พิมพ์ครั้งที่ ๒

ฟ้าสางระหว่าง ๘๐ ปี

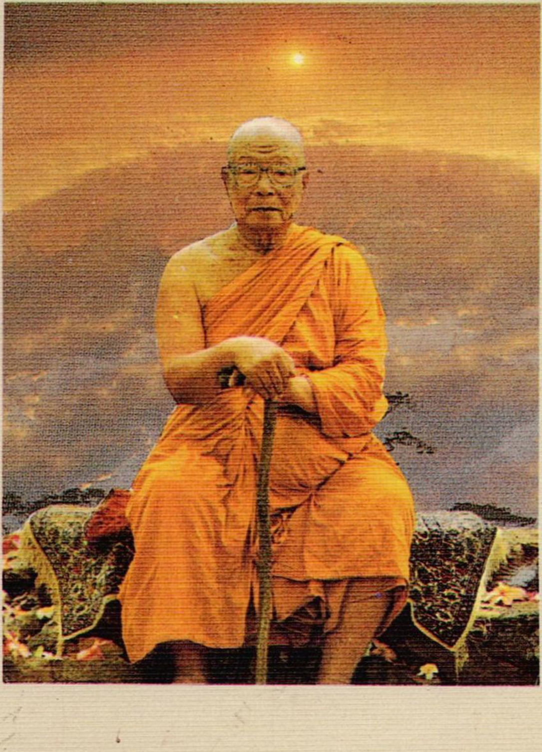

ฟ้าสางระหว่าง ๘๐ ปี

๓๕.

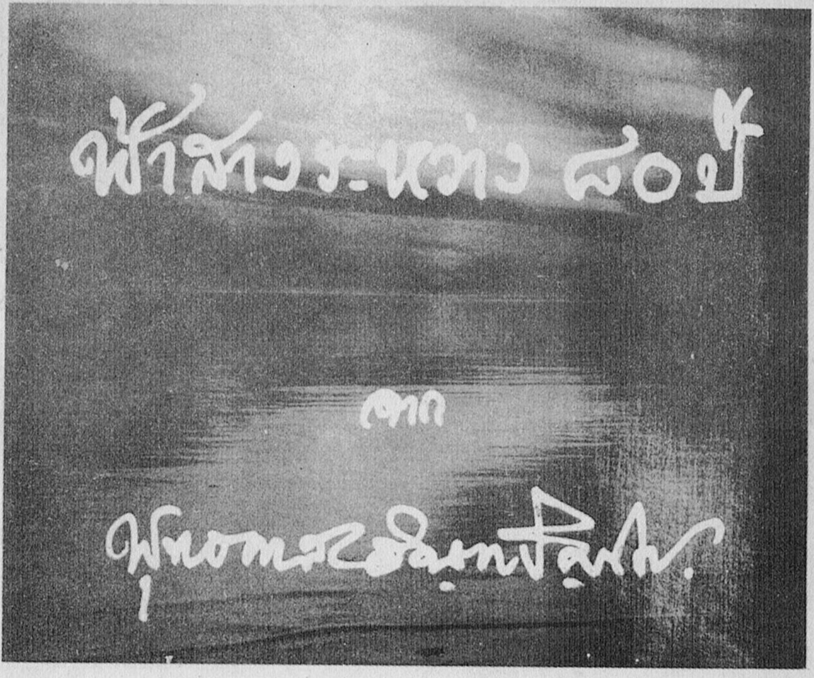

ชุด มรดกทางปัญญา

๏ ฟ้าสาง ๆ

ท่านพุทธทาสภิกขุ : เขียน

๏ สำนักพิมพ์สติ โทร. ๔๓๗-๒๙๔๗, ๔๓๙-๓๓๘๕

จัดพิมพ์จำหน่ายในราคาเผยแผ่ธรรมะ

๏ สายส่งสุขภาพใจ โทร. ๔๑๕-๖๗๙๗, ๔๑๖-๗๗๔๔

๏ พิมพ์ที่ บริษัท รุ่งแสงการพิมพ์ จำกัด

๑๒๓๐/๗๐-๗๑ ซอยวัดสุทธาราม ถนนเจริญนคร

หน้าวัดสุทธาราม เขตคลองสาน กทม. ๑๐๖๐๐

นายประทีป สิทธิจินดาโชค ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

โทร. ๔๓๗-๒๙๔๗

สารบัญ

๑. ฟ้าสางทางความลับสุดยอด ๑
๒. ฟ้าสางทางการเสริมค้ำพังเพย ๕๑
๓. ฟ้าสางทางมรดกที่ขอฝากไว้ ๘๕
๔. ฟ้าสางทางสัจจะซึ่งยากที่ใครจะเชื่อ ๑๓๗
๕. ฟ้าสางทางสุภาษิตที่ข้าพเจ้าชอบ ๑๔๕

คำนำ และ คำอนุโมทนา

โอกาสแรกนี้ ข้าพเจ้าขอแสดงความรู้สึกขอบพระคุณคณะศิษยานุศิษย์มิตรสหายผู้หวังดีในการจัดงานอาจาริยบูชาฉลองอายุ ในครั้งนี้ ในลักษณะที่เป็นการส่องแสงสว่างทางจิตใจแก่เพื่อนมนุษย์ ปลุกเร้าความกล้าหาญ การเผยแผ่ และการสืบอายุพระศาสนา ในทุกแง่ทุกมุม ในขอบเขตที่เรียกว่า ทั่วประเทศ ด้วยความเสียสละ ด้วยน้ำใสใจจริง.

โอกาสที่สอง ขออนุโมทนาแก่ผู้บริจาคทุนในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ และเล่มอื่นๆอีกหลายเล่ม, ผู้ให้ภาพถ่ายที่เป็นต้นฉบับ, ให้ความช่วยเหลือในการทำต้นฉบับ, ช่วยตรวจปรู๊ฟ และโรงพิมพ์ที่ให้ความร่วมมือ ในการพิมพ์อย่างประณีต.

โอกาสที่สาม ขอทำความเข้าใจทั่วๆไปว่า ภาพและข้อความในหนังสือเล่มนี้ ไม่ต้องสัมพันธ์กัน คือ ภาพนั้นๆ มีความหมายให้คิด แง่คิดและโอวาทในตัวมันเอง โดยไม่เกี่ยวกับข้อความที่แวดล้อมภาพ. ผู้อ่านอาจดูภาพ หรืออ่านข้อความ อย่างอิสสระจากกัน

หลายสาย แม้คนละความก็ได้. ถ้าดูภาพอย่างพินิจพิเคราะห์ มันจะพูดหรือบอกอะไร แก่ท่านได้มาก.

ข้อความตอนแรก คือเรื่อง **ความลับสุดยอด** นั้น มีสำหรับผู้ไม่ชอบคิด อย่างที่ข้าพเจ้าชอบคิด, หรือไม่เคยคิด กระทั่งคิดไม่เป็น ต้องให้ผู้อื่นช่วยคิดให้ ซึ่งก็มีอยู่มากเหมือนกัน.

เรื่อง **การขุดเพชรในพระไตรปิฎก** นั้นมีความสำคัญสำหรับพุทธศาสนา ส่วนที่ยังเป็นหมันอยู่ในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะกาลามสูตร, หรือส่วนที่ยังไม่ได้กะเทาะเปลือก; และเป็นวิธีการณ์ ที่เตรียมเสนอพระพุทธศาสนา ในลักษณะที่มนุษย์แห่งยุคอวกาศ หรือยุคปรมาณู จะยอมรับไหว.

การเสริมคำพังเพยของเก่าให้ชัดเจน จนสะดวกแก่การศึกษา หรือนำไปใช้นั้น เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับยุคปรมาณู ซึ่งกาลเวลา วิ่งเร็วเป็นรถไฟ, ไม่มีเวลาให้อย่างเพียงพอ สำหรับการมัวนั่งตีความหมาย อย่างลึกๆ อีกๆ.

สวรรค์ที่มีได้ในทุกอิริยาบถ เป็นสิ่งที่มองข้ามกันไปเสีย หรือถึงกับยังไม่มีใครมอง. สิ่งนี้เป็นสิ่งที่มีได้จริง ยิ่งกว่าจริง! ที่นี่ และเดี๋ยวนี้ก่อน

การตาย เป็นใหม่ๆ และไม่ต้องลงทุนอะไรเพิ่มเติม มากไปกว่าที่กำลังลงทุน หรือกระทำกันอยู่แล้ว, แต่ไม่รู้จักทำมันให้เป็นสวรรค์ขึ้นมา เพราะขาด สติสัมปชัญญะ และความรู้อันแท้จริง ว่าหน้าที่การงาน ทุกอย่างนั่นแหละ คือ ธรรมะ หรือพระเจ้า ที่จะช่วยให้รอดได้ อย่างแท้จริง.

มรดกที่ขอฝากไว้ นี้เป็นเรื่องส่วนตัว ที่หวังว่าจะได้รับการสนองตอบ จากผู้ที่หวังจะสืบอายุของข้าพเจ้าไว้ อย่าให้มันรู้จักตาย.

สัจจะ ซึ่งยากที่ใครจะเชื่อ นั้น เป็นผลที่เกิดจากการคิดค้น ของข้าพเจ้า ซึ่งถูกกล่าวหาว่าแหกแนว อยู่ตลอดเวลาที่แล้วมา และคงจะตลอดไป, ซึ่งขอให้ใครควรดูเองเถิด ว่ามันมีส่วนจริงอย่างนั้น อยู่มากน้อยเพียงไร.

ภาษิตที่ข้าพเจ้าชอบ นั่นเป็นผลแห่งเสรีภาพของการคิด และลิขสิทธิ์เป็นของธรรมชาติ ที่ไม่มีใครสงวนได้ กลายเป็นลิขสิทธิ์สากล ที่ไม่ต้องมีใครสงวน. และเชื่อว่าจะเพิ่มมากขึ้นทุกที.

โอกาสสุดท้ายนี้ ขอยืนยันด้วยความเชื่อ อัน

มองเห็นชัดใจ ว่าในการจัดงานอาจริยบูชา ต่ออายุครบ ๘๐ ปีนี้ ไม่มีผู้ใดจัดกระทำไป ด้วยความเห่อเหิมหลงใหลในเรื่องของเกียรติ อันเป็นส่วนแห่งโลกธรรม, ดังนั้น ถ้าจะมีผู้ใด เอาใจตนเองเข้าใส่ คิดไปตามความรู้สึกของตนเอง ว่าคนเหล่านี้ กระทำไปด้วยความหลงใหลในโลกธรรม แล้ว ก็ขออุทิศส่วนกุศลอันเกิดขึ้นทั้งหมด ในครั้งนี้ ให้แก่บุคคลเหล่านั้น ก่อนการอุทิศให้แก่สรรพสัตว์ ในสากลจักรวาล ตามประเพณีนิยม.

ถ้าในอนาคตกาลนานไกล ยังมีผู้ใดหยิบหนังสือเล่มนี้ขึ้นอ่าน อยู่เพียงใด ก็จะกล่าวได้ว่า ข้าพเจ้า ยังไม่ตาย ยังมีชีวิตอยู่ ด้วยกันกับท่านทั้งหลาย อยู่เพียงนั้น, และขอขอบคุณท่านทั้งหลายเหล่านั้นไว้ล่วงหน้า ในการที่กระทำเช่นนั้น ไว้แต่บัดนี้.

ด้วย ธรรมะ พร และเมตตา อย่างสูงยิ่งสุดใจ แก่ท่านทั้งหลาย ตลอดกาลนาน.

พุทธทาส อินทปัญโญ

โมกขพลาราม ไชยา
๒๗ พ.ค. ๒๕๒๙.

๏ ชีวิตเป็นสิ่งที่พัฒนาได้ ตามประสงค์ โดยกฎอิทัปปัจจยตา. ดังนั้น ชีวิตจึงเป็นสิ่งที่เราเติมธรรมะลงไปได้ตามที่เราต้องการ โดยการปฏิบัติธรรม. ๑

๏ ถ้ามีการศึกษาที่เห็นแจ้งจากภายใน (เป็นสันทิฏฐิโก) แล้ว ก็ไม่มีทางที่จะเป็นทาสทางสติปัญญาของใคร แม้แต่ของพระพุทธเจ้า : นี่เป็นหลักของพระพุทธศาสนา (ตามกาลามสูตรข้อสิบ). ๒

๏ ถ้าใช้หลักกาลามสูตรเป็นเครื่องตัดสิน ว่าเป็นสิ่งที่ควรรับถือเป็นหลักปฏิบัติแล้ว ก็ไม่ต้องคำนึงว่าเป็นคำสอนของใคร เป็นของเดิมแท้หรือเป็นของใหม่ ฯลฯ หรือว่ามีประวัติมาอย่างไร. ๓

๏ การมีธรรมะแท้จริง ก็คือสามารถดำรงตนอยู่เหนือปัญหาหรือความทุกข์ทั้งปวง ; ไม่เกี่ยวกับปริญญาบัตร ฯลฯ พิธีรีตองหรือหลักปรัชญาชนิดฟีโลโซฟีใด ๆ. ๔

๏ เรามีวิธีทำให้ชีวิตเป็นของเย็น ทุกอิริยาบถตามที่เราประสงค์จะมี ไม่ว่าในรูปแบบใด ๆ : –เพื่อตนเอง –เพื่อสังคมตามธรรมชาติล้วน ๆ. ๕

๏ การศึกษา –ศาสนา –วัฒนธรรม –ประเพณี –การเมือง –การปกครอง –การเศรษฐกิจ –ศิลปะ ฯลฯ วิทยาการใด ๆ จะถือว่าถูกต้องได้ เฉพาะเมื่อพิสูจน์การดับทุกข์ได้ในตัวมันเอง. ๖

๏ การเรียน –การรู้ –การมีความรู้ –การปฏิบัติ –การใช้ความรู้ให้สำเร็จประโยชน์ เหล่านี้มิใช่สิ่งเดียวกัน ; ระวังการมีการใช้ ให้ถูกต้อง. ๗

๏ ชีวิตเย็นเป็นนิพพาน ในปัจจุบัน คือไม่มีกิเลสเกิดขึ้นแผดเผาให้เร่าร้อน ทุกเวลานาที ทุกอิริยาบถ, ในความรู้สึกอย่างสันทิฏฐิโก (คือรู้สึกอยู่ภายในใจ). ๘

๏ มีชีวิตเย็นเป็นนิพพาน (นิพพุโต) ในปัจจุบันได้ โดยที่ทุกอย่างถูกต้องแล้ว พร้อมแล้ว ไม่ว่าสำหรับจะตายหรือจะอยู่ ; เพราะไม่มีอะไรยึดถือไว้ว่า กูของกู. ๙

◎ กิจกรรมทางเพศเป็นของร้อน และเป็นเรื่อง "บ้าวูบเดียว" ; แต่คนและสัตว์ (แม้ต้นไม้ ?) ก็ตกเป็นทาสของมันยิ่งกว่าสิ่งใด. ๑๐

◎ อวัยวะสืบพันธุ์ มีไว้สำหรับผู้ต้องการสืบพันธุ์ หรือผู้ต้องการรสอร่อยจากกามคุณ (กามอสุสาท) อันเป็นค่าจ้างให้สัตว์สืบพันธุ์ ด้วยความยากลำบากและน่าเกลียด ; แต่ไม่เป็นที่ต้องการของผู้จะอยู่อย่างสงบ. ๑๑

◎ เรื่องเพศหรือเกี่ยวกับเพศ ธรรมชาติสร้างมาสำหรับมนุษย์–สัตว์–พฤกษชาติไม่สูญพันธุ์ ; ไม่ใช่ของควรบูชาในฐานะสิ่งสูงสุด ว่าเป็นกามเทพเป็นต้น. ๑๒

◎ กามารมณ์เป็นค่าจ้างทางเพศ เพื่อการสืบพันธุ์อันสกปรกเหน็ดเหนื่อยและน่าเกลียดจากธรรมชาติ, มิใช่ของขวัญ หรือหรรษทานจากเทพเจ้าแต่ประการใด เลิกบูชากันเสียเถิด. ๑๓

◎ กามกิจก็เป็นหน้าที่ที่เป็นธรรมะอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน; แต่ต้องประพฤติกันอย่างถูกต้องและพอดี สำหรับอริยชนที่ครองเรือน. ๑๔

◎ การสมรสด้วยจิตหรือทางวิญญาณ (เช่นทิฏฐิตรงกัน) นั้นเป็น "พรหมสมรส" ยังบริสุทธิ์สะอาดดี ไม่ก่อให้เกิดทุกข์หรือปัญหาใด ๆ ; ส่วนการสมรสทางกาย หรือเนื้อหนัง นั้น

สกปรก น่าเกลียด เหน็ดเหนื่อยเกินไปจนไม่รู้ว่าอะไรเป็นการสมรส. ๑๕

๏ กามที่เกี่ยวกับเพศ เป็นได้ทั้งเทพเจ้าและปีศาจ ทั้งนี้แล้วแต่ผู้ประกอบกิจนั้น มีธรรมะผิดถูกมากน้อยเพียงไร. ๑๖

๘ พวกที่ถือพระเจ้า ถือว่าอะไร ๆ ก็แล้วแต่พระเจ้าบันดาล ส่วนชาวพุทธถือว่าแล้วแต่การกระทำผิดหรือถูก ต่อกฎอิทัปปัจจยตา ; ดังนั้นควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า "พระเจ้า" กันเสียใหม่ให้ถูกต้อง คือมีทั้งที่มีความรู้สึกอย่างบุคคล และไม่มีความรู้สึกอย่างบุคคล อย่างไหนจะเป็นที่พึ่งได้และยุติธรรมไม่รับสินบน. ๑๗

๏ พระเจ้าคือสิ่งสูงสุดนั้น ไม่ดี–ไม่ชั่ว แต่อยู่เหนือดีเหนือชั่ว จึงสามารถให้เกิดความหมายว่าดีว่าชั่วให้แก่ความรู้สึกของมนุษย์ได้ทุกอย่างจนงงไปเอง. ๑๘

๏ พระเจ้า คือ กฎ สำหรับบังคับสิ่งที่เกิดจากกฎ โดยเด็ดขาดและเที่ยงธรรม ; ดังนั้น พระเจ้าจึงอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงได้จริง. ๑๙

๏ พระเจ้าเป็นที่รวมแห่งความจริง มิใช่แห่งความดี ซึ่งเป็นสิ่งที่ยังหละหลวมและมายาอยู่มาก จนต้องเป็นคู่กันกับความชั่ว ; ถ้าพระเจ้าเป็นความดี ก็จะกลายเป็นคู่กันกับซาตานหรือ

มารร้ายไปเสีย. ๒๐

๏ ความจริงเป็นสิ่งเดียวไม่มีคู่ (เอกํ หิ สจฺจํ น ทุติยมตฺถิ): แม้จะมีความไม่จริง (ตามที่ใครบัญญัติขึ้น) มันก็เป็นความจริงของความไม่จริง. ๒๑

๏ พระเจ้าที่เป็นทั้งผู้บันดาลให้เกิด และปลดเปลื้องความทุกข์ได้แท้จริง นั้นคือกฎอิทัปปัจจยตา ; จงรู้จักท่านและกระทำต่อท่านให้ถูกต้องเถิด. ๒๒

๏ พระเจ้าที่แท้จริง เป็นหัวใจของศาสนาทุก ๆ ศาสนา นั้นคือ "กฎ" หรือ "ภาวะของความถูกต้องตามธรรมชาติ เพื่อความรอดของมนุษย์" ; พุทธศาสนายิ่งมีกฎหรือภาวะนั้นที่เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา. ๒๓

๏ ถ้าอยากพบ "พระเจ้าที่แท้จริง" อย่าตั้งปัญหาอย่างอื่นใดขึ้นมา นอกจากปัญหาว่า อะไรที่สร้าง –ควบคุม –ทำลายโลก –ใหญ่ยิ่ง –รู้สิ่งทั้งปวง –มีในที่ทั้งปวง, โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุควิทยาศาสตร์แห่งปัจจุบันนี้. ๒๔

๏ คำสอนของผู้รู้แท้จริง แม้เป็นเวลา ๒–๓ พันปีมาแล้ว แต่ก็ยังใช้ได้อยู่เหมือนคำพูดใหม่ ๆ สด ๆ ร้อน ๆ นั้นคือคำสอนของพระพุทธองค์แก่ชาวกาลาม ที่เรียกว่ากาลามสูตร (ดังต่อไปนี้). ๒๕

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "ฟังตาม ๆ กันมา"; เพราะมันผิดมาตั้งแต่ต้นก็ได้, เพราะเปลี่ยนไปตลอดเวลาที่ฟังตาม ๆ กันมา ก็ได้. ๒๖

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "ทำตามสืบ ๆ กันมา"; เพราะมันผิดมาตั้งแต่ต้น หรือเปลี่ยนไป ๆ ตลอดเวลาที่ทำตาม ๆ กันมา ก็ได้. ๒๗

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "กำลังเล่าลืออยู่อย่างกระฉ่อน"; เพราะการเล่าลือเป็นการกระทำของพวกที่ไม่มีสติปัญญา, มีแต่โมหะ ก็ได้. ๒๘

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "มีที่อ้างอิงในปิฎก (ตำรา)"; เพราะปิฎกหรือตำราทั้งหลายเกิดขึ้นและเปลี่ยนไป ตามปัจจัยที่แวดล้อม หรือตามกฎอิทัปปัจจยตา ก็ยังได้. ๒๙

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "ถูกต้องตามหลักทางตรรก"; เพราะตรรกะเป็นเพียงความคิดชั้นผิวเปลือก, ใช้เหตุผลและเดินตามเหตุผลชั้นผิวเปลือก. ๓๐

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "ถูกต้องตามหลักทางนยายะ"; เพราะนยายะเป็นการคาดคะเนที่เดินไปตามเหตุผลเฉพาะหน้าในการคาดคะเนนั่นเอง. ๓๑

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "ถูกต้องตามสามัญสำนึก"; เพราะสามัญสำนึกเดินตามความเคยชินของความรู้สึกชั้นผิวเปลือก. ๓๒

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "ทนต่อการเพ่งด้วยทิฏฐิของตน"; เพราะทิฏฐิของเขาผิดได้ โดยเขาไม่รู้สึกตัว. ๓๓

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "ผู้พูดอยู่ในฐานะควรเชื่อ"; เพราะเป็นเหตุให้ไม่คิดใช้สติปัญญาของตนเอง ในการพิจารณา. ๓๔

๏ อย่าเชื่อและรับมาปฏิบัติ ด้วยเหตุเพียงสักว่า "สมณะผู้พูดเป็นครูของเรา"; เพราะเป็นเหตุให้ไม่คิดใช้สติปัญญาของตนเองในการศึกษา. ๓๕

๏ ในกรณีเหล่านี้ เขาจะต้องใช้ยถาภูตสัมมัปปัญญาหาวี่แววว่า สิ่งที่กล่าวนั้นมีทางจะดับทุกข์ได้อย่างไร; ถ้ามีเหตุผลเช่นนั้นก็ลองปฏิบัติดู ได้ผลแล้วจึงจะเชื่อและปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไป กว่าจะถึงที่สุดแห่งความดับทุกข์. ๓๖

๏ กฎของธรรมชาติเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมีกาย – ใจอย่างที่สัตว์ทั้งหลายกำลังมี และให้ใจคิดไปตามผัสสะจากสิ่งแวดล้อม จนมีการบัญญัติเรื่องทิฏฐิ เรื่องกรรม เรื่องสุขทุกข์ เรื่องดีชั่ว

เป็นต้น. ๓๗

◎ กข กกา แห่งการดับทุกข์ คือการรู้ความลับของอายตนิกธรรม ๕ หมวด คือ อายตนะภายในหก อายตนะภายนอกหก วิญญาณหก ผัสสะหก เวทนาหก ตามที่เป็นจริงอย่างไร ในชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องที่ต้องหามาศึกษาให้รู้อย่างละเอียด. ๓๘

◎ การเกิดทางร่างกายจากท้องแม่ นั้นไม่สำคัญ ยังไม่มีปัญหา, จนกว่าจะมีการเกิดทางจิตใจ คือเกิดตัวกู–ของกู จึงจะเป็นการเกิดที่สมบูรณ์คือมีปัญหา และมีที่ตั้งแต่งปัญหา กล่าวคือความทุกข์. ๓๙

◎ ถ้าพ้นจากการเกิดแห่งตัวกูเสียได้ ย่อมพ้นจากปัญหาและความทุกข์ทั้งปวงได้ และจะพ้นจากปัญหาแห่งการเกิดทางกายทั้งหมดได้เองด้วย. ๔๐

◎ การได้เกิดมามีชีวิต ยังไม่ควรจัดว่าบุญหรือบาป แต่ยังเป็นกลาง ๆ อยู่ ; แล้วแต่ว่าเราจะจัดให้เป็นอย่างไร คือเป็นบุญเป็นบาป หรือให้พ้นบุญพ้นบาปไปเสียเลยก็ได้. ๔๑

◎ มนุษย์ที่ไม่เข้าถึง หรือไม่รู้ความลับสุดยอดของมนุษย์ จะเป็นมนุษย์ไปได้อย่างไร ; มนุษย์คือผู้ที่อาจจะมีจิตใจสูง อยู่เหนือปัญหาหรือความทุกข์ พอสมควรแก่ความเป็นมนุษย์ หรือ

เหนือปัญหาและความทุกข์โดยสิ้นเชิง ซึ่งเป็นยอดของมนุษย์. ๔๒

๏ มนุษย์ไม่ควรบูชาอะไร นอกจากความถูกต้องของความเป็นมนุษย์เอง คือความมีจิตอยู่เหนือปัญหา เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง ซึ่งความหมายนี้มีความหมายรวมถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์อยู่ด้วย ในฐานะเป็นภาวะที่ถูกต้องถึงที่สุด. ๔๓

๏ ถือศาสนาไหนอย่างไร และความทุกข์ไม่มีแก่ท่าน ศาสนานั้นแหละถูกต้องเหมาะสมแก่ท่านอย่างแท้จริง พุทธศาสนารวมอยู่ในศาสนาชนิดนี้ กลัวแต่ว่าท่านจะไม่รู้จักตัวความทุกข์เสียเอง ๔๔

๏ เมื่ออบรมจิตถึงที่สุดแล้ว จิตจะบังคับกายและตัวมันเองได้ในทุกกรณี สำหรับจะไม่มีความทุกข์ในทุกกรณีอีกเช่นกัน ; ขอให้เราศึกษาธรรมชาติ หรือธรรมสัจจะข้อนี้กันเถิด. ๔๕

๏ ความรู้สึกอันเป็นทุกข์ทรมาน กับลักษณะแห่งความทุกข์ทรมาน มิใช่เป็นสิ่งเดียวกัน ; คนอาจจะมีทุกขลักษณะโดยที่จิตไม่มีทุกขเวทนา. ๔๖

๏ คนโบราณที่รู้ธรรมะกล่าวว่า "ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย์ (ไม่น่ารัก)" นั้น มีความจริงว่า ถ้าไปยึดถือเอาด้วยอุปาทานแล้ว ทั้งความชั่วและความดีมันจะกัดผู้นั้นโดยเท่ากัน จงรู้จัก

มันกันในลักษณะเช่นนี้เกิด ทั้งความชั่วและความดี. ๔๗

◎ ทารกและปุถุชน รู้จักทำอะไร ๆ ก็แต่เพื่อตน หรืออย่างมากก็เพื่อโลก ; แต่สัตบุรุษหรืออริยชน รู้จักทำอะไร ๆ ก็เพื่อธรรม คือหน้าที่อันถูกต้องของมนุษย์. ๔๘

◎ ธรรมะ คือ หน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิตทุกระดับ จะต้องทำเพื่อความรอด ทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิต ทั้งของตนเองและของผู้อื่นซึ่งเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน. ๔๙

◎ เมื่อกล่าวโดยพิสดาร คำว่า "ธรรมะ" มี ๔ ความหมาย คือ –ตัวธรรมชาติ –ตัวกฎธรรมชาติ –หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ –และผลจากหน้าที่นั้น ๆ. ๕๐

◎ ในคนเราคนหนึ่ง ๆ กายและใจเป็นตัวธรรมชาติ กฎที่บังคับชีวิตหรือกายใจอยู่เรียกว่า กฎของธรรมชาติ หน้าที่ที่ต้องทำเพื่อความอยู่รอดของกายและใจ เรียกว่าหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ผลเป็นสุขหรือทุกข์ก็ตามที่เกิดขึ้น เรียกว่าผลเกิดจากหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ. ๕๑

◎ ธรรมะสามารถช่วยได้ในทุกกรณีอย่างแท้จริง ; หากแต่บัดนี้เรายังไม่รู้จักธรรมะและมีธรรมะ อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ โดยนำมาใช้แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องและทันแก่เวลา. ๕๒

◎ เราต้องเตรียมตัวไว้อย่างสำคัญที่สุดสักอย่างหนึ่ง คือเมื่อ

บางสิ่งหรือแม้ทุกสิ่งไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ แล้วเราก็ยังไม่เป็นทุกข์อยู่นั่นเอง. ๕๓

๏ พวกเราในยุคนี้ ไม่ได้ค้นคว้าพิสูจน์ ทดลองธรรมะเหมือนที่เรากระทำต่อวิชาวิทยาศาสตร์ –ประวัติศาสตร์ –เศรษฐกิจ –ฯลฯ ที่เรากำลังหลงใหลกันนัก ; ดังนั้น จึงยังไม่มีธรรมะมาช่วยเรา. ๕๔

๏ เรารู้ธรรมะไม่ได้ เพราะไม่รู้แม้แต่ปัญหาในชีวิตของตัวเอง ที่กำลังมีอยู่ ว่ามีอยู่อย่างไร จึงได้แต่ลูบคลำธรรมะในลักษณะที่เป็นสีลัพพตปรามาส หรือไสยศาสตร์ ไปเสียหมด. ๕๕

๏ คนมีปัญญาแหลมคมอย่างยอดนักวิทยาศาสตร์ ก็มิได้ใช้ความแหลมคมของมัน ส่องเข้าไปที่ตัวปัญหาอันแท้จริงของชีวิต มัวจัดการกันแต่ปัญหาเปลือก อันมีผลทางวัตถุร่ำไป. ๕๖

๏ อาจารย์สอนธรรมะ แม้ในขั้นวิปัสสนา ก็ยังสอนเพื่อลาภสักการสิโลกะของตนเองเป็นเบื้องหน้า แล้วจะไม่ให้โมหะครอบงำทั้งอาจารย์และลูกศิษย์ได้อย่างไร. ๕๗

๏ คนมาเรียนธรรมะวิปัสสนา หวังจะได้อัสสาทะ (รสอร่อย) แก่กิเลสของเขา ตามรูปแบบนั้น ๆ ยิ่งขึ้นไป จึงไม่พบวิธีที่จะลิดรอนกำลังของกิเลสเอาเสียเลย. ๕๘

๏ ผู้ที่เรียนโดยมาก ไม่ได้เรียนด้วยจิตใจทั้งหมด เพราะยัง

แบ่งจิตใจไว้ส่วนหนึ่ง เพื่อลองภูมิอาจารย์ หรือแย่งตำแหน่งอาจารย์ ก็ยังมี ดังนั้นจึงเรียนได้น้อย รับเอาไปน้อย. ๕๙

๏ แม้จะเป็นคนบรมโง่สักเท่าไร เขาก็ยังคิดว่าเขายังมีอะไรที่ดีกว่าอาจารย์ อยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง ; ดังนั้นจึงมองข้ามความรู้ของอาจารย์เสียบางอย่าง หรือมากอย่างก็ยังมี. ๖๐

๏ ลูกศิษย์สมัยวัตถุนิยม คิดจะเอาอะไรจากอาจารย์ มากกว่าที่จะให้แก่อาจารย์ มากมายหลายร้อยเท่านัก แม้ที่คิดจะไม่ให้อะไรเลย ก็ยังมี โดยถือว่าอาจารย์เป็นลูกจ้าง. ๖๑

๏ ความเคารพเชื่อฟังครูนั่นแหละ คือกระบุงที่จะตักตวงเอาความรู้จากครู ; ขอแต่อย่าทำตนเป็นกระบุงก้นรั่วเสียเอง. ๖๒

๏ เหนือฟ้า ยังมีฟ้า ; เหนือพระพุทธเจ้า ยังมีสิ่งที่พระองค์ทรงเคารพ นั่นก็คือ กฎอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท อันเป็นมหาอริยสัจ ที่ได้ตรัสรู้และดับทุกข์ได้ด้วยพระองค์เอง. ๖๓

๏ พวกเราส่วนมาก ไม่รู้สัจจภาวะของเราเองที่มีอยู่จริง คือความที่ **พระพุทธเป็นพ่อ พระธรรมเป็นแม่ พระสงฆ์เป็นพี่** จึงยังเคว้งคว้างกันไปหมด. ๖๔

๏ ธรรมะแท้ คือ หน้าที่อันถูกต้องของตัวใครตัวมัน อันเขาจะต้องทำให้ดีที่สุด จนพอใจตัวเอง ยกมือไหว้ เคารพตัวเองได้ อยู่ตลอดเวลา ; ใครมีธรรมะอย่างนี้กันบ้าง. ๖๕

๏ การงานเป็นสิ่งที่ทำให้สนุกได้ จนวาระสุดท้าย แต่เป็นความลับของธรรมชาติ ซึ่งจะเข้าถึงได้ก็ต่อเมื่อรู้ธรรมะอย่างเพียงพอ ถึงความหมายอันสูงสุดของธรรมะนั้น จึงจะมีธรรมะในการงาน. ๖๖

๏ ธรรมะ คือ หน้าที่อันแท้จริงของสิ่งที่มีชีวิต ที่ใครมีแล้วสามารถดำรงจิตไว้อย่างสุขสงบเย็น ไม่เป็นทุกข์ หรือแม้แต่เพียงเศร้าหมอง หงุดหงิด รำคาญ ซึ่งล้วนแต่เกิดมาจากความไม่รู้ธรรมะทั้งนั้น. ๖๗

๏ ฆราวาสธรรม มิใช่สำหรับให้ฆราวาสได้จมอยู่ในโลก หากแต่สำหรับให้ฆราวาสนั้น ได้อาศัยยกตัวเองขึ้นมาเสียจากปลักของฆราวาส พ้นทุกข์ เป็นโลกุตตระ เป็นนิพพานในที่สุด. ๖๘

๏ ศาสนวัตถุก็ดี ศาสนสถานก็ดี ศาสนพิธีก็ดี ยิ่งมีมากยิ่งปิดบังการเห็นธรรม ; แม้แต่จะเห็นเปลือกของธรรมก็ยังยาก จะต้องช่วยกันชำระสะสาง ปรับปรุงสิ่งนั้น ๆ ให้มีการปิดบังน้อยลงอีกมาก. ๖๙

๏ เมื่อพระองค์ยังทรงอยู่ก็ดี เมื่อทรงล่วงลับไปแล้วโดยพระกายก็ดี การเห็นพระองค์โดยแท้จริงมีเพียงอย่างเดียว วิธีเดียวเท่านั้น คือการเห็นธรรม (ธรรมกาย). ๗๐

๏ ความดับของไฟ หาพบได้ที่ไฟ ความดับของทุกข์ หา

พบได้ที่ความทุกข์ ; นิพพานเหาพบได้ที่วัฏฏสงสาร, แต่ไม่มีใครเห็นหรือเชื่อ เลยไม่ได้หา จึงไม่พบ. ๗๑

๏ นิพพานเป็นของแปลก : ยิ่งต้องการยิ่งหนีไกล ; เมื่อไม่ต้องการอะไร ก็วิ่งมาหาเอง ; แต่อย่าพูดอีกเลย จะกลายเป็นแรดกันเสียหมด เพราะแรดไม่รู้จักฟังเสียงปี่เอาเสียเลย. ๗๒

๏ การล้างบาป –การยกเลิกกรรม มีได้แต่โดยการกระทำให้ถูกต้องตามกฎอิทัปปัจจยตา ; มิใช่โดยพิธีรีตอง หรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ. ๗๓

๏ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายอยู่ได้ด้วยอาหาร ไม่ว่าในแง่ของกาย –จิต –วิญญาณ ; คำว่า "สัตว์" มีความหมายว่า "ข้อง" คือ ข้องอยู่ในความมีชีวิต ตามกฎของอิทัปปัจจยตา. ๗๔

๏ รสอร่อย (อัสสาทะ) ของกิน –กาม –เกียรติ เป็นสิ่งที่หลงกันเกินไป จนเกิดปัญหา ; ที่แท้มันมีความเลวร้าย(อาทีนะวะ) ด้วยโดยเท่ากัน เอามันมาใช้เป็นกำลังงาน ในการทำความรอดเสียดีกว่า. ๗๕

๏ วัยรุ่นทั้งหลายรู้จักแต่รสอร่อย (อัสสาทะ) ทางระบบประสาท จึงตั้งต้นคิดผิด –ทำผิด –พูดผิด จนเป็นปัญหาตลอดชีวิต ทั้งแก่ตนเองและแก่สังคม. ๗๖

๏ จิตที่ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอะไรไว้ โดยความเป็นตัวกู–ของ

กู เป็นจิตที่จะทำหน้าที่การงานใด ๆ ได้ดีที่สุด แต่ไม่มีใครเคยลอง หรือกล้าลอง เพราะเข้าใจผิดต่อคำว่ายึดมั่นถือมั่น. ๗๗

๏ งานมหกรรมระดับชาติ ที่จัดกันขึ้นอย่างมากมายนั้น เรามองกันแต่เพียงทางวัตถุ ; ส่วนความเสียหายด้านจิตใจทางศีลธรรมนั้นไม่สนใจ. ๗๘

๏ ดนตรี –เพลง –รำ นั้น มีได้ทั้งอย่างส่งเสริมกิเลสและรำงับกิเลส โดยเท่ากัน ; แต่เรามิได้ทำกันอย่างเลือกเฟ้น ดังนั้น ส่วนใหญ่จึงมีผลแต่ส่งเสริมกิเลส. ๗๙

๏ ทุกขลักษณะ –ทุกขเวทนา –ทุกขตถา (หรือทุกข-อริยสัจ) เหล่านี้ ดูให้ดี : มิใช่สิ่งเดียวกัน ; แต่ก็มิใช่อื่นจากกัน หรือไม่เกี่ยวข้องกันเสียเลย. ๘๐

๏ ทุกข์ในความหมายใดก็ตาม จะเกิดเป็นอาการทุกข์ทรมานขึ้นมา ก็ต่อเมื่อมีอุปาทานเข้าไปยึดถือ ; ดังนั้น จงรู้จักสิ่งที่เรียกว่าอุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่น) กันเสียให้ดี ๆ เถิด. ๘๑

๏ ความรู้สึกเป็นความทุกข์ ส่วนมากเกิดมาจากการทำเล่น ๆ อย่างสะเพร่า ๆ ให้กับภาวะที่ไม่เป็นทุกข์ด้วยความขาดสติของท่านเอง ; ดังนั้น เลิกการกระทำอย่างนั้นกันเสียเถิด. ๘๒

๏ ความรู้สึกทุกข์นั้นเป็นนรก, ความรู้สึกสุขนั้นเป็นสวรรค์, เหนือทุกข์เหนือสุขนั้นเป็นนิพพาน ; ขอให้รู้จักแยกแยะกันเสีย

อย่างถูกต้อง เพราะล้วนแต่เป็นสิ่งที่มีอยู่ในจิตใจอย่างเป็นสันทิฏฐิโกด้วยกันทั้งนั้น. ๘๓

๏ ความเจ็บของกาย กับความทุกข์ของใจ นั้นเป็นคนละเรื่องกัน แม้มันจะเนื่องกันอยู่; จงดูให้เห็นชัดจริง ๆ, มิฉะนั้นท่านจะไม่อาจจัดการอะไรกับมันได้เลย, ๘๔

๏ "เราเป็นสุข" นั้นไม่อาจจะมีได้, มีได้เพียงแต่ว่า "จิตไม่รู้สึกเป็นทุกข์"; เพราะว่า สิ่งที่เรียกว่าเรานั้นเป็นเพียงมายาและสุขนั้นก็มิได้มีอยู่จริง, ไม่เหมือนสิ่งที่เรียกว่า "จิต" และ "ทุกข์" ซึ่งมีอยู่จริง. ๘๕

๏ ถ้ามันแสดงลักษณะว่าจะไม่ได้ หรือจะต้องตาย, ก็สมัครที่จะไม่เอา หรือสมัครตายเสียก่อนที่จะตายจริง, ก่อนแต่ที่จะมีความทุกข์เกิดขึ้น เพราะความผิดหวัง; นี่เป็นหลักธรรมที่ดับทุกข์นั้น ๆ ได้, เพราะไม่อยาก–ไม่หวัง–ไม่ยึดมั่น เพราะเห็นสุญญตาหรืออนัตตาในขั้นสูงสุด. ๘๖

๏ ถ้าทำอะไรด้วยสติปัญญา มิใช่ด้วยความอยากหรือความหวัง, ก็ไม่มีทางที่จะเป็นทุกข์ เพราะความผิดหวัง; ดังนั้นเมื่อสิ่งใดแสดงอาการต่อต้านในลักษณะที่เรียกว่าผิดหวัง ก็รีบสลัดโยนทิ้งสิ่งนั้นออกไปเสียก่อน เพื่อไม่ต้องมีความผิดหวัง, แล้วก็ทำสิ่งนั้นต่อไปด้วยสติปัญญาล้วน ๆ โดยไม่ต้องหวัง จน

กว่าจะประสบความสำเร็จ. ๘๗

๏ ตู้เย็นเกิดไม่เย็นขึ้นมา ก็เพราะขาดระบบปัจจัยแห่งความเย็น, ชีวิตนี้ก็เหมือนกัน เกิดไม่เย็นขึ้นมา ก็เพราะขาดปัจจัยแห่งความเย็น ตามกฎอิทัปปัจจยตา ฉันใดก็ฉันนั้น, ๘๘

๏ จิตจะเย็นเป็นนิพพานอยู่ทุกเวลานาที ตลอดเวลาที่รู้สึกว่า "ทุกอย่างถูกต้องและเป็นไปดี" นี้เป็นสิ่งที่ทำได้ตามกฎอิทัปปัจจยตา. ๘๙

๏ จิตชนิดหนึ่งซึ่งเป็นทุกข์ไม่ได้ แม้ทางกายจะกำลังได้รับทุกขเวทนาสักปานใด ก็ยังไม่ผิดปกติ หรือโทมนัสแม้แต่น้อย : นี้ก็ยังเป็นสิ่งที่มีได้. ๙๐

๏ แม้พระอรหันตเถรี ก็ยังกล่าวคำเยาะเย้ยความทุกข์ ในฐานะเป็นสิ่งที่ไม่มีพิษสงอะไร ; ทำให้ฝนตกเมื่อหลังคามุงดีแล้ว !. ๙๑

๏ การนมัสการพระพุทธองค์ ควรจะเลยไปถึงสิ่งที่พระองค์ทรงเคารพ คือพระเจ้าอิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาทด้วย จึงจะสมบูรณ์. ๙๒

๏ พระพุทธเจ้ามีจริงหรือไม่ ตรัสพระไตรปิฎกไว้จริงหรือไม่ นี้ไม่เป็นปัญหา พักไว้ก่อนก็ได้ ; พิจารณากันแต่ว่า ถ้อยคำที่ตรัสไว้นั้น ครั้นปฏิบัติตามแล้วดับทุกข์ได้หรือไม่. ๙๓

๏ หลักกาลามสูตร (ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น) เป็นเครื่องช่วยให้เราไม่ต้องมีปัญหาว่า พระพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นจริงหรือไม่? คัดลอกกันมาถูกต้องหรือไม่? มีปลอมปนหรือไม่?. ๙๔

๏ เมื่อทรงพระชนม์อยู่ ได้ตรัสว่า การเห็นกายของพระองค์แต่ไม่เห็นธรรม นั้นไม่เชื่อว่าเห็นพระองค์; บัดนี้เราจะเห็นอัฐิธาตุ รูปวาด รูปหล่อของพระองค์ ว่าเป็นพระองค์ได้อย่างไร รีบเห็นธรรมกันเสียเถิด!. ๙๕

๏ คนแขวนพระเครื่องคือคนไม่ถือพระพุทธศาสนา เพราะถือสีลพตปรามาส หวังพึ่งของขลังของศักดิ์สิทธิ์ ไม่พึ่งตัวเอง ไม่เชื่อกรรม หรือกฎอิทัปปัจจยตา ตามหลักพระพุทธศาสนา. ๙๖

๏ ความถูกต้องแท้จริง คือถูกต้องตามกฎของธรรมชาตินั้นมิใช่ความถูกต้องของเรา ซึ่งมักจะเป็นความถูกต้องของกิเลสตามทิฏฐิของเรา. ๙๗

๏ หน้าที่ของเรา คือหน้าที่ที่จะต้องสอดส่องไปถึงว่า เพื่อนเกิดแก่เจ็บตายของเรา เขาต้องการอะไร และเราจะช่วยเขาได้อย่างไรอีกด้วย แต่หน้าที่นี้ไม่ค่อยมีใครชอบ. ๙๘

๏ สิทธิที่จะเรียกร้องอย่างยุติธรรมนั้น จะเกิดต่อเมื่อได้ทำหน้าที่นั้น ๆ แล้วจริง ๆ; แต่คนส่วนมากเรียกร้องสิทธิก่อนการทำหน้าที่, และยังเรียกร้องมากเกินไปอีกด้วย. ๙๙

๏ อย่าหลงไปคิดว่า "ตายดีตายร้ายก็ช่างหัวมัน ไหน ๆ มันก็ตายเท่ากัน" ; แต่จงตายให้ดี มีศิลป์ที่สุด คือตายอย่างรู้สึกว่าไม่มีใครตาย มีแต่สิ่งปรุงแต่งเปลี่ยนไป. ๑๐๐

๏ การกระทำของมนุษย์ตามธรรมดาที่เรียกว่า "การพัฒนา ๆ" นั้น ย่อมมีการพัฒนาให้แก่กิเลสรวมอยู่ด้วยอย่างน้อยก็ครึ่งหนึ่ง ; ดังนั้น ยิ่งพัฒนาก็ยิ่งเพิ่มปัญหา. ๑๐๑

๏ คำว่า "พัฒนา" (วฑฺฒน) นั้นแปลว่า "รกหนาขึ้น" ดังนี้ก็ได้, ว่า "บ้ากว่าธรรมดา" ก็ได้ ดังนั้น ควรระวังสิ่งที่เรียกว่า "การพัฒนา" นั้นให้ดี ๆ มันจะเพิ่มปัญหาให้. ๑๐๒

๏ การพัฒนา เป็นสิ่งที่ต้องทำด้วยโพธิปัญญา ; อย่าทำตามลำพังกิเลสตัณหา หรือแม้แต่สัญชาตญาณ ; มันจะเลวร้ายกว่าการไม่พัฒนาอีกมากมายนัก. ๑๐๓

๏ เพราะเขาเอากิเลสเป็นตัวเองโดยไม่รู้สึกตัวเขาจึงพัฒนาตัวเอง และช่วยผู้อื่นให้พัฒนาแต่ในทางเป็นทาส หรือเป็นปัจจัยแก่กิเลส ไม่เหมาะแก่ตัวที่เป็นธรรมเสียเลย. ๑๐๔

๏ ถ้าท่านมองเห็นว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ของท่านหรือเกี่ยวกับท่าน ได้เป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎอิทัปปัจจยตาแล้ว ปรกติสุขจะมีแก่จิตใจของท่าน ทุกเวลานาที. ๑๐๕

๏ อย่ามุ่งหมายความสุขอันประเสริฐอะไร ๆ ให้มากไปกว่า

ความปกติของจิตที่ไม่ยินดียินร้าย ไม่ขึ้นไม่ลงไปตามอารมณ์ที่กระทบ ; เพราะไม่มีสุขอะไรประเสริฐยิ่งไปกว่าความปกติของจิตนั้น. ๑๐๖

๏ ในโลกแห่งมนุษย์ยุคปัจจุบัน คนอยู่กันอย่างกิเลสบังคับคน, มิใช่คนบังคับกิเลส ; ดังนั้น การกระทำตามอำนาจของกิเลส จึงเต็มไปทั้งโลก. ๑๐๗

๏ สวรรค์อันแท้จริง มีได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้ คือการกระทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องและสมบูรณ์ จนยกมือไหว้ตัวเองได้ สวรรค์อื่น –อย่างอื่น –คราวอื่นทั้งหมด ถ้ามี ก็ขึ้นอยู่กับสวรรค์ที่ว่านี้. ๑๐๘

๏ นรกที่แท้จริง มีได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้ คือบกพร่องผิดพลาดในหน้าที่อันแท้จริงของตน จนเกลียดน้ำหน้าตนเอง; นรกอื่น –อย่างอื่น –คราวอื่น ถ้ามี ก็ขึ้นอยู่กับนรกที่กล่าวนี้. ๑๐๙

๏ การอบรมจิตอย่างแท้จริง คือการรู้ความลับแห่งธรรมชาติของจิต แล้วสามารถควบคุมดำรงจิตไว้ในลักษณะที่ความรู้สึกอันเป็นทุกข์ เกิดขึ้นไม่ได้. ๑๑๐

๏ เราไม่ทำ และไม่ยอมทำ การศึกษาค้นคว้าเรื่องกิเลสและความทุกข์กันให้มาก เหมือนเรื่องโบราณคดี –วิทยาศาสตร์ –เทคโนโลยี –เศรษฐกิจการเมือง –ฯลฯ ; ดังนั้น ความเลวร้าย

ฝ่ายวิญญาณ จึงครองโลก ทั้งส่วนบุคคลและสังคม อย่างมหาศาล. ๑๑๑

๑๐ ตน มิใช่เป็นที่พึ่งแก่ตนอย่างเดียว หากแต่เป็นที่ตั้งแห่งความคิดและการกระทำที่เห็นแก่ตน แล้วทำตนให้เป็นทุกข์ด้วยในคราวเดียวกัน. ๑๑๒

๑๐ ตน (ซึ่งเป็นผลของความยึดมั่นด้วยอุปาทาน) นั่นแหละเป็นสิ่งที่ทำความทุกข์ให้แก่ตน, และจะเปลื้องทุกข์ให้แก่ตนได้ด้วย; จงรู้จักมันให้ถึงที่สุด ทั้งสองทางเถิด. ๑๑๓

๑ อย่าคิด –พูด –ทำ ไปในลักษณะที่เหยียดหยามใคร ๆ ว่าเป็นคนโง่; เพราะเราอาจจะเป็นคนโง่เช่นนั้น เพราะเหตุนั้นอยู่แล้วโดยไม่รู้สึกตัว. ๑๑๔

๑ ถ้าเราประมาทอย่างเต็มที่ขึ้นมาเมื่อไร ก็อาจจะเผลอรู้สึกว่า พี่ชาย –พี่สาว –ป้า –น้า –บิดา –มารดา –ครูบาอาจารย์ –พระสงฆ์องค์เจ้า –แม้กระทั่งพระพุทธเจ้า เป็นคนโง่ไปทั้งหมดก็ได้. ๑๑๕

๑ คำพูดที่หยิ่งยโส สามหาว คือผลของความโง่ในการโอ้อวดสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องอวด ; มันเกิดมาจากภวตัณหา ที่ปรุงขึ้นมาอย่างไม่ทันรู้สึกตัว. ๑๑๖

๑ ความคิดที่ดำเนินไปมากกว่าเหตุ จนไม่คิดที่จะทำอะไร

หรือรับผิดชอบอะไร นั้นมิใช่การปล่อยวาง ; หากแต่เป็นกิเลสประเภทวิภวตัณหา ที่มีอยู่อย่างไม่รู้สึกตัว เดือดขึ้นมา. ๑๑๗

๏ ความไม่รู้ว่า การงานคือการปฏิบัติธรรม, หรือไม่รู้ว่าธรรมะนั้นคือหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต : นี่แหละคือความรู้ที่พุทธบริษัทยังขาดอยู่ ในศาสนาของตน. ๑๑๘

๏ มีใครสักกี่คน ที่ทำอะไรเป็นที่พอใจตนเองจนยกมือไหว้ตนเองได้ ; เพราะรสนิยมของเขาอยู่ที่การบูชา และตกเป็นทาสของกามตัณหา โดยไม่รู้สึกตัว. ๑๑๙

๏ เด็ก ๆ ในครอบครัวของพุทธบริษัท ต้องได้รับการอบรมให้รู้ว่า บิดามารดาเป็นพรหม –เทพ –ครูคนแรก –อาหุเนยบุคคล ; มิฉะนั้นจะกลายเป็น เรือนมีนรกครอบครอง. ๑๒๐

๏ แม้การจำลองศาลท้าวมหาพรหม ไปตั้งกันที่เมืองนอก (ลาสเวกัส อเมริกา) ก็ต้องเพื่อเสริมสร้าง –เร่งเร้า –ความรู้สึกเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ขึ้นในโลก ; มิใช่เพื่อการอ้อนวอน อันเป็นลัทธิบูชารูปเคารพ. ๑๒๑

๏ ความเคารพตัวเองที่แท้จริงนั้น ต้องยอมรับพิจารณาความคิดของผู้อื่นด้วย ; ผิดจากความหยิ่งยโส ยกหูชูหาง ซึ่งไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของใครเอาเสียเลย. ๑๒๒

๏ ในสมัยที่วัฒนธรรมพุทธ ยังเผยแผ่ประจำบ้านเรือนนั้น

อาชญากรบ้าคลั่งอย่างเลวร้าย ก็ยังไม่มี ; วิกฤตการณ์นี้จะหมดสิ้นไปเมื่อไร ก็แล้วแต่กฎอิทัปปัจจยตาจะเป็นที่รู้จักและนำมาใช้. ๑๒๓

๏ คนที่ถึงกับพูดเท็จได้แล้ว จะไม่ทำบาปอย่างอื่น ๆ ทุกอย่างได้ นั้นเป็นไม่มี ; เพราะเขาได้โกหกหลอกลวงตัวเองจนถึงที่สุด และขบถต่อตัวเองแล้วอย่างสิ้นเชิง. ๑๒๔

๏ สิ่งที่เราเคยอยากได้ อยากจะให้เขาช่วยให้ได้ และพอใจอย่างยิ่งเมื่อได้ จะมีได้สักวันหนึ่งต่อเมื่อเหตุการณ์ภายในความรู้สึกของเรา ได้เปลี่ยนแปลงไป อยู่ในความรู้สึกที่ตรงกันข้าม : คือมองเห็นว่าไม่มีอะไรที่น่าได้ –น่าเอา –น่าเป็น. ๑๒๕

๏ สมาธิที่แท้จริง และไม่ต้องทำขึ้นมา แต่เป็นเอง ก็มีอยู่ คือเมื่อจิตไม่ต้องการอะไร และรู้สึกอยู่ในความไม่ต้องการอะไรนั้น **แม้ชั่วคราว.** ๑๒๖

๏ ความรู้และความหลุดพ้นแท้จริงชนิดตัวอย่างนั้น มีอยู่คือ เมื่อจิตไม่ต้องการอะไร และซึมซาบอยู่ในความรู้สึกนั้น **แม้ชั่วคราว.** ๑๒๗

๏ เรากล่าวได้ว่า "จิตหลุดพ้น" แต่เราไม่อาจกล่าวได้ว่า "อัตตาหลุดพ้น" ; เพราะว่าหลุดพ้นหมายถึงหลุดพ้นจากความยึดถือว่า "อัตตา" นั้นเอง. ๑๒๘

๏ ความว่าง (สุญญตา) มิได้หมายถึงความไม่มีอะไรเลย แต่หมายถึงความที่จิตว่างจากความยึดถืออะไร ๆ ว่าตัวตน, กำลังรู้สึกและเข้าถึงภาวะแห่งความว่างนั้นอยู่ นั่นแหละคือความว่างของจิต ที่กำลังว่าง. ๑๒๙

๏ ความที่จิตว่างจากกิเลส หรือว่างจากนิวรณ์ทั้งห้าเพียงชั่วคราว ถ้ารู้สึกได้ ก็เป็นตัวอย่างแห่งนิพพานชั่วคราว ซึ่งจะจูงใจให้น้อมไปสู่นิพพานที่สมบูรณ์ได้ดี. ๑๓๐

๏ เราสามารถทำงานหนัก ให้กลายเป็นของเล่นน่าสนุกได้ โดยทำอย่าให้มีความรู้สึกว่าตัวกู เป็นผู้กระทำให้ตัวกู แต่ให้เป็นการกระทำของจิตที่ว่างจากตัวกู. ๑๓๑

๏ ความหลุดพ้นของจิต เป็นคนละอย่างต่างจากความหลุดพ้นของอัตตา ซึ่งหลุดพ้นแล้วก็ยังมีอัตตาเหลืออยู่ ส่วนการหลุดพ้นของจิต ไม่มีความหมายของอัตตา หรือว่าอัตตา. ๑๓๒

๏ ความบริสุทธิ์ของจิต มี ๒ ชนิด : ชนิดแรกเมื่อก่อนเกิดอัตตา แต่ยังเปลี่ยนเป็นไม่บริสุทธิ์ได้ : บริสุทธิ์ชนิดหลังคือเมื่อละอัตตาได้พร้อมทั้งเหตุ, จะเปลี่ยนไปเป็นไม่บริสุทธิ์อีกไม่ได้. ๑๓๓

๏ ความอร่อยและความไม่อร่อยนั้น เป็นเพียงความรู้สึกยังไม่จัดเป็นกิเลส : ต่อเมื่อเกิดพอใจหรือไม่พอใจจึงจะจัดเป็น

กิเลส ; ดังนั้น จะกินมันดูทั้งที่อร่อยหรือไม่อร่อยเพื่อการศึกษา หรือการทดสอบก็ยังได้. ๑๓๔

๏ การบวชที่แท้จริง อยู่ที่การบวชใจ คือหลบหลีกจากการเกิดกิเลสและการเกิดทุกข์ ; การบวชทางกายภายนอก เป็นเพียงการให้ความสะดวก หรือความง่ายแก่การบวชใจ. ๑๓๕

๏ แม้บางคนจะมีนิสัยไม่รู้จักเสียดาย หรือประหยัดเอาเสียเลย นั่นก็มิใช่จะเหมาะสำหรับจะบวชเป็นนักบวช เพราะมันเป็นคนละเรื่องกัน. ๑๓๖

๏ การเข้ามาสู่ร่มเงาแห่งศาสนาในทุกวันนี้ เป็นเพียงพิธีรีตองเสียเป็นส่วนมาก : จิตจึงยังมิได้เข้ามาสู่ร่มเงาของนิพพาน แม้ในขั้นตัวอย่างชิมลอง. ๑๓๗

๏ ระบบการบวช มิได้ห้ามไม่ให้กินของอร่อยที่รู้จักอยู่, อาจจะกินเพื่อรู้จักละ หรือควบคุมฉันทราคะนั้นได้อยู่ ; ของไม่อร่อย ก็มีนัยะที่ต้องปฏิบัติทำนองเดียวกัน. ๑๓๘

๏ การบำเพ็ญบารมีในทางธรรม หมายถึงการทำความดี –ความถูกต้อง –นั้น ๆ จนเป็นนิสัย ; ส่วนในทางโลก นั้นหมายถึงการสะสมอำนาจวาสนา, ทั้งสองอย่างนี้ ควรที่ใคร ๆ ก็ทำได้. ๑๓๙

๏ การปรับปรุงศีลธรรม ที่ต้องใช้พระเดชนั้น ต้องการผู้

บังคับบัญชาที่กล้าหาญ –เฉียบขาด –เที่ยงธรรม –เต็มที่ ; มิฉะนั้นไม่มีทางที่จะเป็นไปได้. ๑๔๐

◎ วัดประจำหมู่บ้าน ตั้งอยู่ได้, พุทธศาสนาประจำชาติตั้งอยู่ได้ โดยไม่เป็นภาระหนักแก่ใคร ดังที่กำลังเป็นอยู่นี้ นับเป็นสหกรณ์ และอภิมหาสหกรณ์ ที่ควรรู้จัก แนะนำเอาหลักการมาใช้ในกรณีอย่างอื่น. ๑๔๑

◎ บุคคล หรือแม้สถาบัน ที่เผยแผ่ธรรมะอย่างเอาจริงเอาจัง ก็ยังเป็นเพียงธรรมะประเภทในทัสสนะ (พีโลโซฟี) ไปเสียทั้งนั้น ; ยังมิใช่เป็นการรู้แจ้งแทงตลอด. ๑๔๒

◎ ผู้เผยแผ่ธรรมะประเภทธรรมทัสสนะ (พีโลโซฟี) อยู่อย่างตัวเป็นเกลียว แต่กำลังทนทุกข์อยู่ในใจอย่างหนักหน่วงเนื่องจากสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ก็ยังมี. ๑๔๓

◎ นักบวชยังหลีกเลี่ยงการเมืองไปไม่ได้ เพราะมีนักบวชไว้ช่วยบรรเทาวิกฤตการณ์ อันเกิดจากการเมืองของโลกนั่นเอง ; อย่าได้เข้าใจผิด. ๑๔๔

◎ คำว่า "วัฒนา" มีความหมายเป็นกลาง ๆ ตามภาษาบาลีคือเพิ่มให้มากขึ้นเท่านั้น : ดีก็ได้ ร้ายก็ได้ ; ดังนั้น ท่านจึงสอนไว้ว่า น สิยา โลกวฑฺฒโน คือ อย่าทำโลกให้วัฒนา (รก). ๑๔๕

๑ ศิลปวัตถุชั้นประณีตศิลป์วิจิตรศิลป์ อันมากมายมหาศาล ตลอดกาลยาวนาน ในการสร้างและการรักษานั้น ทำให้มนุษย์เสียเวลาและแรงงาน ในการค้นหานิพพาน ไปสักเท่าใด เป็นสิ่งที่น่าพิจารณาอย่างยิ่ง. ๑๔๖

๑ ยอดศิลปะของมนุษย์ เท่าที่ข้าพเจ้ารู้จัก คือ "การรู้จักตายเสียก่อนตาย" (ตัวกูตายก่อนร่างกายตาย) เพราะเป็นสิ่งที่สามารถดับทุกข์ทุกชนิด –ทุกเวลา –ทุกแห่งหน. ๑๔๗

๑ ขึ้นชื่อว่า ศิลปะ ย่อมต้องการความฉลาดและฝีมืออันประณีต ทั้งทางกายและทางจิต ; ดังนั้น การประพฤติธรรมจึงมีอาการที่รู้สึกกันว่า "ยาก" บ้าง เป็นธรรมดา อย่าได้สงสัยหรือประหลาดใจเลย. ๑๔๘

๑ ในโลกปัจจุบัน ศิลปเพื่อธรรมะ (คือโพธิสันติ) กำลังพ่ายแพ้แก่ศิลปะเพื่อ **อธรรม** (โมหะและวิกฤตการณ์) ซึ่งขยายตัวมากขึ้น จนมีฐานสำหรับผลิตเป็นเทคโนโลยีอย่างมหาศาล. ๑๔๙

๑ ศิลปวัตถุแห่งยุคปัจจุบันหลายประการ กำลังเป็นบาปกัดกร่อนทางวิญญาณ อยู่อย่างเร้นลับสำหรับมนุษย์ : ได้แก่ศิลปวัตถุที่กำลังนิยมกันยิ่งขึ้นทุกทีอย่างหลับหูหลับตานั่นเอง. ๑๕๐

๑ สิ่งที่เรียกว่า ไสยศาสตร์ ยังต้องเก็บไว้ให้คนปัญญาอ่อนที่ต้องถือไสยศาสตร์ไปพลางก่อน เพราะเขายังไม่อาจเข้าถึงและ

ถือธรรมะได้. ๑๕๑

๏ ถ้าเราเข้าใจศาสนาผิด เราก็จะได้แต่นั่งอ้อนวอนสิ่งศักดิ์-สิทธิ์ในศาสนา โดยไม่มีการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องและเพียงพอแก่การดับทุกข์เสียเลย. ๑๕๒

๏ เรื่องขลังและศักดิ์สิทธิ์นั้น ยกถวายแก่พระเจ้าหรือเทพเจ้า ในการคาดคะเน อย่านำมาเกี่ยวข้องกับพวกเราที่มีธรรมะอันแท้จริงเป็นพระเจ้า มันจะเกิดความงมงายเลอะเลือนขึ้นแก่ทั้งสองฝ่าย. ๑๕๓

๏ คำว่า "ขลัง" – "ศักดิ์สิทธิ์" ไม่มีในพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังมีคำว่า "สีลพตปรามาส" อยู่แทนทั้งนี้ เพราะในพระพุทธศาสนาไม่มี หรือไม่ต้องการจะมีนั่นเอง. ๑๕๔

๏ ความขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ของท่านอาจารย์ผู้วิเศษนั้น ขึ้นอยู่กับความงมงายมากงมงายน้อย –โง่มากโง่น้อย ของผู้เป็นสาวกนั่นเอง จึงไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งมียถาภูตสัมมัปปัญญาเป็นหลัก. ๑๕๕

๏ ถ้ายังชอบคำว่าขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ ก็ยกให้เป็นอำนาจของกฎอิทัปปัจจยตา ; อย่าให้เป็นความขลังศักดิ์สิทธิ์ ที่ตั้งรากฐานอยู่บนความงมงายของประชาชนเลย. ๑๕๖

๏ ถ้าเอาความขลังความศักดิ์สิทธิ์มาใส่ให้แก่ศาสนาแล้ว เรา

ก็ไม่ต้องทำอะไรกัน ; นอกจากนั่งอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์กันเรื่อยไป, แล้วจะอยู่กันได้อย่างไร. ๑๕๗

๏ ระวังให้ดี ในโบสถ์ที่มีแต่การอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเสี่ยงเซียมซี นั้น จะไม่มีธรรมะอะไรเลยก็ได้ นอกจากการขอทานทางวิญญาณ หรือการติดสินบนที่เอาเปรียบมากเกินไป. ๑๕๘

๏ หนังสือไตรภูมิพระร่วงนั้น ถ้าศึกษาไม่ดี ก็จะกลายเป็นศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ไป จะเข้าถึงอนัตตาหรือโลกุตตระไม่ได้ ; ต้องระวังกันให้มากจึงจะปลอดภัย. ๑๕๙

๏ การเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องนั้น คือเพื่อการดำรงชีวิตชนิดที่ไม่รู้สึกเป็นทุกข์เลย และทั้งเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือโลกทั้งหมดด้วย. ๑๖๐

๏ โลกุตตระไม่เกี่ยวกับการออกบวช ปฏิบัติเคร่งครัดอยู่ในวัดหรือในป่า แต่เป็นการดำรงจิตอยู่เหนืออิทธิพลของอารมณ์ทั้งหลาย ในสกลโลก. ๑๖๑

๏ คำว่า "โลก" มีทั้งในภาษาวัตถุ (ภาษาคน) และภาษาธรรม (ภาษาจิตวิญญาณ) ; และโลกที่ตรัสว่าโลกคือทุกข์นั้นเป็นโลกในภาษาธรรม คือสิ่งที่ยึดถือแล้วเป็นทุกข์. ๑๖๒

๏ คำว่า "ชาติ" เป็นคำที่ตรัสไว้ทั้งสองชนิด คือภาษาคนและภาษาธรรม, และชาติที่ให้เกิดทุกข์จริง ๆ นั้นเป็นการเกิด

แห่งตัวกู ทางจิตใจ ด้วยอุปาทาน มิใช่เกิดทางกายจากท้องมารดา ; เมื่อยังไม่เกิดชาติทางอุปาทาน การเกิดทางกายจากท้องมารดา ก็ยังไม่มีความหมาย. ๑๖๓

๏ ทุกคนกำลังถือศาสนา "ประโยชนาธิปไตย" ไม่ว่าจะกำลังเป็นศาสนิกของศาสนาอะไร ล้วนแต่ลืมจุดหมายแท้จริงแห่งศาสนาของตน ๆ เพราะสิ่งที่เรียกว่า "ประโยชน์" ครอบงำเอา ; ศาสนาที่แท้จริงต้องการให้เราอยู่เหนืออิทธิพลของประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น. ๑๖๔

๏ ตรัสว่าการประพฤติพรหมจรรย์ ต้องมิใช่เพื่อลาภสักการะและเสียงสรรเสริญ ; ดังนั้น การ**ประกาศ**พรหมจรรย์ ก็ต้องมิใช่เพื่อลาภสักการะเสียงสรรเสริญเช่นเดียวกัน. ๑๖๕

๏ จะมีเงินอำนาจวาสนายศศักดิ์บริวารมากมายมีมือปืนคุ้มครองตั้ง ๒๐ คน ก็ยังมีความทุกข์ทรมานใจอยู่นั่นเอง ; มีธรรมะอย่างเดียวเท่านั้น จะไม่มีทุกข์, รีบรู้จักกันเสียเถิด. ๑๖๖

๏ การทำงานเพื่อเงินนั้น ต้องรอจนกว่าจะได้เงินเสียก่อนจึงจะรู้สึกพอใจ ; ถ้าทำงานเพื่องาน พอลงมือทำก็พอใจแล้วและเป็นสุขทันที ส่วนเงินนั้นก็ไม่ไปไหนเสีย. ๑๖๗

๏ เขาทำดีกันจนเป็นบ้า, เราควรทำดีแต่พอดีและถูกต้อง ; แต่ก็เป็นสิ่งที่รู้ได้ยากเหมือนกัน ว่าเท่าไรพอดี : น่ากลัว, น่า

กลัว !. ๑๖๘

๏ จะเอาศาสนามาช่วยชาติ โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำได้อย่างไร ในปัจจุบัน : นี้เป็นสิ่งที่ควรสนใจและปฏิบัติกันให้ถูกต้อง อย่างสูงสุด. ๑๖๙

๏ เราตั้งคำถามกันอย่างไม่ถูกต้อง ว่า "ศาสนาจะช่วยประเทศชาติได้อย่างไร ?" ที่ถูกเราควรจะถามกันว่า "เราจะ**เอาศาสนา**มาใช้ปฏิบัติในการช่วยชาติอย่างไร ?" มากกว่า. ๑๗๐

๏ แห่กันมามากมายหลายแห่งหน ว่ามาศึกษาหาธรรมะ, แต่ก็ไม่ได้อะไรไป นอกจากพรลมปากอย่างน่าสงสาร เพราะไม่รู้ว่าธรรมะคืออะไร สนใจได้แต่เรื่องสนุก ๆ. ๑๗๑

๏ รู้สึกละอายอยู่เหมือนกัน ที่ตั้งใจจะพูดเรื่องธรรมะแท้อย่างถูกต้อง ผู้ฟังก็หลับเสียเป็นส่วนมาก ถ้ามีตลกโปกฮาบ้างแรดเหล่านั้นจึงจะฟังอย่างหูผึ่ง. ๑๗๒

๏ ผู้เฒ่าสมัยก่อน เมื่อใครไหว้ท่าน ท่านจะตอบว่า "ไหว้พระนะลูกนะ" ; นี่แสดงว่า ท่านไม่ปล้นเอาเกียรติหรือคุณของพระองค์มาเป็นของตน ; แต่คนสมัยนี้ รับเอาเป็นของตัวเองแล้ววางผึ่งเมื่อมีใครไหว้. ๑๗๓

๏ เด็กไทยสมัยนี้ เริ่มจะรู้จักวันวาเลนไทน์กันมากยิ่งกว่าวันมาฆะ –วิสาขะ –อาสาฬหบูชา ; จะมีผลแก่ประเทศชาติ

หรือความเป็นไทย ในอนาคตอย่างไรบ้าง. ๑๗๔

๏ ไม่ต้องเสียใจ ! ความผิดพลาดเป็นสิ่งที่มนุษย์ธรรมดาต้องมี ; แต่ก็แก้ไขได้ด้วยความฉลาด ที่ความผิดพลาดมันสอนให้เรา ทุกครั้งที่เราทำผิดไปนั่นเอง. ๑๗๕

๏ เมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ที่ด้อยกว่า ก็แสดงกิริยาอย่างหนึ่ง, ที่เสมอกัน ก็อีกอย่างหนึ่ง, ที่เด่นกว่า ก็ยิ่งอีกอย่างหนึ่ง โดย **ไม่ต้องเจตนา** : นี้เป็นของธรรมดา ; ที่ประเสริฐกว่านี้ ก็ต้องแสดงอย่างเสมอกันทั้งสามชนิด, โดย **ไม่ต้องเจตนา** อีกอย่างเดียวกัน. ๑๗๖

๏ อยู่โดยไม่ต้องมีความรู้สึกว่าเราดี –เด่น –ดัง อะไรเลย เพียงแต่รู้สึกว่า เราเป็นผู้มีประโยชน์ที่สุดคนหนึ่ง ; นั่นแหละถูกต้องและเป็นสุขแท้. ๑๗๗

๏ ของอร่อยหรือสวยงามมาถึงเข้า ก็บริโภคได้ โดยเพื่อความฉลาดในสิ่งนั้น ๆ ; มิใช่เพื่อความหลงใหลในสิ่งนั้น ; ถ้าแสวงหามาและบริโภคด้วยความหลง ก็กลายเป็นความโง่ทันที. ๑๗๘

๏ การจาริกเพื่อได้ความเพลิดเพลินก็มี –ได้บุญก็มี –ได้ความรู้ก็มี นี้ต่างกันเป็นคนละอย่าง ; แต่บัดนี้จาริกเพื่อความเพลิดเพลิน นั้นมีมากเหลือเกิน รวมทั้งพระธุดงค์ด้วย, ๑๗๙

๏ การสอนว่า อะไร ๆ เป็นผลของกรรมเก่า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลนั้น มีอยู่ก่อนพระพุทธศาสนา ; มิใช่พุทธศาสนาซึ่งสอนว่า อะไร ๆ เป็นผลตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา ที่กำลังมีอยู่หรือเป็นไปอยู่. ๑๘๐

๏ อะไร ๆ ที่เกิด –มี –เป็น –อยู่กับเรานั้น มิใช่เพราะกรรมเก่า หรือพระเจ้าบันดาล แต่เป็นผลของอิทัปปัจจยตาที่กำลังปฏิบัติอยู่ผิดหรือถูก, ที่ทำให้เราสุข–ทุกข์ มั่งมี–ยากจน สวย–ขี้เหร่ แม้ที่สุด แต่ให้ผอมหรืออ้วน. ๑๘๑

๏ คนสมัยก่อน เมื่อมีใครไหว้ ก็ตอบว่า "ไหว้พระนะลูกนะ" พระในที่นี้ก็คือสิ่งที่ทำให้คน ๆ นั้น มีอะไรดี จนมีคนยกมือไหว้ ; นั่นคือ เขาไม่ยกยอกคุณของพระธรรมเหมือนคนสมัยนี้. ๑๘๒

๏ ในพุทธศาสนา ไม่มีอะไรที่มิใช่ "ธาตุ" แม้แต่ขี้ฝุ่นอณูหนึ่งถึงรูปธรรมนามธรรม กระทั่งนิพพาน ; คำว่า "ธาตุ" ในที่นี้หมายถึง คุณสมบัติที่เป็นนามธรรมของสิ่งนั้น ๆ มิได้เล็งถึงวัตถุล้วน ๆ. ๑๘๓

๏ เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าสัญชาตญาณนั้น ธรรมะจะจัดการได้ก็เพียงแต่เปลี่ยนร้ายให้กลายเป็นดี *(SUBLIMATE)*, มิใช่สามารถเพิกถอน *(ELIMINATE)* ซึ่งผิดธรรมชาติ และเป็นไปไม่ได้ ;

เราจะต้องมีความเข้าใจถูกต้อง. ๑๘๔

๏ โลกทั้งหมด ตั้งขึ้นและดับลงที่ผัสสะ : ถ้าควบคุมผัสสะได้ ก็คือควบคุมโลกทั้งหมดได้ และนั่นก็คือควบคุมความทุกข์ทั้งปวงได้ ทั้งทางวัตถุและทางจิต. ๑๘๕

๏ ภาวะบริสุทธิ์ของจิต มี ๒ ชนิด หรือ ๒ ขั้นตอน คือ บริสุทธิ์เพราะกิเลสยังไม่เกิด หรือก่อนแต่กิเลสเกิด และเพราะกิเลสเกิดไม่ได้อีกต่อไป. ๑๘๖

๏ การริษยาผู้อื่นนั้น มิใช่ตนเองจะได้รับประโยชน์อะไร, แต่เป็นการทำลายประโยชน์ **ส่วนรวม** อย่างยิ่ง และตนเองก็ถูกเผาอยู่ด้วยไฟริษยา. ๑๘๗

๏ "ทั้งวัน ฉันไม่ได้ทำอะไร แต่ทุกอย่างถูกต้องหมด" เพราะไม่มีอุปาทานว่าตัวตนเป็นผู้ทำอะไร, จึงเท่ากับไม่ได้ทำอะไร เพราะปราศจากอุปาทานว่าตัวตนอยู่ตลอดเวลา. ๑๘๘

๏ การทำอะไรแล้วปรารถนาว่า "นิพฺพานปจฺจโย โหตุ" นั้นค้านกับข้อที่ว่า "นิพพานเป็นธรรมที่ไม่มีปัจจัย" และข้อที่ว่า "นิพพานเป็นของให้เปล่า" โดยไม่ต้องแลกเปลี่ยนด้วยอะไรจากคนที่ปรารถนาจะได้นิพพาน. ๑๘๙

๏ ยิ่งอยากเป็นพระอรหันต์ ยิ่งไกลจากความเป็นพระอรหันต์; ยิ่งไม่อยากเป็นและไม่อยากอะไรเลย ก็ยิ่งเป็นพระอรหันต์อยู่ใน

ตัวเอง : นี่เป็นสิ่งที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง. ๑๙๐

๏ ต้องการจะให้ –มิใช่ต้องการจะเอา แม้มันจะต่างกันเป็นคนละอย่าง แต่มันก็รวมอยู่ในความไม่ต้องการอะไรมาเป็นของตัว เพราะไม่มีตัวที่จะให้หรือจะเอา. ๑๙๑

๏ พึงทราบไว้เถิดว่า "ท่านเป็นปูชนียบุคคลอยู่เหนือเศียรเกล้าของเรา, แต่ท่านทำงานอย่างกะรับใช้เรา เพื่อความรอดของเราอยู่ตลอดเวลา" ผู้ไม่สนใจในข้อนี้ ย่อมเป็นคนอกตัญญูอยู่โดยอัตโนมัติ. ๑๙๒

๏ การสอบไล่ได้–ตก นั้นมีแต่ในเรื่องของสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาบ้าง ; หามีในกรณีของภาวนามยปัญญาไม่ : อย่าอวดดีไปนักเลย ผู้สอบไล่ได้ทั้งหลายเอ๋ย ! ท่านจะไม่พบกับความดับทุกข์. ๑๙๓

๏ แม้ในยุคปัจจุบันนี้ ลาภสักการสิโลกะก็ยังเป็นอันตรายแก่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ อย่างเลวร้ายดังที่ตรัสไว้ในพระบาลี (ลาภสกฺการสํยุตฺต. สํ.) อยู่ตามเดิมทุกประการ : จงพยายามกวาดทิ้งกันเสียบ้างเถิด. ๑๙๔

๏ บุญ–บาป เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเจตนา และรู้สึกอยู่แก่ใจทั้งนั้น มันสำคัญอยู่ที่ว่า เราบังคับจิตให้ทำ หรือให้เว้นได้หรือไม่ เท่านั้น. ๑๙๕

๑ ระวัง การคิดปรุงของจิต : มันอาจจะเอาเรื่อง ที่ไม่ควรคิด หรือยังไม่ต้องคิด มาคิดปรุงให้รู้สึกเป็นทุกข์หรือสุขได้ ซึ่งเป็นเรื่องหลอกโดยเท่ากัน. ๑๙๖

๑ วันคืนล่วงไป ๆ มิได้ล่วงไปเปล่า แต่ได้ทำให้ชีวิตมีความรู้ หรือมีประสบการณ์เพิ่มขึ้น โดยเท่ากัน ; หากแต่คนโง่ไม่รู้สึก และไม่รู้จักนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ เท่านั้น. ๑๙๗

๑ หยูกยา หรือศิลปวัตถุบางอย่าง ที่เขาใช้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง อยู่เป็นประจำวันจริง ๆ, แต่เขาไม่รู้สึกขอบคุณผู้คิดค้นหรือผู้ผลิต เพราะคิดว่าเขาซื้อมันมาด้วยเงินของเขา : นี้เป็น "อกตัญญูทางวิญญาณโดยอัตโนมัติ" ระวังให้ดี. ๑๙๘

๑ เขาได้ฟังธรรม แล้วนำไปใช้เป็นประโยชน์ หรือนำไปพูดต่อเป็นคำของเขาเอง โดยไม่รู้สึกขอบคุณผู้แสดงแก่เขา โดยถือว่าเป็นของแจกฟรีทั่ว ๆ ไป : นี้คือโจรขโมยโดยอัตโนมัติและโดยนิสัยสันดาน, ซึ่งก็มีอยู่โดยมาก. ๑๙๙

๑ "กินดี–อยู่ดี" นั่นแหละระวังให้ดี มันทำให้เป็นโรคทางกาย (แม้ทางตา) และโรคทางจิต คืออุปาทานในความอร่อยสวยงาม ล้วนแต่นำมาซึ่งปัญหาทางเศรษฐกิจในภายหลัง ; ต้องเปลี่ยนให้เป็นว่า "กินอยู่แต่พอดี" จึงจะปลอดภัย. ๒๐๐

๑ ความแตกฉานทางปรมัตถ์ปรัชญานั้น เป็นเรื่องต่างหาก

จากความเป็นพระอรหันต์ ; อย่าเอาไปปะปนกัน อาจจะลืมตัวแล้วสำคัญตนว่าเป็นอรหันต์ก็ได้. ๒๐๑

๏ ปัญหาที่ว่า พระเจ้ามีจริงหรือไม่ ? เป็นบุคคลหรือมิใช่บุคคล ? ประทานคัมภีร์มาให้จริงหรือไม่ ? เหล่านี้ไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่สำคัญอยู่ที่ว่า คำสอนที่บอกให้นั้น ถ้าปฏิบัติตามแล้วดับทุกข์ได้จริงหรือไม่ เท่านั้น. ๒๐๒

๏ เศรษฐกิจดี –การเมืองดี –การปกครองดี –กสิกรรมอุตสาหกรรมดี –อะไร ๆ ก็ดี แต่คนผู้เกี่ยวข้องไม่มีศีลธรรมแล้วผลจะเป็นอย่างไร จะยิ่งวิกฤตการณ์กว่าที่อะไร ๆ ไม่ดี ได้หรือไม่. ๒๐๓

๏ อำนาจการซื้อ ซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดทางเศรษฐกิจ และทางการต่างประเทศ มีต้นตอแท้จริงมาจากการผลิต ด้วยหยาดเหงื่อแรงงานของกสิกร และกรรมกร ทำไมจึงมองกันแต่นักเศรษฐกิจและนักการเมือง ว่าเป็นเหมือนพระเจ้า. ๒๐๔

๏ บัดนี้ เป็นที่ปรากฏแล้วว่า ครู คือ **ผู้ที่เกลียดคำว่า "ศีลธรรม"** มากที่สุด รู้สึกว่ามันเป็นข้าศึกต่อ เหล้า –บุหรี่ –ผู้หญิง ; จึงไม่มีอารมณ์ ที่จะศึกษา –สั่งสอน –อบรมศีลธรรมกันเป็นส่วนมาก. ๒๐๕

๏ แม้แต่เด็กกำพร้า –หูหนวก –ตาบอด ก็ปฏิเสธที่จะ

ศึกษา ปฏิบัติศีลธรรม ราวกะว่าเป็นสิ่งไร้สาระ ไม่น่าชื่นใจอะไร ; ช่างสมกับความหนวก–บอด ดังนี้แล้ว เด็กที่มีตาดี–หูดี จะมิยิ่งไปกว่านั้นหรือ ? ช่วยกันตั้งข้อสังเกตกันบ้างเถิด. ๒๐๖

๏ เราประเทศด้อยพัฒนา กำลังพยายามทำตามอย่างประเทศเต็มพัฒนา, ทั้งที่ประเทศเหล่านั้น ยังมีสภาพไร้ศีลธรรม เต็มไปด้วยอาชญากรอาชญากรรมยิ่งกว่าเราไปเสียอีก : นี่มันอย่างไรกัน. ๒๐๗

๏ ยังมีครูที่บอกนักเรียนว่า เหล้ามีโทษเพียงเล็กน้อย ยังเป็นที่ยอมรับของสังคม ยังเป็นทางมาแห่งรายได้มหาศาลของประเทศ ; แล้วก็ชวนนักเรียนดื่มเหล้า, (เรื่องจริงไม่น่าเชื่อ แต่มีจริง) ซึ่งเรื่องชนิดนี้ ไม่เคยมีในกาลก่อน. ๒๐๘

๏ การบวชนาค –ฝังนิมิตสีมา –ทอดกฐินผ้าป่า –ฯลฯ ที่ทำลายเศรษฐกิจและศีลธรรมของประเทศชาตินั้น ไม่ใช่ของพระพุทธศาสนา และไม่เคยมีในพุทธกาลและยุคต่อมา นอกจากยุคนี้. ๒๐๙

๏ อย่ามัวเป็นห่วง ว่าเขาจะตอบแทนไม่คุ้มกับความดีที่เราทำแก่เขา ; เพราะความดีของเรา ถ้าดีจริงย่อมยิ่งใหญ่ เกินกว่าที่ใครจะตอบแทนให้คุ้มกันได้หลายเท่านัก. ๒๑๐

๏ แม้เราจะมองเห็นว่า โลกปัจจุบันของเรา มีความเลวร้าย –มดเท็จ –หลอกลวง –บาป เหลือกำลังที่เราคนเดียวจะแก้

ไขได้แล้ว เราก็ยังไม่ว่างมือ ; แต่จะชักชวนให้ร่วมมือกัน หาธรรมะที่สามารถแก้ไขได้ให้ยิ่งไปกว่าที่แล้วมา. ๒๑๑

๏ ชีวิตของเรา มีค่ามากสำหรับเราเพียงไร แต่ก็ยังไม่เกินกว่าที่เราจะเสียสละมันไป เพื่อความรอดสำหรับเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกของเรา. ๒๑๒

๏ คำว่า "เพื่อนเกิด –แก่ –เจ็บ –ตาย" มี ๒ ความหมาย คือ เพื่อนมีกิเลสแล้วจมอยู่ในกองกิเลสหรือกองทุกข์ด้วยกัน นี้อย่างหนึ่ง, เพื่อนต่อสู้กิเลสและพ้นจากกิเลส พ้นจากเกิด –แก่ –เจ็บ –ตาย ด้วยกัน นี้อีกอย่างหนึ่ง ; ระวังให้ดี ๆ จนเป็นเพื่อนเกิด –แก่ –เจ็บ –ตาย ด้วยกันอย่างถูกต้อง. ๒๑๓

๏ การนำเอาบทสวด เช่นบทสรณาคมน์เป็นต้น มาสวดทำนองเพลงแขก แทรกระหว่างบทบรรยายทางวิทยุเป็นต้นนั้น มีผลทางลบมิใช่น้อย. ๒๑๔

๏ การรู้เรื่อง (เรียน), การรู้จัก (เห็น), การได้ –ถึง (มี) ซึ่งพระรัตนตรัยนั้น มิใช่สิ่งเดียวกัน จึงเป็นสิ่งที่จะต้องได้ต้องมีตามลำดับสามลำดับ ; อย่าเอาไปปะปนกัน อย่างไม่รู้ความหมายดังที่กำลังกระทำกันอยู่. ๒๑๕

๏ ถ้าท่านเข้าใจเรื่องสังสารวัฏ หรือการเกิดใหม่ทางวิญญาณในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท ของแต่ละวัน ๆ ท่านก็อาจจะเห็น

–เรียนรู้ –เข้าใจ –สัมผัสกับ **สันทิฏฐิกนิพพาน** ได้จริงและอย่างสบหลักวิทยาศาสตร์. ๒๑๖

๏ มีหลายศาสนาที่พูดถึงการเกิดใหม่ แต่ก็ไม่มีสักรายเดียวที่ตรงหรือเข้ากันได้กับ "เกิดรอบหลัง ๆ" ในปฏิจจสมุปบาท ซึ่งภายในวันเดียวก็เกิดได้จนนับไม่ไหวว่ากี่รอบ. ๒๑๗

๏ คำว่า "การเกิดใหม่ในสังสารวัฏ" ที่พุทธบริษัทเข้าใจกันอยู่นั้น ยังไม่ตรงตามนัยแห่งปฏิจจสมุปบาท ; ไม่เป็นสันทิฏฐิโก ไม่เป็นเรื่องที่ช่วยให้ดับตัวตนเสียได้แล้วบรรลุนิพพานได้ ; มีแต่จะกลายเป็นศาสนาอื่น หรือนอกหลักพุทธศาสนา. ๒๑๘

๏ ไปทะเลาะทุ่มเถียงกับเสือเสียยังดีกว่า ไปทะเลาะกับคนโง่ ; เพราะคนโง่ไม่มีเหตุผล หรือถ้ามีก็มีแต่เหตุผลของคนโง่. ๒๑๙

๏ คำว่า "ชาติ" หมายถึงประเทศชาติ ก็อย่างหนึ่ง, หมายถึงการเกิดจากท้องมารดา นั้นก็อย่างหนึ่ง, แต่ **ชาติ** ชนิดที่เกิดทุกทีแล้วเป็นทุกข์ทุกทีนั้น คือชาติที่เกิดจากอวิชชาสัมผัส คือเกิดเป็นอุปาทาน รู้สึกอยู่ว่าตัวกู –ของกู. ๒๒๐

๏ ภิกษุที่เห็นภัยในวัฏฏสงสาร หรือแม้ในโลกนี้ อย่างแท้จริง ก็มีคำพูดที่ควรรับฟัง เช่นเดียวกับของพระอรหันตชินะ, บางทีจะเหมาะแก่คนสมัยนี้ยิ่งกว่าเสียอีก. ๒๒๑

๏ ยุคนี้ก็ยังมีอาจารย์บางคน ถือว่า สมองมีศูนย์กลางอยู่ที่หัวใจ ศูนย์นี้สั่งสมอง แล้วสมองสั่งกายอีกที ; นี้เป็นเพราะติดฝืนคัมภีร์บางคัมภีร์ที่กล่าวว่าจิตอยู่ที่หัวใจมาก่อน. ๒๒๒

๏ พระอาจารย์ที่ได้รับความเคารพนับถือเป็นผู้วิเศษที่บูชาของคนจำนวนล้าน ๆ นั้น อาจเป็นเพียงจุดศูนย์รวมแห่งความหลงใหล ของคนจำนวนเท่านั้นก็ได้ ; หาใช่เป็นพระสาวกผู้รู้ผู้ตื่น ผู้เบิกบานไม่. ๒๒๓

๏ บางทีความขี้เกียจของเรา มีกำลังมากกว่าความอยากดีมีประโยชน์ ; ดังนั้น ต้องฝึกการบังคับจิตให้ได้มากพอกับความมีสติปัญญาของเรา. ๒๒๔

๏ ส่วนมาก เขาจะว่าดี ก็ต่อเมื่อเขาได้รับประโยชน์จากการกระทำของเรา ; ถ้าเขาไม่ได้ประโยชน์เช่นนั้น แต่ไปได้กับผู้อื่น เราก็เป็นคนดีที่เขาไม่ต้องการ. ๒๒๕

๏ นิสัยสันดานที่ไม่เหมือนกัน : ไก่ตัวหนึ่ง เมื่อเป็นโจกก็มีแต่ระรานไก่ทุกตัว ; ต่อมาไก่ตัวหนึ่งปราบไก่ตัวนั้นลงได้, แต่แล้วก็ไม่เกเรระรานไก่ตัวไหนเลย : เราต้องการคนชนิดนี้ เป็นผู้นำ. ๒๒๖

๏ ชีวิตนั้นประกอบไปด้วยปัจจัยมากอย่าง คล้องเกี่ยวกันเหมือนห่วงโซ่ทั้งหลาย ; ปัจจัยเพียงอย่างเดียวเสียไปจริง ๆ

ชีวิตก็ดับ ทั้งที่ปัจจัยอีกมากอย่างยังมิได้เสียเลย, น่าเสียดายจริง ๆ. ๒๒๗

๏ ระบบกาย ขึ้นอยู่กับระบบจิต, ระบบจิตจึงอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ระบบกาย ; แม้ในทางเคมี ทำให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ เกิดขึ้น เป็นความรัก –โกรธ –เกลียด –กลัว –วิตกกังวล –อาลัยอาวรณ์ –อิจฉาริษยา –หึง –หวง ; ดังนั้นควรฝึกฝน หรือพัฒนาระบบจิต. ๒๒๘

๏ การพิจารณาเพื่อชนะกาม โดยพิจารณาเป็นของปฏิกูลดังที่สอน ๆ กันอยู่ มีทางสำเร็จน้อยกว่าการพิจารณา โดยความเป็นของธรรมดาของสัตว์ที่ยังมีความเป็น "สัตว์" แล้วเกิดความละอาย. ๒๒๙

๏ ทุกขอริยสัจ ทุกขเวทนา ทุกขลักษณะ สามอย่างนี้ มิใช่สิ่งเดียวกัน ; แต่มักเข้าใจผิด เพราะชอบเรียกกันสั้น ๆ ว่า "ทุกข์" เฉย ๆ ระวังกันเสียบ้าง !. ๒๓๐

๏ แม้ผู้พูดความจริงได้ตายไปแล้ว แต่ความจริงยังคงอยู่มิได้ตาย ; นั่นเป็นเพราะความจริงนั้น เป็นของธรรมชาติที่ไม่ตาย เพียงแต่อาศัยปากคน แสดงตนออกมาเท่านั้น. ๒๓๑

๏ ความดีชนิดที่เปลี่ยนได้ดับได้ นั้นเป็นสังขตธรรมฝ่ายกุศล แต่มีชนิดหนึ่งเป็นอย่างตรงกันข้าม ไม่เป็นเช่นนั้น (เป็น

อริยธรรม) ; ระวังอย่าเอามาปนกัน เมื่อเราพูดกันถึงความดี. ๒๓๒

๏ เราควรสมัครจะเป็นลูกไก่ อยู่ใต้กะลาครอบของพุทธศาสนาที่แท้จริง ; แทนที่จะออกมาสู่โลกอันกว้างขวางปานมหาสมุทรของปรัชญาชนิด *PHILOSOPHY* อันเพ้อเจ้อไม่มีจุดจบและปนกันยุ่ง ของวิทยาการประเภทนั้น. ๒๓๓

๏ ศาสนาในโลก ชนิดที่จัดว่ามีพระเจ้า *(THEIST)* และชนิดที่ไม่มีพระเจ้า *(ATHEIST)* ล้วนแต่สอนให้แก้ปัญหาขัดข้องในโลก ด้วยความรักหรือเมตตา ; แต่ลัทธิชนกรรมาชีพ มุ่งหมายจะแก้ด้วยอาวุธในหลายรูปแบบ, จึงไม่สามารถชนะน้ำใจนายทุน. ๒๓๔

๏ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทุกชนิด ไม่อาจใช้เป็นเครื่องมือเอาชนะกันได้ นอกจากจะมีแต่ความพินาศด้วยกันทั้งสองฝ่าย ; ดังนั้น ถ้าจะให้วิทยาศาสตร์พูดบ้าง ก็คงจะพูดว่า ให้แก้กันด้วยความรัก อีกนั่นเอง จะได้ไม่ต้องใช้วิทยาศาสตร์เชือดคอตนเอง. ๒๓๕

๏ การสงวนในการแสวงหาช่องทาง เพื่อต่อสู้กันตามแบบของตน ๆ นั้น ไม่มีทางที่จะชนะกันได้ด้วยอาวุธ ด้วยอำนาจเศรษฐกิจ หรือแม้ด้วยอำนาจวิถีทางการเมือง ที่ไม่มีความรักของทางศาสนาเป็นรากฐาน ; มีแต่จะสร้างรากฐาน ให้ปัญหามีราก

ฐานหยั่งลึกยิ่งขึ้นไปทุกทีเท่านั้น. ๒๓๖

๏ นับว่ายังเป็นโชคดีอยู่บ้างที่ยังมีคนบางพวกเฉลียวใจได้ทัน : ไม่คิดที่จะใช้อาวุธอย่างความคิดของเด็ก ๆ นั้นอีกต่อไป. ๒๓๗

๏ ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งในตอนนี้ว่า ธรรมชาติมิได้สร้างชีวิตมาอย่างตายตัว ว่าเป็นบุญหรือบาปดีหรือร้าย กุศลหรืออกุศลโดยส่วนเดียว หากแต่ให้มันเป็นไปได้ ตามกฎอิทัปปัจจยตา, แล้วแต่ใครจะสร้างมันอย่างไร ; ดังนั้น ขอให้เราทั้งหลายสนใจเรื่องอิทัปปัจจยตา และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ถึงที่สุดเถิด. ๒๓๘

ความลับสุดยอด
สำหรับ
มิตรสหายที่เป็นฝรั่ง

๏ ธรรมะ เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาค้นคว้าและเข้าถึงโดยวิถีทางอย่างวิทยาศาสตร์ ; มิใช่โดยทาง ตรรกะ –นยะ –คณิตศาสตร์ –หรือฟีโลโซฟี่ ซึ่งต้องใช้สมมติฐาน *(HYPOTHESIS)* ; หากแต่ต้องใช้ปัญญาโดยตรง ที่รู้สึกอยู่ในจิต เป็นวัตถุสำหรับศึกษาพิสูจน์ทดลอง. ๒๓๙

๏ ต้องเรียนธรรมะโดยวิถีทางวิทยาศาสตร์, อย่าเรียนอย่างฟีโลโซฟี หรืออะไร ๆ ที่ต้องใช้สมมติฐานเช่นนั้น ซึ่งไม่มีทางที่จะเข้าถึงตัวแท้ของธรรมะ ซึ่งจะดับทุกข์ได้โดยแท้จริง. ๒๔๐

๏ ธรรมะ คือ หน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดและทุกระดับตามกฎของธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาและความสุขสันติ ทั้งทางวัตถุและจิตใจ ; แม้ที่สุดแต่ทางการเมือง ทั้งภายนอกและภายใน. ๒๔๑

๏ ในการศึกษาธรรมะนั้น, สิ่งที่ต้องรู้จักกันเสียก่อนอย่างชัดเจน คือ อุปาทาน *(SPIRITU ALATT ACHMENT)* และความทุกข์ อันเป็นผลเกิดจากสิ่งนั้น ในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริงในความรู้สึก, มิใช่การอ่าน หรือการคำนวณโดยเหตุผล. ๒๔๒

๏ ชีวิตเป็นสิ่งที่ปรับปรุงได้, จิตเป็นสิ่งที่พัฒนาได้, โดยการเติมธรรมะลงไป อย่างถูกต้อง ตามกฎของอิทัปปัจจยตา. ๒๔๓

๏ โลกทั้งหมด ขึ้นอยู่กับความรู้สึกทางผัสสะ, เกิดดับอยู่กับการเกิดดับของผัสสะ ; เราจึงควบคุมและปรับปรุงโลกได้ ด้วยการกระทำต่อผัสสะ. ๒๔๔

๏ ความทุกข์ทั้งปวงสรุปรวมอยู่ที่อุปาทาน อันแสดงอาการออกมาเป็นความรัก –โกรธ –เกลียด –กลัว –วิตกกังวล –อาลัยอาวรณ์ –อิจฉาริษยา –หึงหวง –อาฆาตพยาบาท

–ความดิ้นรนทางเพศ –ความละเหี่ย –และความฟุ้งซ่าน ; ดังนั้น จงรู้จักสิ่งที่เรียกว่าอุปาทานให้ถึงที่สุด. ๒๔๕

◎ ความดับแห่งทุกข์ มีอยู่ในตัวความทุกข์ ; ดังนั้น พอรู้สึกเป็นทุกข์ ก็จงมองหาเหตุของมันในตัวมัน, พบแล้วจะพบความดับทุกข์ที่นั่นเอง ; ราวกะว่าหาพบจุดเย็นที่สุด ในกลางเตาหลอมเหล็กที่ลุกโชน ; เราเรียกกันว่า "หาพบนิพพาน ท่ามกลางวัฏฏสงสาร !". ๒๔๖

◎ การทำงานให้สนุก และรู้สึกเป็นสุข ในขณะที่กำลังทำงานนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้และน่าสนใจเพียงไรขอให้พึ่งดูให้ดี. ๒๔๗

◎ มีความรู้จริงเห็นจริงว่า หน้าที่การงานของสิ่งที่มีชีวิตนั่นแหละ คือธรรมะ หรือพระเจ้า ที่จะช่วยได้จริง ๆ ; ดังนั้น จงทำหน้าที่ทุกอย่างด้วยความรู้สึกว่าเป็นการปฏิบัติธรรม ก็พอใจและรู้สึกเป็นสุข. ๒๔๘

◎ ความสุขตามที่คนธรรมดาสามัญเข้าใจกันนั้นหาใช่ความสุขไม่ ; เป็นเพียงความเพลิดเพลินที่หลอกลวงทางอายตนะ, และแพงมาก : ความสุขที่แท้จริงนั้นไม่ต้องใช้เงินเลย แต่ทำให้เงินเหลือ. ๒๔๙

◎ ความสุขที่แท้จริง เกิดจากความพอใจในการได้ทำหน้าที่หรือปฏิบัติธรรมะ ; กลับไปบ้าน ทำงานในหน้าที่ให้สนุก และ

รู้สึกเป็นสุขเสียเมื่อกำลังทำงาน. ๒๕๐

๏ ทุกศาสนามุ่งที่ความรอด *(EMANCIPATION)* เป็นจุดหมายเหมือนกันทั้งนั้น : รอดตาย (ทางกาย), รอดจากทุกข์ (ทางจิต) ; แม้วิธีการให้รอดนั้น จะต่างกันบ้าง. ๒๕๑

๏ ศาสนาที่มีพระเจ้า ก็ว่า รอดเพราะพระเจ้าช่วยให้รอด, พุทธศาสนาว่า รอดเพราะการกระทำที่ถูกต้องตามกฎอิทัปปัจจยตา –พระเจ้าชนิดที่มิใช่บุคคล หรือมีความรู้สึกอย่างบุคคล. ๒๕๒

๏ ถ้าดูตามความหมายของสัญลักษณ์กางเขนแล้วศาสนาคริสต์ก็สอนให้ตัดตัวตนด้วยเหมือนกัน (ตัว I ที่ยืนอยู่ แล้วถูกตัดที่คอ) ; และสอนไม่ให้ติดดีติดชั่ว (คำสอนหน้าแรก ๆ ของคัมภีร์ไบเบิ้ล ที่พระเจ้าห้ามมิให้อาดัมกับอีฟ กินผลไม้ของต้นไม้ที่ทำให้รู้สึกดีชั่วจนติดดีติดชั่ว). ๒๕๓

๏ ต้องรู้จักความหมายที่แท้จริงของคำว่า ทางกาย –ทางจิต –ทางวิญญาณ ทั้งสามอย่าง อย่างถูกต้องทั่วถึง ; ถ้าไม่รู้ก็จะเอาไปปนกัน แล้วจะหาไม่พบสิ่งสูงสุด. ๒๕๔

๏ ต้องรู้จักความต่างกันของเครื่องมือดับทุกข์ทั้งสามอย่างคือ ความรู้ –ความเข้าใจ –ความเห็นแจ้งแทงตลอด มิฉะนั้นจะไม่เข้าถึงสิ่งที่ดับทุกข์ได้. ๒๕๕

๏ สุญญตา (ความว่าง) ในพุทธศาสนา คือ *SELFLESSNESS*

หรือ *VOIDNESS* ; มิใช่ *EMPTINESS, NOTHINGNESS,* ซึ่งเป็น *NIHILISM* ; ช่วยระวังสักหน่อยในการศึกษา. ๒๕๖

๏ คำว่า "ธรรมะ" มีความหมาย ๔ อย่าง คือตัวธรรมชาติ, กฎของธรรมชาติ. หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, และผลจากหน้าที่นั้น ; เข้าใจหลักพื้นฐานเหล่านี้แล้ว จะเป็นการง่ายที่สุด ในการศึกษาพุทธศาสนา อย่างถูกต้องและครบถ้วนกระบวนความ. ๒๕๗

๏ คำว่า "ศาสนา" หรือ *RELIGION* คือการปฏิบัติตามระเบียบปฏิบัติ ที่ทำให้เกิดความผูกพันกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งสูงสุด ชนิดที่มีผลเป็นการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง. ๒๕๘

๏ ธรรมะ มิได้เป็นของตะวันออกหรือตะวันตกแต่เป็นของทุก ๆ ปรมาณู ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสากลจักรวาล *(COSMOS)* ดังนั้น เป็นการน่าหัวที่จะพูดว่าศาสนาของตะวันออกหรือศาสนาของตะวันตก. ๒๕๙

๏ โดยอาศัยอำนาจของธรรมะ เราสามารถมีชีวิตชนิดที่ไม่มีการกระทบกระทั่ง *(CONFLICT)* และไม่มีความทุกข์ *(DISSATISFACTORINESS)* ทุก ๆ ชนิดเหนือธรรมดา. ๒๖๐

๏ อย่าเข้าใจผิดต่อคำว่า "เหนือโลก" จนไม่ได้รับประโยชน์อะไร จากสิ่งอันประเสริฐนี้ คือ การอยู่เหนืออิทธิพลของ

สิ่งแวดล้อมใด ๆ ในโลกนี้. ๒๖๑

◎ คำว่า "นิพพาน" คือ ความเย็น (ทางวิญญาณ) ของชีวิตที่มากขึ้นไปถึงระดับที่ ความร้อนของกิเลส หรือไฟสามชนิด, ตามขึ้นไปไม่ถึง. ๒๖๒

◎ ภาษาคน *(COMMON LANGUAGE)* นั้นพูดกันอย่างมีตัวตน *(SOUL* หรือ *SELF)* ; ส่วนภาษาธรรม *(DHARMIC LANGUAGE)* ของพระอริยเจ้านั้นพูดกันอย่างไม่มีอะไรที่เป็นตัวตน มีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตาของธรรมชาติ. ๒๖๓

◎ ดังนั้น ความจริง *(TRUTH)* จึงมีสองอย่างคืออย่าง *RELATIVE* และ *ULTIMATE,* ซึ่งเป็นเหตุให้มีการพูด อย่างภาษาคน และอย่างภาษาธรรม. ๒๖๔

◎ คน *(SENTIENT BEING)* กับ มนุษย์ *(HUMAN BEING)* นั้นต่างกันจนอยู่กันคนละระดับคือ ต่ำและ สูง ต่อกิเลส ยิ่งหย่อนกว่ากัน. ๒๖๕

◎ สมาธิ *(CONCENTRATION)* ที่แท้จริงนั้นทำให้เกิดการพักผ่อนลงไปถึงเซลล์ทุกเซลล์, และได้ทำให้มันมีอายุยืนออกไปด้วย ; ดังนั้น สมาธิจึงมีผลทำให้กายหรือชีวิต มีอายุยืนออกไป. ๒๖๖

◎ ที่ท่านพูดว่า สมาธิ มีผลทำให้เลิกอบายมุขได้ทุกอย่าง

มีสุขภาพและอารมณ์ดี เลิกสำมะเลเทเมาได้นั้นยังน้อยเกินไป ; มันให้อะไรมากกว่านั้นมากนัก เช่น ช่วยให้มีจิตใจอยู่เหนือโลก ฯลฯ หมดปัญหาทุกอย่างทุกชนิดที่ท่านยังไม่เข้าใจ. ๒๖๗

๏ การบวช มิใช่สิ่งแปลกประหลาด หากแต่เป็นสิ่งที่ทำให้เปิดโอกาส และความสะดวกอย่างยิ่ง ในการที่จะศึกษาฝึกฝนให้ชีวิต มีธรรมะ ; ชีวิตครองเรือนนั้นคับแคบและอึดอัดมากไม่สะดวก การบวชจึงเป็นสิ่งที่อย่างน้อยก็ควรลอง. ๒๖๘

๏ ชีวิตใหม่ที่ปราศจากการกระทบกระทั่ง และความไม่สบายใจทุก ๆ ชนิดนั้น เป็นสิ่งที่มีได้เมื่อชีวิตนั้นประกอบด้วยธรรม. ๒๖๙

๏ ความลับสุดยอดเหล่านี้ เป็นของฝากเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย ในโอกาสที่ สวนโมกข์ มีอายุครบ ๕๐ ปีบริบูรณ์ หวังว่าจะได้รับการพิจารณาหรือนำไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์. ๒๗๐

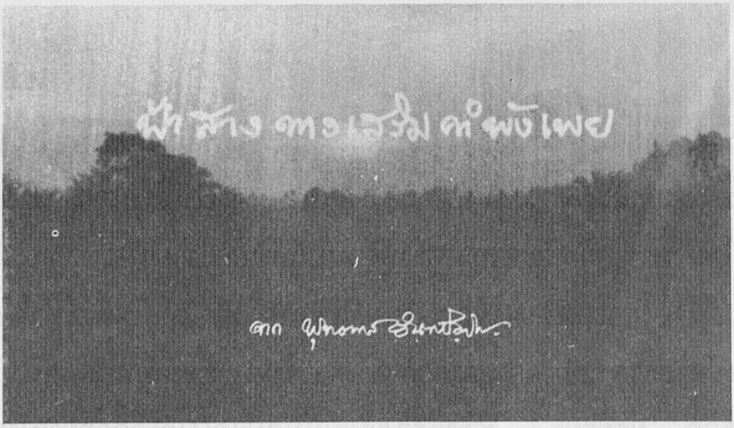

คำนำ

คำพังเพยโบราณ วิจารณ์ใหม่สำหรับยุคปรมาณู เป็นสิ่งที่ทำขึ้นในระยะ ๕๐ ปี แห่งการมีสวนโมกข์ด้วยเหมือนกัน จึงนำมาพิมพ์รวมไว้ในหนังสือเล่มนี้ สำหรับท่านทั้งหลายพิจารณา ตามความพอใจของตนของตนกันอีกต่อหนึ่ง ดังต่อไปนี้. ถ้อยคำครึ่งแรกเป็นของเก่า ครึ่งหลังเป็นของวิจารย์ใหม่ดังที่กล่าวแล้ว. — พ.ท.

หมวด ก.

๏ **กงเกวียน กำเกวียน —:** เวียนไปได้ เฉพาะเมื่อมันยังสัมพันธ์กันอยู่. ๑

๏ **ไก่เห็นตีนงู งูเห็นนมไก่ —:** ปรองดองกันไม่ได้ ความลับมันก็โผล่ออกมา. ๒

๏ **ไก่งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง —:** อย่าคิดให้แกว่ง จนคนอยากมีขน. ๓

๏ **ไก่ไข่แล้วย่อมกระต๊าก —:** ทั้งที่มันไม่อยากกระต๊าก แต่เพราะมันเจ็บก้น. ๔

๏ **ไก่ไม่ยอมกินข้าวเปลือก —:** ถ้ามันอาจเลือกกินข้าว-สาร. ๕

๏ **กินน้ำใต้ศอก —:** ไม่น่าอายดอก เมื่อยังจำเป็น. ๖

๏ **กว่าถั่วจะสุก งาก็ไหม้ —:** ป้องกันได้ โดยใช้เตาอบพิเศษ มีคอมพิวเตอร์. ๗

๏ **เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง —:** ไม่ใช่เรื่องร้ายแรง ถ้าเมื่อจำเป็น. ๘

๏ **เกลียดขี้ ขี้ตาม เกลียดความ ความถึง —:** มองให้ซึ้ง มันมีเฉพาะแต่กะคนสะเพร่า. ๙

๏ **เกลียดสิ่งใด พบสิ่งนั้น —:** เพราะมันพบก่อนแล้วตั้งแต่เมื่อเกลียด. ๑๐

๏ **เกี่ยวแฝก มุงบ่า —:** ยังดีกว่า เกี่ยวหญ้าคามุงภูเขา ๑๑

๏ **เกี่ยวข้าว ระวังเคียว —:** ให้มันเกี่ยวแต่รวงข้าว. ๑๒

๏ **เกี่ยวคน ระวังคำ —:** ถ้าพูดผลีผลาม ไม่เกี่ยวอะไร แต่เกี่ยวคอคนพูดเอง. ๑๓

๏ **กินปูน ร้อนท้อง —:** ก็อย่าร้องออกมา ให้อีกามันรู้. ๑๔

๏ **กินอยู่กับปาก อยากอยู่กับท้อง —:** ต้องรู้ปรองดองกันให้ดีดี. ๑๕

๏ **กินบนเรือน ขี้รดหลังคา** —: เป็นทำนองของอีกาชังน้ำหน้ากันทั้งบ้านทั้งเมือง. ๑๖

๏ **กัน ดีกว่าแก้** —: ถ้าอยู่อย่างถูกต้องแท้ ก็ไม่ต้องแก้ไม่ต้องกัน. ๑๗

๏ **กรรม สนองกรรม** —: ทำแต่กรรมดี ยิ่งสนองยิ่งสุขสำราญ. ๑๘

๏ **ใกล้เกลือ กินด่าง** —: เพราะชอบคนละอย่าง ก็ไม่เห็นเป็นอะไร. ๑๙

๏ **เกลือเป็นหนอน** —: เพราะเจ้าของเกลือก็เป็นก่อนเสียเองแล้ว. ๒๐

๏ **เกลือจิ้มเกลือ** —: ไม่เข้าเนื้อข้างไหน จิ้มมันเรื่อยไปก็สมดุลเอง. ๒๑

๏ **กำแพงมีหู ประตูมีตา** —: ความลับไม่มีแก่ข้าฯ ไม่เห็นเป็นอะไร. ๒๒

๏ **กระต่ายตื่นตูม** —: เราไม่ตื่นตาม ทุกคืนทุกยามไม่เห็นเป็นอะไร. ๒๓

๏ **เก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน** —: ถ้าทำเป็นการเป็นงาน ก็รวยได้ถมไป. ๒๔

๑ **กอบ ดีกว่ากำ** —: ระวังอย่าเสียกำ แล้วซ้ำกอบ. ๒๕

๑ **กิ้งก่า ได้ทอง** —: มันยักแต่ศีรษะของตน แต่คนได้ทอง มันยักไปทั้งตัว. ๒๖

หมวด ข.

๑ **ขิงก็รา ข่าก็แรง** —: ถ้ายังขืนขัดแย้ง ก็วินาศทั้งสอง ฝ่าย. ๒๗

๑ **แข็งแรง ดีกว่าแข็งกระด้าง** —: ถ้าแข็งทั้งสองอย่าง ก็ไม่มีแข็งอะไร. ๒๘

๑ **เข็นครก ขึ้นเขา** —: จะกลายเป็นของเบา ถ้าเรารู้จัก ใช้สติปัญญา. ๒๙

๑ **เข้าฝูงหงส์เป็นหงส์ เข้าฝูงกาเป็นกา** —: เพียงแก้ ปัญหาเฉพาะหน้า ก็ไม่เห็นจะเป็นอะไร. ๓๐

๑ **ขนทรายเข้าวัด** —: ต้องหมายถึงขจัดความเห็นแก่ตัว เพื่อเห็นแก่ส่วนรวม. ๓๑

๑ **ขี่ช้างจับตั๊กแตน** —: ยังดีกว่าขี่ไอพ่น จับตั๊กแตน เป็นไหน ๆ. ๓๒

๑ **ข้างนอกสุกใส ข้างในเป็นโพรง** —: ถ้าเป็นเรือน เป็นโรง มันก็อยู่สบาย. ๓๓

๏ ข้างนอกขรุขระ ข้างในตะติ๊งโหน่ง —: เป็นเรือน
เป็นโรง ก็ยิ่งอยู่สบาย. ๓๔

๏ แข่งเรือแข่งแพแข่งได้ แข่งวาสนาแข่งไม่ได้ —:
ไม่แข่งอะไรเลยดีกว่า. ๓๕

๏ เข้าเมืองตาหลิ่ว ต้องหลิ่วตาตาม —: แต่ต้องไม่ใช่
เพื่อหลอกลวงใคร. ๓๖

๏ ขนม พอสมกับน้ำยา —: ดีกว่าไม่มีน้ำยา. ๓๗

๏ ขว้างงู ไม่พ้นคอ —: เพราะงูยาวเกินไป ไม่รู้จักทอน
ให้สั้นเสียก่อน. ๓๘

๏ ขายผ้าเอาหน้ารอด—: ก็ดูจะยังดีกว่าเอาหน้าไม่รอด. ๓๙

๏ เข้าด้ายเข้าเข็ม—: ก็ต้องใช้สติสัมปชัญญะอย่างเต็มที่ ๔๐

๏ ขัดหม้อขัดให้ได้ผล ขัดคอคนไม่ดี —: ขัดใจตนให้
ถูกวิธี ดีกว่าขัดอะไรทั้งหมด. ๔๑

๏ ขมเป็นยา (หวานเป็นลม) —: ถ้าไม่มีทุกขเวทนาต้อง
ไม่หวานไม่ขม ๔๒

๏ ขี้ใหม่ หมาหอม —: แมลงวันตอมทั้งขี้ใหม่ขี้เก่า. ๔๓

๏ ขี้แพ้ชวนตี —: เอาดีไม่ได้ ไว้ใช้กับผี อย่ามีกับคน. ๔๔

๏ เขกหัวลูกท่าน ต้องเอาให้เจ็บ —: แล้วคอยนั่งเก็บ
กำไรตัวเองเจ็บอีกหลายเท่าตัว. ๔๕

หมวด ค.

๑ **คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ —:** ซื้อเกลือให้ดูสี คบชีให้ดูศีล. ๔๖

๑ **คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิตท่านพาไปหาผล —:** คบพระทศพล ท่านพาไปหาว่าง. ๔๗

๑ **คบเด็กสร้างบ้าน คบคนเกียจคร้านสร้างเมือง —:** มีแต่เรื่องเปลืองใจ. ๔๘

๑ **คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก —:** อยู่กับธรรมะ ไม่คับทั้งกายทั้งใจ. ๔๙

๑ **คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย —:** ไม่มีคน ก็ไม่หายไม่ตาย. ๕๐

๑ **เคราะห์ร้ายตะพายตุ่ม —:** ถ้ายังหนุ่ม ก็พอจะเอาตัวรอดได้. ๕๑

๑ **ความวัวยังไม่หาย ความควายเข้ามาแทรก —:** ต้องรู้จักแยกชนะมันเป็นอย่าง ๆ ไป. ๕๒

๑ **คนล้ม อย่าข้าม —:** เพราะเขายังไม่ตาย ลุกขึ้นได้แม้เมื่อเรากำลังข้าม. ๕๓

๑ **คนแก่สอนยาก —:** แต่ก็มีวิธีทำให้อ่อน แล้วสอนง่าย. ๕๔

◎ **คนล้ม อย่าคร่อม —:** เขาจะยอมลุกขึ้นมาพูดจากันในแนวใหม่ที่ดีกว่า. ๕๕

◎ **คบคนดีเป็นศรีแก่ตัว —:** ป้องกันความชั่วได้หลายทิศทาง. ๕๖

◎ **คบคนชั่วเป็นอัปมงคล —:** เพียงแต่ใครยล เขาก็อางขนาง. ๕๗

◎ **คอหยัก ๆ สักแต่ว่าคน —:** เพราะผีสัปดนไม่รู้จักบั้นให้เสร็จสมบูรณ์. ๕๘

◎ **คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ —:** ทั้งสองคนนี้ รู้จักเลือกเชื่อให้ควรแก่กรณี. ๕๙

◎ **คนลืมตัว วัวลืมตีน —:** ต้องหัวตำดิน คอหักตายมากมายมาแล้ว ๖๐

◎ **คมในฝัก —:** นั้นไม่ต้องชัก ถ้ารู้จักคม ก็ข่มให้คนเกรงได้. ๖๑

◎ **คางคกขึ้นวอ —:** ก็ยังนับว่าเป็นต่อ คนบ้าบอขึ้นเกวียน. ๖๒

◎ **คลุมถุงชน —:** ก็ยังไม่อลวน เท่ากับเลือกคู่ชนผิด. ๖๓

◎ **ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด —:** เพราะตามันบอดด้วยความรู้ชั้นเปลือก. ๖๔

๑ **ค้นป่าหาเสือ —:** ทำได้ก็ต่อเมื่อ ทุกอย่างถูกต้องและเพียงพอ. ๖๕

๑ **คาบลูกคาบดอก —:** อย่าขยอกเข้าไป ให้รอก่อนว่ามันอะไรกันแน่. ๖๖

๑ **คดในข้อ งอในกระดูก —:** ถ้าเราดูเขาถูก ก็ไม่เห็นว่าจะเป็นอะไร. ๖๗

๑ **คลื่นกระทบฝั่ง —:** รีบรู้จักชั่ง ว่าเราจะต้องเป็นฝ่ายไหน (คลื่นหรือฝั่ง.) ๖๘

๑ **คนดีมีน้อย คนถ่อยมีมาก —:** เพราะความดีทำยาก ความถ่อยเป็นเอง. ๖๙

๑ **คนชั่วหายาก คนดีหาง่าย —:** เฉพาะในหมู่คนดีด้วยกันเท่านั้น. ๗๐

หมวด ง.

๑ **โง่มาก่อนฉลาด —:** ยิ่งรู้สึกว่าโง่ ก็ยิ่งเป็นปราชญ์ ยิ่งฉลาดเพื่อหายโง่. ๗๑

๑ **โง่แล้วอยากนอนเตียง —:** เพื่อเป็นข้อเถียง ว่าเขามิได้โง่. ๗๒

๑ **โง่เป็นเหยื่อคนฉลาด —:** แต่นักปราชญ์ไม่เอาคนโง่เป็นเหยื่อ. ๗๓

หมวด จ.

๑ **จุดไต้ตำตอ —:** เพราะไม่รู้จักกันมาก่อน ก็อภัยกันเอง
ได้. ๗๔

๑ **จับแพะชนแกะ —:** เพราะไม่รู้จักทั้งแพะทั้งแกะ และ
ตกอยู่ภายใต้ความฟุ้งซ่าน. ๗๕

๑ **จับปลาสองมือ —:** ถ้าจับตัวเดียวกัน ยิ่งมั่นคง. ๗๖

๑ **จอดเรือให้ดูฝั่ง จะนั่งให้ดูพื้น —:** อย่าดูอะไรตื้นๆ
จะไม่ต้องมีโชคร้าย. ๗๗

๑ **เจ้าวัดไม่ดี เถรชีก็สกปรก —:** วัดว่ารกด้วย เรื่อง
อธิกรณ์. ๗๘

๑ **เจอไม้งาม เมื่อยามขวานบิ่น —:** ความหวังอย่าสิ้น
หาขวานใหม่มา. ๗๙

๑ **จับให้มั่น คั้นให้ตาย —:** ถ้าเป็นมิตรกันเสียได้ ก็
ไม่ต้องจับต้องคั้น. ๘๐

๑ **จับได้คาหนังคาเขา —:** มีได้ทั้งที่ตั้งใจจับ และ
บังเอิญเป็น. ๘๑

๑ **ใจดีสู้เสือ —:** แม้จะสู้เนื้อก็ต้องใจดีอยู่นั่นเอง. ๘๒

๑ **ใจดีผีเข้า —:** เพราะเราใจดีเกินไป จนไม่เป็นคนเสีย
มากกว่า. ๘๓

◎ **ใจหญิง เหมือนน้ำกลิ้งบนใบบอน —:** แต่ไม่ใช่แน่นอน ว่าเหมือนกันทุกคน. ๘๔

◎ **เจ๊กลากไป ไทยลากมา —:** เพราะวางท่าไม่แน่ว่าเป็นเจ๊กหรือไทย. ๘๕

◎ **เจ้าว่างาม ตามใจเจ้า —:** เพราะยังกินข้าวของเจ้าอยู่. ๘๖

◎ **เจ็บแล้วต้องจำ —:** เอาไว้ทรมานให้เจ็บนาน ๆ หรืออย่างไร. ๘๗

หมวด ช.

◎ **ชิงสุกก่อนห่าม —:** เป็นเรื่องบุ่มบ่าม ผลได้ไม่ค่อยจะดี. ๘๘

◎ **ชายข้าวเปลือก หญิงข้าวสาร โบราณว่า —:** ชั้นลูก-หลานออกมาเป็นข้าวสก. ๘๙

◎ **ชั่วเจ็ดที ดีเจ็ดหน —:** คือเกิดมาเป็นคน ต้องเอาตัวรอดให้ได้. ๙๐

◎ **เชื่อไม่ทิ้งแถว—:** อย่าทำอย่างแมว เพราะเราเป็นคน. ๙๑

◎ **ชาดมันดี ไม่ต้องทาสีมันก็แดง —:** ถ้าคนมันดีไม่ต้องมีใครแต่ง. ๙๒

ชาดมันไม่ดี ถึงแม้ทาสีมันก็ไม่แดง —: คนมันไม่ดี เทวดาหรือผี ก็ไม่อาจช่วยแต่ง. ๙๓

ชี้โพรงให้กระรอก —: ทั้งชี้ทั้งบอก กระรอกมันก็ยังไม่เอา. ๙๔

ช้างตายทั้งตัวเอาใบบัวปิด —: ถ้าจะปิดให้มิดต้องปิดที่ลูกตาคน. ๙๕

ช้างเผือกเกิดในป่า —: ถ้าเอาแม่มันมา ให้เกิดในบ้านมันก็เกิดได้. ๙๖

ใช้แมวเฝ้าปลาย่าง —: อยู่ในตู้หรือนอกตู้ อยู่ที่คนใช้จะจัดจะทำ. ๙๗

ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน —: ข้อนี้ต้องค้านเพราะผลมันตรงข้ามจากกัน. ๙๘

ชักหน้าไม่ถึงหลัง —: ถ้าฉลาดมัธยัสถ์ระมัดระวัง คงพ้นหลังได้สักวันหนึ่ง. ๙๙

ชักใบให้เรือเสีย —: ถ้าไม่ใช่คนเหี้ย คงไม่มีใครชักดอก. ๑๐๐

ชักแม่น้ำทั้งห้า —: ใช้ได้กับคนบ้า ที่ชอบให้เขาป้อยอ. ๑๐๑

๏ **ช้าๆได้พร้าสองเล่มงาม —:** ถ้าถึงขนาดเช้าชามเย็นชาม แล้วไม่ต้องรอดีกว่า. ๑๐๒

๏ **ช้าเป็นการ นานเป็นคุณ —:** แต่ต้องหาทางหมุนให้เร็วเข้าไว้อยู่ตลอดเวลา. ๑๐๓

๏ **ชุบมือเปิบ—:** ทำได้แต่คนเดิบ ที่คนอื่นเขาเกรงใจ. ๑๐๔

๏ **ชาติเสือต้องไว้ลาย ชาติชายต้องไว้ชื่อ —:** ถ้าเพียงให้คนเขาล่ำลือ มันก็ไม่ดีกี่มากน้อย. ๑๐๕

๏ **ชีป่ล่อยปลาแห้ง —:** ปล่อยลงหม้อแกง ปลาสดของชีไม่มี. ๑๐๖

หมวด ซ.

๏ **ซื่อจนเซ่อ —:** เพราะไม่รู้จักเก้อ ก็ต้องเซ่อเพราะซื่อนั่นเอง. ๑๐๗

๏ **ซื่อเหมือนแมวนอนหวด —:** ก็เพราะหวดมันไม่ซื่อ. ๑๐๘

๏ **ซื้อควายหน้านา ซื้อผ้าหน้าหนาว —:** ขายให้ถูกคราวก็กำไรอยู่ดี. ๑๐๙

หมวด ด.

๏ **ดีดลูกคิดรางแก้ว —:** ถ้าลดเผื่อไว้พอแล้ว ก็คงไม่เป็นอะไร. ๑๑๐

๏ **ดูวัวให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่ —:** แต่กระนั้นก็มิใช่จะแน่ทั้ง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์. ๑๑๑

๏ **ดูช้างให้ดูหน้าหนาว —:** เพราะเป็นคราวที่ช้างซูบที่สุด. ๑๑๒

๏ **ดูสาวให้ดูหน้าร้อน —:** เพราะหล่อนมักล่อนกว่าฤดูอื่น ๆ. ๑๑๓

๏ **ดินพอกหางหมู —:** มีได้โดยไม่รู้ตัว จนไม่รู้ว่าจะสลัดออกได้อย่างไร. ๑๑๔

๏ **ได้ถุงลืมไถ้ ได้ใหม่ลืมเก่า —:** เพราะใฉขาเบาเกินไป. ๑๑๕

๏ **ได้ดีเพราะปาก ได้ยากเพราะพูด —:** เหมือนนกกระปูดพูดไม่ระวังอะไร. ๑๑๖

๏ **ด้านได้ อายอด —:** คำสอนคด ๆ สำหรับพวกเจ้าชู้เชิดชูกันเอง. ๑๑๗

๑ **ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ** —: ถ้าบ้าเกินระห่ำ ก็อาจทำได้เหมือนกัน. ๑๑๘

๑ **ตีงูข้างหาง** —: จับแล้วแกว่งกว้าง ๆ งูก็กัดไม่ได้เหมือนกัน. ๑๑๙

๑ **ตีงูหลังหัก** —: ไม่อาจยกจวัก แล้วจะกัดได้อีกอย่างไร. ๑๒๐

๑ **ตีปลาหน้าไซ** —: สำคัญอยู่ที่ตีให้เข้าไป หรือให้ถอยกลับออกมา. ๑๒๑

๑ **ตีวัวกระทบคราด** —: เจ้าของฉลาดรู้ประหยัดความเจ็บให้แก่วัว. ๑๒๒

๑ **ตีงูให้กากิน** —: ประโยชน์เท่าบี้กริ้น จะทำไปทำไมให้ป่วยการ. ๑๒๓

๑ **ตาบอดได้แว่น, นิ้วด้วนได้แหวน, หัวล้านได้หวี** —: มีเพียงไว้ดีใจอวดคน. ๑๒๔

๑ **ตาบอดสอดตาเห็น** —: สอดจนตาทะเล้น ก็ไม่เห็นประโยชน์อะไร. ๑๒๕

๑ **ตะกละท้องบ่อง จองหองท้องแห้ง** —: ข้อนี้ขอแย้งเพราะคนส่วนมากไม่ใช่นักกิน. ๑๒๖

๏ **ติเรือทั้งโกลน** —: เพื่อจะให้โกลนได้อย่างดี. ๑๒๗

๏ **เตี้ยอุ้มค่อม** —: ตุ้ม ๆ ต้อม ๆ ก็ยังดีกว่าไม่รู้จักอุ้มเอาเสียเลย. ๑๒๘

๏ **ต่อหน้ามะพลับ ลับหลังตะโก** —: ถ้าเราไม่โง่ก็คงเก็บเอาได้แต่มะพลับ. ๑๒๙

๏ **ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้** —: ที่ดียิ่งขึ้นไปก็คือไม่ตกอะไรเสียเลย. ๑๓๐

๏ **ตักบาตรอย่าถามพระ** —: จะกลายเป็นเอากำไรบุญอีกเท่าหนึ่ง. ๑๓๑

๏ **ตกบันไดพลอยโจน** —: กระโจนให้ดี ๆ จะถึงที่มุ่งหมายได้ง่ายเข้า. ๑๓๒

๏ **ตักน้ำรดหัวสาก** —: ไม่ได้ผลมาก เหมือนรดหัวคน, ใคร่ครวญให้ดี. ๑๓๓

๏ **เต่าใหญ่ไข่กลบ** —: เดินหาหลายตลบ ก็ยังไม่พบไม่เห็น. ๑๓๔

๏ **ตบมือข้างเดียวไม่ดัง** —: นั่นเพราะไม่รู้จักฟัง จึงไม่ได้ยิน. ๑๓๕

หมวด ถ.

๑ **ถ่มน้ำลายรดฟ้ำ ถูกหน้าตัวเอง —:** แม้จะไม่ถูกหน้าตัวเอง ก็ยังไม่ถูกฟ้าอยู่ดี. ๑๓๖

๑ **ถี่ลอดตาช้าง ห่างลอดตาเล็น —:** แต่มันเถียงว่าทำเป็น จึงไม่ฟังใครเตือน. ๑๓๗

หมวด ท.

๑ **ทำนาบนหลังคน —:** ยังดีกว่าทำนาบนหัวคนเป็นไหน ๆ ใคร่ครวญเถิด. ๑๓๘

๑ **ทำนาเข้าส่วน ทำสวนเข้าหุ้น —:** ทำอย่างอื่นไม่เอาด้วยดีกว่า. ๑๓๙

๑ **ท่าดี ทีเหลว —:** น้ำใจมันเลว มักคดมักโกง. ๑๔๐

๑ **ท้องยุ้งพุงกระสอบ —:** มักโกยมักกอบ จนเป็นนิสัยหลีกไกลเข้าไว้. ๑๔๑

หมวด น.

๑ **น้ำนิ่งไหลลึก —:** เพราะใช้ปัญญาคิดนึก ไม่ค่อยพูดไม่ค่อยจา. ๑๔๒

๑ **น้ำขึ้นปลากินมด น้ำลดมดกินปลา —:** แต่นกเจ้าปัญญา กินทั้งปลาทั้งมด. ๑๔๓

๏ **นอนสูงให้คว่ำ นอนต่ำให้หงาย —:** จะสะดวกดายในการระมัดระวังตัว. ๑๔๔

๏ **น้ำขุ่นไว้ใน น้ำใสไว้นอก —:** ไม่ใช่คิดหลอก เพียงแต่ป้องกันไม่ให้เกิดเรื่องลุกลาม. ๑๔๕

๏ **หน้าสิ่วหน้าขวาน —:** ระวังให้เต็มประมาณ อย่าให้พลาดให้พลั้ง. ๑๔๖

๏ **หนังหน้าไฟ —:** ออกรับหน้าแทนใคร ๆ ไปเสียทั้งบ้านทั้งเมือง. ๑๔๗

๏ **นิ้วไหนร้าย ตัดนิ้วนั้น —:** กลัวแต่จะไม่เห็นมัน จนตัดนิ้วไหนก็ไม่ถูก. ๑๔๘

๏ **น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย ๑ —:** น้ำร้อนคือตบะฆ่ากิเลส คนรอด, น้ำเย็น คือกาม ส่งเสริมกิเลสคนตาย. ๑๔๙

๏ **น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย ๒ —:** น้ำร้อนพูดหักหาญ ทำให้ข้าศึกหึกเหิม; น้ำเย็น คือพูดยกยอให้ข้าศึกตายใจ แล้วพ่ายแพ้. ๑๕๐

๏ **น้ำน้อยย่อมแพ้ไฟ —:** น้ำมีถมไป แต่มันโง่ในวิธีที่จะเอามา. ๑๕๑

๏ **น้ำท่วมปาก —:** ถ้ามีเพื่อนมาก ก็ช่วยพูดแทนได้โดยไม่ต้องพูดเอง. ๑๕๒

๏ **นานาจิตตัง —:** ต่างคนต่างช่วยระวัง อย่าให้เกิดการขัดแย้ง. ๑๕๓

๏ **น้ำบ่อทราย —:** ตักได้ทันใจ ดีกว่าบ่อชนิดอื่น ๆ. ๑๕๔

๏ **น้ำขึ้นให้รีบตัก —:** เพราะตักได้มากกว่า สะอาดกว่าน้ำลง. ๑๕๕

๏ **นกมีหู หนูมีปีก —:** นี้ใช้เพื่อหลบหลีก มิใช่ใช้เพื่อหลอกลวง. ๑๕๖

๏ **หนามยอกเอาหนามบ่ง —:** นี้ทำได้เฉพาะหนามบางชนิดเท่านั้น. ๑๕๗

๏ **เนื้อเต่ายำเต่า —:** ก็อร่อยสองเท่าไปเลย. ๑๕๘

๏ **เนื้อไม่ได้กิน หนังไม่ได้รองนั่ง เอากระดูกแขวนคอ —:** นี้ทำพอไม่ให้เสียเปล่า. ๑๕๙

๏ **หนอนบ่อนไส้ —:** ได้ผลยิ่งใหญ่ กว่ามัวชอนไชข้างนอกเป็นไหน ๆ. ๑๖๐

๏ **น้ำท่วมทุ่ง ผักบุ้งโหรงเหรง —:** ก็เพราะมันเก่งในการฉวยโอกาส. ๑๖๑

๏ **น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า —:** พึ่งกลับไปกลับมาดีกว่าพึ่งข้างเดียว. ๑๖๒

๏ **หนีเสือปะจระเข้ —:** ก็เลยจัดให้เสือสู้กับจระเข้โดยไม่อยู่ดู. ๑๖๓

๏ **หน้าเนื้อ ใจเสือ —:** มันจะเอาเขี้ยวแต่ไหนกัด, ไม่น่ากลัวอะไรดอก. ๑๖๔

๏ **หน้ามือเป็นหลังมือ —:** ไม่ให้มันพลิก แล้วมันจะเป็นได้อย่างไร. ๑๖๕

๏ **หน้าไหว้ หลังหลอก —:** ก็หันหน้าสู้มันเรื่อยไป. ๑๖๖

๏ **นินทากาเลเร่เข้ารับ จะแค้นคับยิ่งกว่ามีดไปกรีดหิน —:** อย่าเร่เข้าไปรับ มันก็ไม่มีเรื่องอะไร. ๑๖๗

หมวด ป.

๏ **ปลาติดแห —:** ดูจะแน่นกว่าติดเบ็ด. ๑๖๘

๏ **ปลูกเรือนคร่อมตอ —:** จะมีความยุ่งยากเกี่ยวกับตอไม่มีที่สิ้นสุด. ๑๖๙

๏ **ปากคนยาวกว่าปากกา —:** เพราะกระพือข่าวได้ยาวกว่าปากกา. ๑๗๐

๑ **ปากร้าย ใจดี —:** โอกาสมักไม่ค่อยมี สำหรับจะแสดงน้ำใจ. ๑๗๑

๑ **ปากปราศรัย น้ำใจเชือดคอ —:** ถ้ารู้เท่าทันพอมันก็ทำอะไรไม่ได้. ๑๗๒

๑ **ปากหวาน ก้นเปรี้ยว —:** ยังเก่งกว่าปากเปรี้ยวก้นหวาน. ๑๗๓

๑ **ปากเป็นเอก เลขเป็นโท —:** คือติดต่อโดยตรงดีกว่าเขียนเป็นจดหมาย. ๑๗๔

๑ **ปิดทองหลังพระ —:** ละกิเลสได้มากกว่า. ๑๗๕

๑ **ปลาใหญ่กินปลาเล็ก —:** แต่ต้องเป็นปลาเล็กที่โง่ด้วยจึงจะกินได้. ๑๗๖

๑ **ปากว่า ตาขยิบ —:** เพราะไม่กระซิบกันมาให้ดีเสียก่อนจึงต้องทำเช่นนั้น. ๑๗๗

๑ **เป็นมิตรเมื่อให้กู้ เป็นศัตรูเมื่อถูกทวง —:** นั่นมันเป็นแต่ที่หน้าที่ตาเท่านั้นกระมัง. ๑๗๘

หมวด ผ.

๑ **ผ้าขี้ริ้วห่อทอง —:** ก็มิได้ทำให้ทองกลายเป็นของขี้ริ้วไป. ๑๗๙

๑ **ผักชีโรยหน้า —:** เป็นธรรมดาของผักชี ที่ไม่มีงานทำ
เท่านั้นเอง. ๑๘๐

๑ **ผีซ้ำ ด้ำพลอย —:** เพราะคนมันถ่อยเกินดี. ๑๘๑

๑ **ผีเรือนไม่ดี ผีป่าก็มาเข้าเรือน —:** ถ้าเจ้าของบ้านดี
มันก็หนีไปหมดทั้งสองผี. ๑๘๒

๑ **ผิดฝา ผิดตัว —:** บางทีก็ยังดีกว่าฝาไม่มี หรือไม่คิด
จะปิดเอาเสียเลย. ๑๘๓

๑ **ผิดเป็นครู —:** เป็นได้มากเป็นได้ดี ดีกว่าถูกซึ่งมีแต่
ชวนให้เหลิง. ๑๘๔

หมวด ฝ.

๑ **ฝนตกไม่ทั่วฟ้า —:** ต้องโทษฟ้า อย่าโทษฝน. ๑๘๕

๑ **ฝากไข่ไว้กับกา ฝากปลาไว้กับแมว —:** ถ้าใส่ไว้ใน
กล่องแก้ว ไม่เห็นจะเป็นอะไร. ๑๘๖

๑ **ฝนทั่ง ให้เป็นเข็ม —:** คนสอนเองไม่เคยฝนสักเล่ม
ดีแต่พูด. ๑๘๗

๑ **ฝนตกอย่าเชื่อดาว มีเมียสาวอย่าเชื่อแม่ยาย —:** ถึง
พ่อตาก็อย่าไว้ใจ. ๑๘๘

หมวด พ.

๑ **พุ่งหอกเข้ารก —:** หอกก็เหี้ยนหัก หรือตกหาย ผู้พุ่งก็ไม่ได้อะไร. ๑๘๙

๑ **พูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง —:** เฉพาะบางเรื่องเท่านั้นกระมัง. ๑๙๐

๑ **พกหินดีกว่าพกนุ่น —:** คือหูหนักดีกว่าหูเบา หรือรับภาระหนักดีกว่าภาระเบา. ๑๙๑

๑ **พูดเหมือนมะนาวไม่มีน้ำ —:** ก็ยังเปรี้ยวได้ทั้งแห้ง ๆ มิใช่หรือ. ๑๙๒

๑ **พระอิฐพระปูน —:** ความหมายสมบูรณ์ตรงที่อดกลั้นได้ในทุกกรณี. ๑๙๓

๑ **แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร —:** พวกคนอันธพาลเขาไม่ยอมรับถือ. ๑๙๔

๑ **เพชรในตม —:** ก็ยังมีเหลี่ยมคมของความเป็นเพชรไม่หายไปไหน. ๑๙๕

๑ **แพะรับบาป —:** มันก็ยังมีส่วนได้บุญ กว่าแพะที่ไม่ได้รับมิใช่หรือ. ๑๙๖

๑ **พลั้งปากเสียศีล พลั้งตีนตกต้นไม้ —:** ไม่มีอะไรที่พลั้งได้ แม้สักอย่างเดียว. ๑๙๗

หมวด ฟ.

๏ **ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า** —: เจ้าก็จะเป็นลูกสะใภ้ที่ดี. ๑๙๘

๏ **ฟันยังไม่สิ้นกลิ่นน้ำนม** —: แล้วเจ้าจะไปประคารมกะใครได้. ๑๙๙

๏ **ฟังหูไว้หู** —: แต่ฟังพ่อแม่และคุณครู ต้องฟังด้วยหูทั้งสองข้าง. ๒๐๐

๏ **ฟ้าสูง แผ่นดินต่ำ** —: แต่ก็ยังเสียเปรียบน้ำ ที่อยู่ทั้งที่ต่ำและที่สูง. ๒๐๑

หมวด ม.

๏ **มือไม่พาย เอาเท้าราน้ำ** —: ให้มันราวันยังค่ำเท้ามันก็หลุดเอง. ๒๐๒

๏ **มือถือสาก ปากถือศีล** —: ปากจะต้องโดนตีนเข้าสักวันหนึ่งเป็นแน่. ๒๐๓

๏ **มือใครยาวสาวได้สาวเอา มือใครสั้นเอาเถาวัลย์ต่อเข้า** —: ผู้แก่ผู้เฒ่า เขาไม่ทำกันอย่างนี้. ๒๐๔

๏ **มะพร้าวตื่นดก ยาจกตื่นมี** —: ชั่วไม่กี่ปี มันก็หยุดตื่นไปเอง. ๒๐๕

๑ **หมาเห็นข้าวเปลือก** —: หิวเท่าไรก็ไม่กิน. ๒๐๖

๑ **แมวไม่อยู่ หนูระเริง** —: เด็ก ๆ เบิ๊ดเบิ๊ง เมื่อครูไม่ดูแล. ๒๐๗

๑ **ไม้อ่อนดัดง่าย** —: เพราะมันไม่มีอะไรต้าน ต่อการดัดมิใช่หรือ. ๒๐๘

๑ **ไม้อ่อนบ่ห่อนหัก** —: เพราะเท่ากับมันยอมหักอยู่แล้วในตัว. ๒๐๙

๑ **ไม้แก่ดัดยาก** —: ไม่ยาก ถ้าทำให้อ่อนเสียก่อน. ๒๑๐

๑ **ไม้งาม กระรอกเจาะ** —: เพราะมีน้ำหวานอยู่ข้างในไม่ใช่เพราะไม้งาม. ๒๑๑

๑ **หมองู ตายเพราะงู** —: เพราะเขาเล่นอยู่กับงู มากกว่าอยู่กับสิ่งใด. ๒๑๒

๑ **มากหมอก็มากความ** —: ทั้งหมอยา หมอดู หมอผีและหมอความโดยเฉพาะ. ๒๑๓

๑ **หมาเห่าใบตองแห้ง** —: เพราะตามันไม่ดี ทั้งตาเนื้อและตาใจ. ๒๑๔

๑ **มะกอกสามตะกร้าปาไม่ถูก** —: เพราะหลับตาปา หรือตาไม่อยู่กะใจ. ๒๑๕

๑ **ไม้ลำยังต่างปล้อง พี่น้องยังต่างใจ —:** เพราะมันมิได้เกิดพร้อมกัน หรือด้วยกัน. ๒๑๖

๑ **ไม่มีมูลฝอย หมาไม่ขี้ —:** ถ้าไม่มีที่ หรือปวดเต็มที่มันก็ขี้เหมือนกัน. ๒๑๗

๑ **ไม่เห็นน้ำตัดกระบอก —:** เผื่อว่าไปถึงน้ำแล้ว ไม่มีกระบอกจะตัด. ๒๑๘

๑ **ไม่เห็นกระรอก โก่งหน้าไม้ —:** ไม่มีใครเขาทำ เว้นแต่จะเห็นวี่แววบ้าง. ๒๑๙

๑ **ไม่ได้ด้วยเล่ห์เอาด้วยกล ไม่ได้ด้วยมนต์เอาด้วยคาถา —:** ล้วนแต่เป็นเรื่องคดโกงมารยา ไม่ควรนำพาเอามาใช้. ๒๒๐

๑ **หมาอดกินขี้ไม่ได้ —:** หมาที่อิ่มแล้วก็ไม่กิน. ๒๒๑

๑ **หมาเห่า หมาไม่กัด —:** เพราะมันกลัว หรือไม่แน่ใจว่าควรกัด. ๒๒๒

๑ **หมาขี้ ไม่มีใครยกหาง —:** ก้อนขี้นั่นแหละ มันยกอยู่ข้างใน. ๒๒๓

๑ **มีเงินเขานับว่าเป็นน้อง มีทองเขานับว่าเป็นพี่ —:** นี่มันเรื่องโลกเกินไปเสียแล้ว ไม่อยากพูด. ๒๒๔

๏ **เมื่อขัดสนจนทรัพย์ ใครจะนับว่าเราดี —:** ก็คนที่จน ๆ ด้วยกันแหละ พอจะมี. ๒๒๕

หมวด ย.

๏ **ย้อมแมวขาย —:** เหมาะแต่สำหรับคนไร้ปัญญาจะหากินเท่านั้น. ๒๒๖

๏ **เหยียบเรือสองแคม —:** ถ้าลำเดียวกันก็ยิ่งมั่นคงใหญ่มิใช่หรือ. ๒๒๗

๏ **ยาเรือข้างนอก ยากระบอกข้างใน —:** แล้วแต่ความดันมันจะอยู่ด้านไหน. ๒๒๘

๏ **ยุให้รำ ตำให้รั่ว —:** ยังดีกว่ายุให้ถลำ ตำให้อุดแน่นเป็นไหน ๆ. ๒๒๙

๏ **ยิ้มเห็นแก้ม แย้มเห็นพื้น —:** ทั้งหมดนั้น เฉพาะเมื่อมีอารมณ์ดี. ๒๓๐

๏ **ยามรัก น้ำต้มผักก็ว่าหวาน —:** เพราะความรักชวนให้พูดเท็จ. ๒๓๑

๏ **เหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อ —:** เขาก็ยังเดินไปบนขี้ไก่ได้. ๒๓๒

๏ **อยากเป็นหนี้ ให้เป็นนายหน้า —:** สมัยนี้ไม่เป็นอย่างนั้นแล้ว. ๒๓๓

๏ **อยากเป็นขี้ข้า ให้เป็นนายประกัน —:** สมัยปัจจุบันก็รวยใหญ่. ๒๓๔

หมวด ร.

๏ **เรือล่มในหนอง ทองไม่ไปไหน —:** ถ้าอยู่ในท้องปลาก็หาไม่พบ. ๒๓๕

๏ **รักนัก มักหน่าย —:** ถ้ารักเป็น ก็ไม่เป็นไร. ๒๓๖

๏ **รู้ไว้ใช่ว่า ใส่บ่าแบกหาม —:** แต่หนักอยู่ตามสมองที่ต้องจำ. ๒๓๗

๏ **รักดีหามจั่ว รักชั่วหามเสา —:** นี้ภาษิตของคนเห็นแก่ตัว อย่าถือเป็นประมาณ. ๒๓๘

๏ **รกคน ดีกว่ารกหญ้า —:** เอามาเปรียบกันก็บ้า เพราะคนกับหญ้ามิได้อยู่ที่เดียวกัน. ๒๓๙

๏ **รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี —:** ดูให้ดีดี ยังมีข้อยกเว้นอยู่บางประการ. ๒๔๐

๏ **รักยาวให้บั่น รักสั้นให้ต่อ —:** คำพูดนี้ใช้เฉพาะเกี่ยวกับการผูกเวร. ๒๔๑

หมวด ล.

๏ **ลิ้นกับฟันย่อมกระทบกัน —:** นั่นไม่เป็นไร ถ้าไม่ใช่งับเอาลิ้น. ๒๔๒

๏ **ลูกผีลูกคน —:** มันเป็นชั่วขณะเท่านั้น รอเดี๋ยวมันก็เห็นผลอะไรสักอย่าง. ๒๔๓

๏ **ล้างเนื้อชอบล้างยา —:** จะรู้ได้ว่าอย่างไร ถ้ามิลองดูเสียก่อน. ๒๔๔

๏ **ละเลงขนมเบื้องด้วยปาก —:** น้ำลายไหลกราก ถ้าเห็นเขาละเลงดี ๆ. ๒๔๕

๏ **ล้วงคองูเห่า —:** ก็ต้องเอาขอเหล็กล้วง. ๒๔๖

๏ **ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น —:** เพราะมันเป็นลูกไม้ธรรมดาๆ ไม่น่าสนใจ. ๒๔๗

๏ **แล่นใบบนบก ตลบนกกลางหาว —:** สมัยเก่าไม่มีสมัยนี้ทำได้แน่. ๒๔๘

๏ **เล่นกับหมา หมาเลียปาก เล่นกับสาก สากตีหัว —:** นั่นมันเรื่องของคนโง่เกินไป. ๒๔๙

๏ **หลงตัวลืมตาย หลงกายลืมแก่ —:** ก็ยังดีกว่าหลงเมียลืมแม่เป็นไหน ๆ. ๒๕๐

๏ **โลภนัก มักลาภหาย —:** ยังดีกว่าโลภจนตัวตาย. ๒๕๑

๏ **ลูบหน้า ปะจมูก —:** ต่ำลงไป ก็ยังจะถูกลูกคาง. ๒๕๒

๏ **เลี้ยงช้างกินขี้ช้าง —:** หมายความแต่เพียงว่ายังดีกว่าไม่มีอะไรจะกิน. ๒๕๓

หมวด ว.

๏ **วัวเคยขา ม้าเคยขี่ —:** เมื่ออารมณ์ไม่ดี มันก็ยังมีพยศ. ๒๕๔

๏ **วัวเห็นแก่หญ้า ขี้ข้าเห็นแก่กิน —:** เพราะเจ้าของเห็นแก่ตัว. ๒๕๕

๏ **วัวสันหลังหวะ —:** เอายามาปะ ก็ยังสะดุ้งอยู่ดี. ๒๕๖

๏ **วัวแก่กินหญ้าอ่อน —:** ลูกวัวอ่อนก็ไม่ชอบกินหญ้าแก่เหมือนกัน. ๒๕๗

๏ **วิ่งนักมักหกล้ม ก้มนักมักซวน —:** นั่นเพราะวิ่งไม่เป็น ก้มไม่เป็นต่างหาก. ๒๕๘

๏ **วัวหายล้อมคอก —:** แต่ล้อมเพื่ออย่างอื่นก็ยังมี ถ้าล้อมไม่ดีก็หายได้. ๒๕๙

๏ **ว่าแต่เขา อิเหนาเป็นเอง —:** นี่ดูจะเป็นกันทุกคนแต่บางคนมีวิธีว่าที่ไม่ถูกตัว. ๒๖๐

๑ **หวานเป็นลม ขมเป็นยา —:** แต่ก็เป็นยาพิษได้ด้วยกันทั้งสองอย่าง. ๒๖๑

หมวด ส.

๑ **สาวไส้ให้กากิน —:** สาวไส้ตัวเองหรือสาวไส้ผู้อื่นมันต่างกันมากนะ. ๒๖๒

๑ **สอนจระเข้ให้ว่ายน้ำ —:** โดยท่าที่แปลกออกไปก็ดีเหมือนกัน. ๒๖๓

๑ **สอนหนังสือแก่สังฆราช —:** เรื่องบ้านเรื่องเรือนก็มีให้สอนถมไป. ๒๖๔

๑ **สิบเบี้ยใกล้มือ ดีกว่าสิบเบี้ยไกลมือ —:** ดีกว่านั้นก็คือ เอาทั้งใกล้ทั้งไกล. ๒๖๕

๑ **สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง —:** ถ้าบ่อยครั้งก็ใช้ไม่ได้ด้วยกันทั้งนั้น. ๒๖๖

๑ **เสน่ห์ปลายจวัก ผัวรักจนตาย —:** ไม่จริงดอกนายถ้าไม่มีดีอย่างอื่น. ๒๖๗

๑ **สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ —:** แต่คนโง่เอาไปไว้ไกลเสียที่บนฟ้าและใต้บาดาล. ๒๖๘

๑ **เสียงเท่าฟ้า หน้าเท่ากลอง —:** อย่าจองหองนั่นแหละยิ่งดี. ๒๖๙

๏ **เสียน้อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย** —: นั่นมันเกิดมาจากไม่อยากเสียอะไรเลย. ๒๗๐

๏ **เสียมเขาควายให้ชนกัน** —: ระวังมัน จะย้อนมาขวิดเราเอง. ๒๗๑

๏ **เสือผอมอย่าผลัก** —: เท่ากับไปทำให้มันคึกคักขึ้นมากัดเรา. ๒๗๒

๏ **สีซอให้ควายฟัง** —: ก็ยังดีกว่าตีปี๊บตีถัง ขับไล่ราหูเมื่ออมจันทร์. ๒๗๓

๏ **สำเนียงบอกภาษา กิริยาบอกสกุล** —: แต่ก็ต้องฟังและดูกันให้นาน ๆ. ๒๗๔

๏ **สุกเอา เผากิน** —: ถ้าถูกตามระบิล ก็ยังดีอยู่นั่นเองมิใช่หรือ. ๒๗๕

๏ **ใส่ตะกร้าล้างน้ำ** —: ถ้าทำของให้ช้ำ ก็เช็ดเอาดีกว่า. ๒๗๖

๏ **สิบรู้ไม่เท่าชำนาญ** —: แต่ก็เพราะรู้มาก่อนอยู่ดีที่ได้ชำนาญ. ๒๗๗

๏ **สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น สิบตาเห็นไม่เท่ามือคลำ**—: ยิ่งได้ขยำดู จะยิ่งดีกว่า. ๒๗๘

หมวด ห.

๑ **เห็นกงจักรเป็นดอกบัว —:** เพราะไม่รู้ทั้งชั่วและไม่รู้ทั้งดี. ๒๗๙

๑ **เห็นช้างเท่าหมู —:** แต่ก็ใช่ว่าจะกล้าเข้าไปแตะดูนะโว้ย ! ๒๘๐

๑ **เห็นขี้ดีกว่าไส้ —:** ถ้าขี้หาไม่ ไส้ก็ไม่จำเป็นต้องมีมิใช่หรือ. ๒๘๑

๑ **หอกข้างแคร่ —:** ก็แล้วแต่เรา จะดูแลระวังมันอย่างไร. ๒๘๒

๑ **หักด้ามพร้าด้วยเข่า —:** เราหักได้ ถ้าไม้ผุ. ๒๘๓

๑ **หัวล้านได้หวี —:** ก็ยังดีที่เอาไว้เกาหัว. ๒๘๔

๑ **หัวมงกุฎท้ายมังกร —:** ยังดีกว่าท้ายวานรเป็นไหน ๆ มิใช่หรือ. ๒๘๕

๑ **หาเลือดกะปู —:** ถ้ารู้ว่า เลือดมันขาวใส เอาเท่าไรก็ได้. ๒๘๖

๑ **หุงข้าวประชดหมา ปิ้งปลาประชดแมว —:** ยังดีกว่าเพิ่มหลักแจว ประชดเรือ. ๒๘๗

หมวด อ.

๏ **อัฐยายซื้อขนมยาย** —: ถ้าเรากินจะดิ้นตาย ให้ยายกินไม่เป็นไร. ๒๘๘

๏ **อาภัพลับเหมือนปูน** —: มันก็ยังได้บุญเหมือนปิดทองหลังพระ. ๒๘๙

๏ **อ้าปากเห็นไรฟัน** —: เห็นให้ลึกกว่านั้น ยิ่งได้ประโยชน์ไกล. ๒๙๐

๏ **อ้อยเข้าปากช้าง ง้างออกไม่ได้** —: ลูกช้างง้างออกได้ยังไม่เห็นหรือ. ๒๙๑

๏ **อร่อยอยู่กับปาก ยากอยู่กับท้อง** —: ต้องกินยาสำรอกหรือยาถ่าย. ๒๙๒

๏ **อาบน้ำร้อนมาก่อน** —: ก็ใช่ว่าจะเก่งกว่าเสมอไป ให้ระวัง. ๒๙๓

๏ **อดเปรี้ยวไว้กินหวาน** —: บางสถานการณ์กินเปรี้ยวไปพลาง ยังดีกว่า. ๒๙๔

๏ **อายครูไม่ได้วิชา อายภรรยาไม่ได้บุตร** —: แต่ไม่เท่าไร มันก็หยุดอายได้เอง. ๒๙๕

๏ **เอาพิมเสนไปแลกเกลือ** —: ถ้าได้เต็มลำเรือด้วยพิมเสนเกล็ดเดียว ก็ยิ่งน่าแลก ๒๙๖

๏ **เอามะพร้าวไปขายสวน** —: ถ้าเขาซื้อรวมไว้ขายส่งเขาก็คงให้เราแพงเต็มราคา. ๒๙๗

๏ **อย่าเอามือไปซุกหีบ** —: ถ้ามีอะไรให้หยิบ ก็ยังไม่เป็นอะไร. ๒๙๘

๏ **อย่าเอาไม้สั้นรันขี้** —: ถ้าเป็นคนดี ไม้ยาวก็ไม่รันอยู่นั่นเอง. ๒๙๙

๏ **โอ่งอ่างกระถางแตก** —: รู้จักเก็บไว้ขายแลกกับคนเลี้ยงกล้วยไม้. ๓๐๐

หมายเหตุ : ท่านจะสังเกตเห็นได้เองว่า ความหมายแห่งคำสุภาษิตก็ยืดหยุ่นได้ เปลี่ยนแปลงได้ ตามยุคตามสมัย ตามสถานการณ์ของมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องมีคำพังเพยแห่งยุคปรมาณูขึ้นมา

พ.ท.

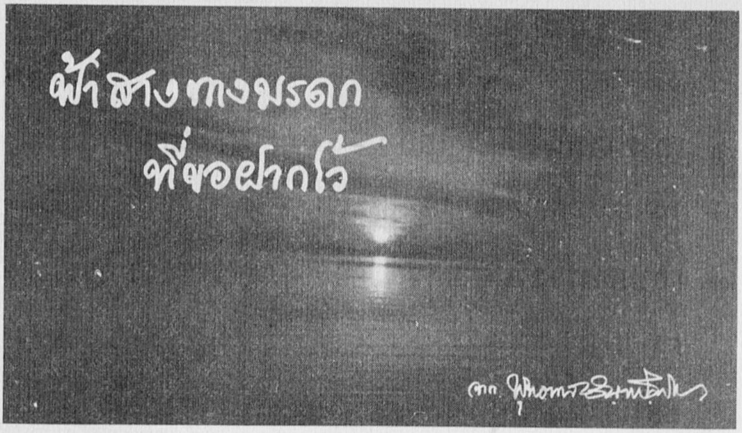

คำนำ

ข้าพเจ้าไม่มีมรดกอะไร ที่จะฝากไว้กับเพื่อนพุทธบริษัท ผู้เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายทั้งหลาย นอกจากสิ่งที่ระบุไว้ในข้อความข้างล่างนี้ ด้วยความหวังว่า ถ้ายังมีการสืบมรดกนี้อยู่เพียงใด กิจกรรมสวนโมกขพลาราม ก็จะยังคงมีอยู่ตลอดกาลนานเพียงนั้น และ "พุทธทาส" ก็จะยังคงมีอยู่ในสถานที่นั้น ๆ ตลอดกาลเพียงนั้น. ขอได้โปรดรับพิจารณากันเสียแต่บัดนี้ ซึ่งจะเป็นการง่ายในการสืบมรดกดังกล่าว. ขอให้ถือว่าเป็นมรดกธรรมแก่บรรดาเพื่อนผู้มอบกายถวายชีวิต ในการสืบอายุพระศาสนา เพื่อประโยชน์แก่คนทั้งโลกเถิด มิได้เป็นเรื่องส่วนบุคคลแต่ประการใด.

ภาคหนึ่ง

มรดกที่เป็นเรื่องฝ่ายวัตถุธรรมและพิธีกรรม

มรดกที่ ๑ : **ทุกคนสามารถเป็นพุทธทาสได้** ถ้าเขาต้องการโดยบริสุทธิ์ใจ คือรับใช้ในการเผยแผ่พุทธศาสนาด้วยการทำตัวอย่างในการปฏิบัติให้ดู มีความสุขให้ดู, จนผู้อื่นพากันทำตาม.

มรดกที่ ๒ : **ปณิธาน ๓ ประการควรแก่ผู้ที่เป็นพุทธทาสทุกคน** ถือเป็นหลักในการทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่โลกคือ ๑. พยายามทำตนให้เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนๆ. ๒. พยายามช่วยกันถอนตัวออกจากอำนาจของวัตถุนิยม. ๓. พยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา.

มรดกที่ ๓ : **ปณิธานข้อแรก คือการทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา** เพื่อให้เกิดการปฏิบัติดี –ตรง –เป็นธรรม –สมควรแก่การหลุดพ้น เพื่อสนองพุทธประสงค์โดยตรงได้อย่างแท้จริง.

มรดกที่ ๔ : **ปณิธานข้อที่สอง คือการทำโลกให้ออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยม** หรือรสอันเกิดจากวัตถุทางเนื้อหนังนั้น ควรเป็นกิจกรรมแบบสหกรณ์ของคนทุกคนในโลก และทุกศาสนา เพื่อโลกจะเป็นโลก สะอาด – สว่าง – สงบ จากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน.

มรดกที่ ๕ : **ปณิธานข้อที่สาม คือการทำความเข้าใจระหว่างศาสนา** นี้เป็นสิ่งจำเป็นต้องทำ เพราะโลกนี้ต้องมีมากศาสนา เท่ากับชนิดของคนในโลก, เพื่อจะอยู่ร่วมโลกกันได้โดยสันติ และทุกศาสนาล้วนแต่สอนความไม่เห็นแก่ตัว จะต่างกันบ้างก็แต่วิธีการณ์เท่านั้น.

มรดกที่ ๖ : **สวนโมกข์คือสถานที่ให้ความสะดวกในการเป็นเกลอกับธรรมชาติ** ทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ, ควรจัดให้มีกันทุกแห่งหน เพื่อการศึกษาธรรมชาติโดยตรง, เพื่อการรู้จักกฎของธรรมชาติ, และเพื่อการชิมรสของธรรมชาติจนรู้จักรักธรรมชาติ ซึ่งล้วนแต่ช่วยให้ เข้าใจธรรมะ ได้โดยง่าย.

มรดกที่ ๗ : **สวนโมกข์คือมหรสพทางวิญญาณ** เป็นสิ่งจำเป็นต้องมี สำหรับสัตว์ที่มีสัญชาตญาณแห่งการต้องมีสิ่งประเล้าประโลมใจ อันเป็นปัจจัยฝ่ายวิญญาณ เพิ่มเป็นปัจจัยที่ห้าให้แก่ปัจจัยทั้งสี่อันเป็นฝ่ายร่างกาย. ขอให้ช่วยกันจัดให้มีขึ้นไว้สำหรับใช้สอยเพื่อประโยชน์ดังกล่าวแล้ว แก่คนทุกคน.

มรดกที่ ๘ : **สวนโมกข์ ฯ นานาชาติ** สำหรับแสงสว่างทางวิญญาณของเพื่อนมนุษย์ต่างชาติต่างภาษาโดยเฉพาะ, เป็นความคิดที่เกิดขึ้นมา เมื่อมองเห็นคนเหล่านั้น ดิ้นรนเสาะแสวงหาเพื่อให้พบตัวของตัวเอง. ขอฝากไว้ให้ช่วยกันจัด และรักษาที่จัดแล้ว ไว้สืบไป.

มรดกที่ ๙ : **มหรสพทางวิญญาณ เพื่อความเพลิดเพลินทางวิญญาณด้วยรสแห่งธรรมะ** เป็นสิ่งจำเป็นต้องมี เพื่อแทนที่มหรสพทางเนื้อหนัง ที่ทำมนุษย์ให้เป็นปีศาจชนิดใดชนิดหนึ่งอยู่ตลอดเวลา. มนุษย์ต้องมีความเพลิดเพลิน (Entertainment)

เป็นปัจจัยที่ห้าของชีวิต จำเป็นที่จะต้องจัดหาให้ ให้ดีๆ.

มรดกที่ ๑๐ : **สัญลักษณ์เสาห้าต้นบนหลังคา** หมายถึงนิวรณ์ห้า ปัญจุปาทานขันธ์ห้า พละห้า อินทรีย์ห้า ธรรมสาระห้า มรรคผลนิพพานห้า แม้ที่สุดแต่นิ้วมือทั้งห้าของตนเอง ล้วนแต่เป็นเครื่องเตือนใจในเรื่องการกำจัดความทุกข์ ของคนเราทั้งสิ้น.

มรดกที่ ๑๑ : **คติพจน์ หรือ Slogan ประจำสวนโมกข์** คือ กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู นอนกุฏิเล้าหมู ฟังยุงร้องเพลง ฯลฯ ดังนี้ เป็นต้นนั้น เป็นหลักปฏิบัติเพื่อไม่มีปัญหาทางด้านการเป็นอยู่ฝ่ายวัตถุ และเหมาะสมแก่การก้าวหน้าทางจิตใจโดยหลักธรรมชาติที่ว่า กินอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง นั่นเอง.

มรดกที่ ๑๒ : **ปริญญาจากสวนโมกข์มีอยู่ว่า "ตายก่อนตาย"** คือจิตหมดความรู้สึกว่าตัวกูของกู เสียก่อนแต่ที่ร่างกายจะตาย เหลืออยู่แต่สติปัญญาบริสุทธิ์ในชีวิต. นี้เป็นสิ่งที่มีได้แต่เดี๋ยวนี้ ดังนั้น ตายได้เร็วเท่าไร ก็ยิ่งมีกำไรชีวิตเท่านั้น.

มรดกที่ ๑๓ : **ภาษาคน–ภาษาธรรม** มีไว้สำหรับแยกกันใช้พูดให้ถูกต้อง ในระหว่างเรื่องทางวัตถุ, และเรื่องทางจิตแล้วจะเข้าใจเรื่องนั้นๆ ได้อย่างถูกต้อง ลึกซึ้ง สำเร็จประโยชน์, อย่าใช้รวมกัน หรือกลับกัน จะเกิดการเวียนหัว.

มรดกที่ ๑๔ : **ระบบการใช้ภาษาคน–ภาษาธรรม เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีอย่างแน่นอน** เพื่อใช้ในการศึกษาและสั่งสอนพุทธศาสนา เพราะธรรมะทั้งหมดมีที่ตรัสไว้ทั้งโดยภาษาธรรมของคนธรรมดา (ปุคคลาธิษฐาน) และภาษาธรรมของคนที่เห็นธรรมะแล้ว (ธรรมาธิษฐาน) ดังนั้น จึงต้อง สังเกตให้ดี ๆ ทั้งในการศึกษา การสั่งสอน การสนทนา มิฉะนั้นจะเกิดอาการเวียนหัว.

มรดกที่ ๑๕ : **การล้ออายุ และการให้ของขวัญวันล้ออายุ** อย่างที่กระทำกันอยู่ที่สวนโมกข์นั้น มีผลทางจิตใจในความไม่ประมาท และรู้จักตัวเองดีขึ้นทุกปี. ขอฝากไว้สำหรับรักษากันไว้สืบต่อไป เพื่อความก้าวหน้าทางจิตใจของทุกคน.

มรดกที่ ๑๖ : **พุทธบริษัทที่แท้จริง ไม่ควรมีแม้แต่เรื่องปวดหัว** โดยไม่ต้องกล่าวถึงโรคประสาทหรือโรคจิต ; ทั้งนี้เพราะอาศัยหลักธรรมที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ที่ว่า "ตถตา" หรือ "เช่นนั้นเอง" คือการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวง จะต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน และจะต้องแก้ไขกันที่นั่น โดยไม่มีอะไรแปลก. จึงขอฝากไว้ในฐานะเป็นมรดก.

มรดกที่ ๑๗ : **สาม ส. คือ สะอาด–สว่าง–สงบ** เป็นคุณลักษณะของพระอริยเจ้า และมีภาวะเป็นหัวใจของพระรัตน-

ตรัยในพุทธศาสนา ขอฝากไว้เป็นมรดกแก่ทุกคน ในฐานะเป็นบทมนต์ประจำจิต.

มรดกที่ ๑๘ : **กฎบัตรของพุทธบริษัท** ที่ได้ช่วยกันทำขึ้นไว้แล้ว อย่างถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา สำหรับพุทธบริษัทถือเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อความถูกต้อง เป็นผลดีและสะดวกดายในการเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น–ผู้เบิกบาน ไม่ตกไปสู่ปลักหนองของไสย-ศาสตร์และวัตถุนิยม ขอฝากไว้เป็นมรดก ตลอดกาลนาน.

มรดกที่ ๑๙ : **วรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์–จากพระโอษฐ์–ลอยปทุม–หมุนล้อธรรมจักร** ขอฝากไว้เป็นมรดกอนุสรณ์ของผู้ประคองจิตร้อยกรอง แล้วประคองปล่อยลงสู่ธรรมวารี คือห้วงหฤทัยแห่งท่านสาธุชนทั้งหลาย ทั่วพื้นปถพี เพื่องอกงามในห้วงแห่งธรรมวารีนั้น ตลอดกัลปาวสาน อย่ารู้สิ้นสุด.

มรดกที่ ๒๐ : **บทสวดมนต์แปลแบบสวนโมกข์** คือสวดมนต์แปลที่ได้พยายามกระทำให้สวดกันได้ลื่นสละสวย, ได้เลือกมาเฉพาะเนื้อความ ที่เป็นหลักธรรมเข้มข้นและรัดกุม ใช้เป็นอารมณ์แห่งสมาธิและวิปัสสนา ไปได้ในตัว. ขอฝากไว้ให้ใช้สวดกันตลอดกาลนาน.

มรดกที่ ๒๑ : **การตักบาตรสาธิตแบบที่ทำกันอยู่ในสวนโมกข์** เป็นการศึกษาอยู่ในตัว ว่าจะสามารถเลี้ยงพระจำนวน

ร้อยได้อย่างไร, สะดวกเท่าไร, ควบคุมกิเลสได้โดยวิธีไหน. ขอให้ช่วยกันรักษาพิธีกรรมแบบนี้ไว้ เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การพิทักษ์รักษาพุทธศาสนาไว้โดยวิธีประหยัด ไม่ยุ่งยากลำบาก และรักษาแบบฉบับโบราณ นับแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา

มรดกที่ ๒๒ : **สระมะพร้าวนาฬิเกร์ คือบทเรียนด้วยของ** จำลองมาจากบทกล่อมลูกให้นอนของประชาชน ที่แสดงว่า สมัยโน้นประชาชนได้เข้าถึงธรรมะสูงสุดกันเพียงไร จนถึงกับนำเอาเรื่องของพระนิพพาน มาทำเป็นบทเพลงกล่อมลูกได้. ขอให้รักษาเกียรติของบรรพบุรุษในข้อนี้ และทำตนให้สมกับเป็นลูกหลานของท่าน จงทุกคนเถิด.

มรดกที่ ๒๓ : **การแสดงธรรมในรูปของการแสดงปาฐกถา** ซึ่งบางคราวถึงกับต้องยืนพูดนั้น ไม่ผิดธรรมวินัยแต่ประการใด สะดวกและเหมาะสมแก่สมัย ทำให้การเผยแผ่พระศาสนาเป็นไปอย่างราบรื่นและได้ผลดี ไม่จำเป็นต้องถือตามตัวอักษรเพราะระเบียบวัฒนธรรมคนละยุค คนละสมัย.

มรดกที่ ๒๔ : **หลักการที่ถือกันอยู่ในสวนโมกข์ ว่าไม่ยินดีต้อนรับคนที่ล้างจานข้าวไม่เป็น** กินแล้วต้องให้คนอื่นช่วยล้างจานนั้น เป็นหลักการที่ไม่ขัดกับหลักพุทธศาสนา ไว้คัดเลือกคนที่เหมาะสมสำหรับจะพักอยู่ในวัดเพื่อการปฏิบัติธรรม เพราะ

มีจิตใจสมคล้อยกับหลักแห่งการไม่เห็นแก่ตัว หรือเอาเปรียบผู้อื่น. ขอให้ช่วยกันรักษาไว้ เป็นมรดกสืบทอดต่อไปเถิด.

มรดกที่ ๒๕ : **การหนุนหมอนไม้เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงชักชวนไว้โดยตรง** เพื่อฝึกฝนการเป็นคนไม่มักมากในการนอน. มารไม่ได้โอกาสครอบงำคนไม่เห็นแก่นอน มีความเข้มแข็งว่องไว ทั้งทางกายและทางจิต. บรรพชิตและนักรบสมัยโน้นจึงหนุนหมอนไม้ โดยเฉพาะพวกกษัตริย์ลิจฉวี.

มรดกที่ ๒๖ : **ขอคัดค้านคำกล่าวที่ว่า "งานคือเงิน–เงินคืองาน"** ว่าเป็นคำกล่าวที่ไม่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาซึ่งสอนให้ทำงานในฐานะเป็นหน้าที่ ที่ถูกต้องสำหรับสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิด มิใช่ทำเพื่อหาเงินมาปรนเปรอชีวิต ให้หลงระเริงในอบายมุข หรือความเริงรมย์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่อง "บ้าวูบเดียว." ขอฝากมรดกการคัดค้านนี้ไว้ด้วย.

มรดกที่ ๒๗ : **เคล็ดลับของแบบเซ็น นั่นคือวิธีเดิมแท้ในพุทธศาสนา** ที่บวกสมถะเข้ากับวิปัสสนาให้ทำงานร่วมกันในขณะที่มีสมาธิและเพ่งพิจารณาเพื่อเข้าถึงสภาพเดิมของจิต คือความไร้กิเลส ได้โดยฉับพลัน ไม่แยกกันทำทีละอย่าง เพราะความยึดมั่นเฉพาะอย่าง. หลักนั้นมีว่า ฌานไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน.

มรดกที่ ๒๘ : **หลักการที่ว่า เอาเชื้อโรคมาแก้ไขโรค** นั้นนำมาใช้ได้ในการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา โดยเอากำลังของความโลภ มาละโมบในการทำความดีหรือบุญกุศล ; เอากำลังของความโกรธมาอาฆาตโกรธแค้น ต่อกิเลสและความทุกข์เพื่อทำลายเสียในฐานะศัตรู ; เอากำลังของโมหะมาหลงในการทำความดีขั้นต้น ๆ แทนการหลงชั่ว. ทั้งนี้ เพราะเรามีสิ่งทั้งสามนี้เป็นเดิมพันอย่างรุนแรงอยู่ในจิตใจ กันอยู่แล้วอย่างเต็มที่.

มรดกที่ ๒๙ : **การมีธรรมะตลอดวันตลอดวันตลอดคืนเป็นสิ่งที่ทำได้โดยไม่ยาก** คือเมื่อจะทำหน้าที่ใด ๆ ในชีวิตประจำวันก็ทำโดยรู้สึกต่อความจริงข้อหนึ่งอยู่ในใจว่า "หน้าที่นั่นแหละคือธรรมะ" เพราะหน้าที่เป็นสิ่งที่สามารถกำจัดปัญหาได้ทุกชนิด และนำมาซึ่งผลดีอันพึงปรารถนา ข้อนี้ตรงกับความหมายของคำว่า "ธรรม" คือสิ่งที่ช่วยผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกลงสู่ความทุกข์ ; ดังนั้น เมื่อทำหน้าที่ตลอดวัน ก็มีธรรมะได้ตลอดวัน. แม้การพักผ่อนก็เรียกว่าหน้าที่ที่ต้องทำด้วยเหมือนกัน คือจะได้มีกำลังในการทำหน้าที่.

มรดกที่ ๓๐ : **มหาปเทสฝ่ายวินัย ตามแบบพระวินัย** ขอฝากไว้ ให้ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็น ต้องนำมาใช้ในโลกปัจจุบัน ซึ่งเจริญด้วยวัตถุ จนเต็มไปด้วยวัตถุชนิดที่เป็นปัญหาทางศีลทาง

วินัย ทั้งแก่บรรพชิตและฆราวาส. ขอให้ศึกษามหาปเทสนั้นอย่างแตกฉานเพื่อป้องกันความงมงาย.

มรดกที่ ๓๑ : **มหาปเทสฝ่ายธรรม ในมหาปรินิพพานสูตร** เป็นสิ่งที่ต้องนำมาใช้ ควบคู่กันกับหลักตัดสินธรรมวินัย ในโคตมีสูตร, เพื่อว่าถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด ในการตัดสินความถูกต้อง ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับพุทธบริษัทแห่งยุคปัจจุบัน ซึ่งเต็มไปด้วยปัญหา และนับวันจะเพิ่มมากขึ้นทุกที. วิธีการณ์อย่างนี้ ได้เคยใช้ประสบผลดีมาแล้ว จึงขอฝากไว้เป็นมรดกเพื่อใช้กันสืบไป.

มรดกที่ ๓๒ : **ปฏิจจสมุปบาท แบบ "ฮัมเพลง"** (ในโยคักเขมวรรค สฬายตนสังยุตต์สํ.) เป็นสูตรที่ตรัสไว้อย่างเข้าใจได้ง่าย ปฏิบัติได้ง่าย กว่าแบบทั่วไป. ควรทำความเข้าใจกับแบบนี้เสียก่อน แล้วจึงพิจารณาแบบทั่วไป. แต่การปฏิบัติก็ยังเป็นอย่างเดียวกัน คือมีสติเมื่อมีผัสสะ (รายละเอียดหาดูได้ จากปฏิจจสมุปบาทจากพระโอษฐ์).

มรดกที่ ๓๓ : **การใช้หลักอิทัปปัจจยตา–ปฏิจจสมุปบาท –ตถตา –สุญญตา** เป็นอมฤตโอสถซึ่งทำให้อยู่เหนือความตาย หรือเหนือการเวียนว่ายตายเกิด เพราะทำให้หมดตัวตนและของตน นั้นเป็นกิจกรรมประจำวันของพุทธบริษัทที่แท้จริง เป็นทางลัดสั้นที่สุด มีผลดีที่สุด จึงขอฝากไว้เป็นมรดกในฐานะเป็นสิ่งที่เคยใช้ได้ผลดีมาแล้ว.

มรดกที่ ๓๔ : **บาลีวิมุตตายตนสูตร เป็นหลักธรรมที่ควรสนใจเป็นพิเศษ** คือบอกให้รู้ว่า คนเราสามารถบรรลุธรรมได้ถึง ๕ เวลา คือ เมื่อกำลังฟังธรรมอยู่, เมื่อกำลังแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟังอยู่, เมื่อกำลังสาธยายธรรมอยู่, เมื่อเพ่งธรรมอยู่, และเมื่อพิจารณาใคร่ครวญธรรมอยู่ ; นับว่าโอกาสมีมาก ในการบรรลุธรรม แต่พวกเราพากันประมาทเสีย จึงไม่ฉวยเอาได้ แม้แต่โอกาสเดียว.

มรดกที่ ๓๕ : **การใช้หลักกาลามสูตร ๑๐ ประการให้ถูกต้องและครบถ้วน** เป็นหลักการและวิธีการณ์อันแน่นอน ในการที่จะรักษาพุทธศาสนาเอาไว้ได้ และในลักษณะที่จะเป็นที่พึ่งได้ อย่างแท้จริง และเป็นการสืบอายุพุทธศาสนา ที่ตรงตามพุทธประสงค์, ได้เคยใช้วิธีการนี้อยู่เป็นประจำ และสำเร็จประโยชน์เต็มตามความหมาย จึงขอนำพิธีกรรมอันนี้ มาฝากไว้เป็นมรดก.

มรดกที่ ๓๖ : **การศึกษาสติปัฏฐานสี่จากอานาปานสติสูตร ได้ผลดีกว่าจากมหาสติปัฏฐานสูตร** ซึ่งกล่าวไว้อย่างยืดยาว มีลักษณะกำกวมพื้นเผือ ไม่มีลำดับติดต่อกันอย่างชัดแจ้ง, เพียงแต่อ่านอย่างเดียวก็กินเวลาหลายชั่วโมง. ส่วนข้อความจากอานาปานสติสูตรนั้น ติดต่อกันเป็นสาย ๑๖ ขั้น จนตลอดเรื่องนับตั้งแต่เริ่มปฏิบัติไปจนกระทั่งถึงการรู้ว่าบรรลุผลสำเร็จแล้ว

และเป็นหลักที่พระองค์ทรงยืนยันว่า ได้อาศัยหลักนี้ในการตรัสรู้ของพระองค์เอง. ขอให้พิจารณากันให้ดี และขอฝากข้อเท็จจริงอันนี้ ไว้เป็นมรดกด้วย.

มรดกที่ ๓๗ : **สุญญตาสำหรับฆราวาส แม้ที่เป็นผู้หญิงและเด็ก** คือมีสติสัมปชัญญะ ไม่ให้เกิดความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด จนเกิดความรัก –โกรธ –เกลียด –กลัว –วิตกกังวลอาลัยอาวรณ์ –อิจฉาริษยา –หวง –หึง ด้วยอำนาจความรู้สึกเป็นตัวกูของกู. ขอยืนยันว่า ข้อนี้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ ตามสติกำลัง และควรปฏิบัติ จึงขอฝากไว้เป็นมรดก พิเศษสำหรับฆราวาส.

มรดกที่ ๓๘ : **หลักการตามรอยพระอรหันต์ที่ใช้ได้ร่วมกัน** ทั้งสำหรับฆราวาสและบรรพชิต คือการดำรงชีวิต ชนิดที่เป็นการขูดเกลากิเลส และบรรเทาความเคยชินที่จะเกิดกิเลส (อนุสัย) อยู่ตลอดเวลาโดยมีสติสัมปชัญญะ ในขณะสัมผัสอารมณ์ไม่ปล่อยให้ปรุงเป็นโลภะ โทสะ โมหะขึ้นมา, หรือถ้าปรุงแล้วก็มีสติปิดกั้นการปรุงนั้นเสีย.

มรดกที่ ๓๙ : **"งามอยู่ที่ผี ดีอยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย"** นี้คือของเก่าที่ปัดฝุ่นแล้วนำมาใช้ใหม่ เพื่อรักษาสติปัญญาของบรรพบุรุษไว้ ว่าเคยเฉียบแหลมลึกซึ้งอย่างไร แล้วลูกหลานชั้นหลังก็จะมีสติปัญญา ไม่น้อยไป

กว่าบรรพบุรุษ ก็จะเป็นพุทธบริษัทได้เต็มตามความหมาย โดยไม่เอานิพพานไปเก็บไว้ สำหรับตายแล้วตายอีกหลายหมื่นหลายแสนชาติ จึงจะได้ผล. ขอให้ช่วยกันรักษามรดกข้อนี้ของบรรพบุรุษกันเถิด.

มรดกที่ ๔๐ : **ขอให้เรามีความมุ่งหมายเป็นพิเศษกันไว้สักข้อหนึ่ง** ว่าไม่เร็วก็ช้า จะมีโลกสักยุคหนึ่ง อันเป็นโลกสมบูรณ์ด้วยธรรมะ โดยที่ทุกคนทำหน้าที่ของตน ๆ โดยมีสติสัมปชัญญะรู้สึกอยู่ในใจว่า หน้าที่อันถูกต้องนั่นแหละ คือธรรมะที่จะช่วยให้คนเราอยู่เหนือปัญหาทั้งปวงได้. ทั้งนี้เป็นสิ่งที่มีได้เพราะโลกเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ. จงให้ปัจจัยแห่งความเปลี่ยนแปลงเพื่อความเป็นอย่างนี้ แก่โลกเถิด.

มรดกที่ ๔๑ : **ถ้าคนทั้งโลกเขาไม่เห็นด้วยในการทำโลกให้มีธรรมะ** เพราะเห็นว่าเหลือวิสัย ก็ตามใจเขา, เราคนเดียวก็อาจจะทำตนเองให้ดับทุกข์ได้ด้วยธรรมะอย่างถึงที่สุด. ดังนั้นอย่าได้ท้อใจเลย ในการที่คนทั้งหลายเขาไม่สนใจใยดีกับธรรมะ.

ทั้งหมดนี้เป็นมรดกฝ่ายวัตถุธรรมและพิธีกรรม เป็นภาคหนึ่งของมรดกที่มอบไว้ในฐานะเป็นมรดก. ต่อไปนี้ เป็นมรดกฝ่ายนามธรรม ที่ได้เคยค้นคว้าสังเกตศึกษาและทดลองปฏิบัติมาแล้วมีผลเป็นที่น่าพอใจ จึงขอสรุปไว้เป็นข้อ ๆ นำมามอบไว้ในที่นี้ ในฐานะเป็นมรดกเช่นเดียวกัน.

ภาคสอง

มรดกที่เป็นเรื่องฝ่ายนามธรรมทางสติปัญญา.

มรดกที่ ๔๒ : **พุทธะ ผู้รู้–ผู้ตื่น–ผู้เบิกบาน** ตรงกันข้ามจากไสย ซึ่งหมายถึงหลับ–สงสัย–สะดุ้ง หวาดผวา อยู่ตลอดเวลา การที่จะเป็นพุทธ์หรือเป็นไสย ต่างกันอย่างตรงกันข้ามที่ตรงนี้.

มรดกที่ ๔๓ : **การมีพระพุทธรูปไว้กราบไหว้ หรือแขวนคอกันในบัดนี้** มีทั้งที่เป็นไสยศาสตร์ คือถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองป้องกัน หรือเป็นเครื่องรางของขลัง, และที่เป็นพุทธ-ศาสตร์ คือวัตถุอนุสสติ หรืออย่างมากก็เป็นเพียงปูชนียวัตถุ. พุทธบริษัทจะต้องระวังสังวร กันไว้ให้ดี ๆ ไม่เสียเกียรติของพุทธบริษัท กลายเป็นผู้ถือลัทธิบูชาวิญญาณ (Animism) ไปเสีย.

มรดกที่ ๔๔ : **การมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร เป็นสิ่งที่ต้องสนใจกันให้มาก** ให้สมกับที่ตรัสไว้ว่า "ถ้าได้อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตรแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่มีการเกิด–แก่–เจ็บ–ตาย จักพ้นจากการเกิด–แก่–เจ็บ–ตาย" พวกเรากลับมาถือกันเสียว่าเรามีการเกิด–แก่–เจ็บ–ตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นการเกิด–แก่–เจ็บ–ตายไปได้อย่างน่าสังเวช.

มรดกที่ ๔๕ : **พระพุทธเจ้าตามทรรศนะของบุคคลนั้นๆ มักจะเป็นภูเขาหิมาลัยบังธรรมะสำหรับเขา** เพราะเป็นพระพุทธเจ้าแห่งอุปาทาน และตามอุปาทานของเขา. ดังนั้น จงรู้จักพระพุทธเจ้าให้ถูกตรงพระองค์จริงกันเถิด.

มรดกที่ ๔๖ : **พระพุทธองค์ท่านมีการตรัส ทั้งโดยภาษาคนและภาษาธรรม** ต้องฟังให้ดี เช่นตรัสโดยภาษาตน ว่า "ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน", แต่ตรัสโดยภาษาธรรม ว่า "ตัวตนของตนนั้นไม่มี" ดังนี้ ถ้าฟังไม่ดีจะไม่รู้เรื่อง และเห็นว่าเป็นคำพูดที่ขัดกัน. ถ้ารู้จักฟังโดยหลักภาษาคน–ภาษาธรรมแล้ว จะไม่มีขัดกันเลย, ดังนี้เป็นตัวอย่าง.

มรดกที่ ๔๗ : **ตรัสว่า แต่ก่อนก็ดี บัดนี้ก็ดี เราบัญญัติแต่เรื่องความทุกข์กับความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เท่านั้น** ดังนั้นพวกเราอย่าต้องเสียเวลา ในการศึกษา การถาม การเถียง กันด้วยเรื่องอื่นที่มิใช่สองเรื่องนี้ กันอีกเลย.

มรดกที่ ๔๘ : **พระพุทธองค์มิได้ทรงเสียเวลาในการกระทบกระทั่ง หรือยกเลิกลัทธิคำสอนของเก่าก่อนพระองค์** หากแต่ทรงแสดงเรื่องของพระองค์ ที่ดีกว่า –จริงกว่า –มีประโยชน์กว่า ให้ผู้ฟังเลือกเอาเองอย่างมีเหตุผล จึงไม่มีเหตุร้ายใดๆ เกิดขึ้น อย่างรุนแรงเหมือนกับที่เกิดแก่ศาสดาอื่นบางองค์.

มรดกที่ ๔๙ : **การมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่**

ปรุงขึ้นตามทรรศนะของบุคคลนั้น ๆ ทำให้เป็นปัญหามาก และไม่ถูกพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์องค์จริง ซึ่งมีหัวใจเป็นความสะอาด –สว่าง –สงบ เพราะว่างจากกลิ่นไอและความหมายแห่งตัวกู–ของกู.

มรดกที่ ๕๐ : **ไสยศาสตร์คือลัทธิหลับ (ด้วยอวิชชา) พุทธศาสตร์คือลัทธิตื่นจากหลับ (ประกอบอยู่ด้วยวิชชา)** ดังนั้นจงระวังการกระทำ ที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปหรือพระเครื่อง ; เพราะมีได้ทั้งที่เป็นพุทธศาสตร์ และไสยศาสตร์ แล้วแต่ว่าผู้นั้นทำไปด้วยวิชชาหรือด้วยอวิชชาอุปาทาน.

มรดกที่ ๕๑ : **หลักการปฏิบัติที่แท้จริง ไม่ต้องข้ามภพข้ามชาติ (เข้าโลง)** ล้วนแต่เป็นสันทิฏฐิโก–อกาลิโก คือปรากฏแก่ใจ ในทันทีที่กระทำ และรับผลการกระทำ. ส่วนที่เนิ่นนานไปจากนั้น เป็นเพียงผลพลอยได้ฝ่ายวัตถุธรรม ในความรู้สึกของปุถุชนธรรมดา.

มรดกที่ ๕๒ : **สิ่งที่เรียกกันว่า "ตัวตน" นั้นเป็นเพียงมายา** คือเป็นเพียงความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจ อันปรุงแต่งขึ้นมาจากตัณหา หรือความอยากด้วยอำนาจอวิชชา ที่เกิดขึ้นในจิตโดยธรรมชาติอัตโนมัติ, เป็นเพียงความรู้สึกผิด ๆ ของสิ่งที่เรียกว่าอุปาทาน อันเกิดมาจากตัณหา, มิได้เป็นตัวตนอันแท้จริง เป็นเพียงความรู้สึกลม ๆ แล้ง ๆ แต่ก็มีความเข้มข้น จนผู้รู้สึกรู้สึก

ว่าเป็นตัวตน.

มรดกที่ ๕๓ : **การจำแนกธรรมะเป็น ๔ ความหมาย** ให้ความสะดวกในการศึกษาธรรมะอย่างทั่วถึง คือรู้จักตัวธรรมชาติ –กฎของธรรมชาติ –หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ และผลอันเกิดจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น จนสามารถดำรงชีวิตอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติปราศจากปัญหาใด ๆ.

มรดกที่ ๕๔ : **ธรรมะมีความหมายหลายอย่าง** ถ้าเอาใจความเพียงอย่างเดียว ก็คือหน้าที่ ที่ได้กระทำอย่างถูกต้อง แก่สถานภาพของผู้ปฏิบัติ ตามกฎของธรรมชาติ เพื่อให้เกิดสันติสุขแก่ทุกฝ่าย ทุกกาละและเทศะ.

มรดกที่ ๕๕ : **ธรรมะทั้งหมดในทางปฏิบัติอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท** คือธรรมะเครื่องมือและธรรมะผลที่ประสงค์ : ศีล –สมาธิ –ปัญญา เป็นธรรมะเครื่องมือ, มรรค –ผล –นิพพาน เป็นธรรมะผลที่ประสงค์. แม้ธรรมะที่เป็นเครื่องมือก็ยังแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือธรรมะหลัก เช่น สติปัฏฐานสี่ และธรรมะอุปกรณ์ เช่น อิทธิบาทสี่ หรือสัมมัปปธานสี่. จงรู้จักธรรมะที่จะใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกรณี.

มรดกที่ ๕๖ : **จงทำให้งานของท่าน ทุกชิ้น ทุกอนุภาค กลายเป็นธรรมะ** ด้วยความมีสติสัมปชัญญะรู้สึกอยู่ว่าหน้าที่นั้นแหละคือธรรมะ, ปฏิบัติหน้าที่นั้นแหละคือปฏิบัติธรรมะ ; แล้ว

ท่านก็จะมีธรรมะ อยู่ทุกอิริยาบถ ทุกเวลา ทุกสถานที่ แล้วทำงานทุกอย่างได้สนุกเหมือนเล่นกีฬา มีความสุขเสียแล้วในขณะที่ทำงาน ไม่ต้องไปหาสถานเริงรมย์ อบายมุข หรือยาเสพติด.

มรดกที่ ๕๗ : **ธรรมะ คือสิ่งที่เรียกกันในภาษาไทยว่า "หน้าที่" ของทุกสิ่งที่มีชีวิต** อันเขาจะต้องทำเพื่อความรอดทั้งทางกายและทางจิต ทั้งเพื่อตนเองและเพื่อสังคม แม้จะแปลคำคำนี้กันว่า คำสั่งสอน การเรียน การปฏิบัติ ความหมายสำคัญก็ยังคงอยู่ที่ความเป็นหน้าที่เพื่อความรอด ดังนั้น เมื่อใดมีการทำหน้าที่ เมื่อนั้นก็คือการปฏิบัติธรรม.

มรดกที่ ๕๘ : **ธรรมะในโบสถ์ –หรือธรรมะกลางทุ่งนา** ก็เป็นธรรมะอย่างเดียวกัน เมื่อประพฤติกระทำในฐานะที่เป็นหน้าที่ที่ถูกต้อง เพื่อความรอดอันแท้จริง

มรดกที่ ๕๙ : **สิ่งที่เป็นนิรันดร–อมิตาภะ–อมิตายุ–อกตะ–อมตะ–อสังขตะ นั้นมีอยู่ ๓ อย่าง** คือ กฎธรรมชาติ ๑ ความว่าง ๑. นิพพาน ๑ สามอย่างนี้เป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรสร้างขึ้น แม้แต่พระเจ้าก็สร้างไม่ได้ เพราะมีฐานะเป็นพระเจ้าเสียเอง.

มรดกที่ ๖๐ : **พุทธศิลป์ที่แท้จริง มิใช่วัตถุศิลป์อย่างที่เข้าใจกัน** แต่เป็นระบบการกระทำด้วยสติปัญญา ที่ดับทุกข์ได้อย่างน่าอัศจรรย์ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศไว้ อย่างมีความงามในเบื้องต้น–ท่ามกลาง–เบื้องปลาย ในภายในจิตของสัตว์.

มรดกที่ ๖๑ : **ธรรมะคือระบบการปฏิบัติ ที่ถูกต้อง แก่ความเป็นมนุษย์ของตน** ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ ตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น, เรียกสั้น ๆ ว่า "หน้าที่". นั่นแหละคือพระเป็นเจ้าผู้ช่วยให้รอดอย่างแท้จริง.

มรดกที่ ๖๒ : **ธรรมะมีไว้ช่วยให้อยู่ในโลกอย่างชนะโลก หรือเหนือโลก** มิใช่ให้หนีโลก แต่อยู่เหนืออิทธิพลใดๆ ของโลก ไม่ใช่จมอยู่ในโลก. มักสอนให้เข้าใจกันผิด ๆ ว่าต้องหนีโลก ทิ้งโลก สละโลก อย่างที่ไม่มีประโยชน์อะไรแก่ใครเลย.

มรดกที่ ๖๓ : **ธรรมะเป็นสิ่งที่อธิบายยาก เพราะคำพูดของมนุษย์มีไม่พอ** คือไม่มีคำสำหรับใช้กับสิ่งที่มนุษย์ยังไม่เคยรู้จักมาก่อน ; ดังนั้นจึงต้องพยายามพูดและพยายามฟัง จนเข้าใจหรือรู้จัก โดยความหมายทั้งในภาษาคนและภาษาธรรม พร้อมกันไป.

มรดกที่ ๖๔ : **ธรรมะมิใช่ตัวหนังสือ หรือเสียงแห่งการแสดงธรรม แต่เป็นการกระทำหน้าที่ที่ถูกต้อง** ของผู้ปฏิบัติแต่ละคน อยู่ทุกอิริยาบถ–ทุกเวลา–ทุกสถานที่ อย่างถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ของตน และผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกัน, จึงจะเป็นธรรมะที่ถูกต้องตามหลักแห่งพุทธศาสนา อันนำมาซึ่งความสงบสุขได้จริง.

มรดกที่ ๖๕ : **ศีลธรรมกลับมา เพื่อโลกสงบเย็น, ปรมัตถ

ธรรมกลับมา เพื่อโลกาสว่างไสว ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา โลกาจะวินาศ, ถ้าปรมัตถธรรมไม่กลับมา โลกาจะมืดมนท์ ; ดังนั้นทุกคนต้องช่วยกันทำให้กลับมา ในฐานะเป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องมีสำหรับโลก.

มรดกที่ ๖๖ : **ไม่ต้องอาลัยอดีต–ไม่ต้องพะวงอนาคต** ขอแต่ให้ทำหน้าที่ของตน อย่างถูกต้องในปัจจุบัน ก็เพียงพอแล้วที่จะไม่เป็นทุกข์ และไม่เป็นปัจจัยแก่สัสสตทิฏฐิ คือ ตัวตนที่เวียนว่ายไปในวัฏฏะ.

มรดกที่ ๖๗ : **ก ข ก กา ของพุทธศาสนา** มิได้ตั้งต้นที่พระรัตนตรัย, แต่ตั้งต้นการศึกษาที่ การกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่าได้ก่อให้เกิด วิญญาณ–ผัสสะ–เวทนา อย่างไร จนกระทั่งเกิดตัณหา อุปาทาน แล้วเกิดทุกข์ : ควบคุมการเกิดเหล่านี้ได้ ก็จะดับทุกข์ได้ แล้วก็จะมีพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ขึ้นมาเอง.

มรดกที่ ๖๘ : **โลกทั้งหมดสำเร็จอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** เพราะเรามีตา ฯลฯ, โลกจึงมี และเกิดกรณีต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาขึ้น เพราะไม่รู้ความจริงของเรื่องตา ฯลฯ หรือโลกอย่างถูกต้องนั่นเอง.

มรดกที่ ๖๙ : **ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์เกิดขึ้นทุกคราวที่จิตมีตัณหา** คือโง่เมื่อมีผัสสะโง่ เวทนาโง่ เพราะอำนาจของ

อวิชชาจนเกิดตัณหา หรือมีกิเลสครอบงำ ; ดังนั้น ระวังอย่าโง่ เมื่อมีผัสสะใด ๆ ให้ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายทุกข์เกิดขึ้น.

มรดกที่ ๗๐ : **ปฏิจจสมุปบาทมีขึ้นรอบหนึ่ง ทุกครั้งที่มีการสัมผัสอารมณ์ด้วยอวิชชา** หรือพูดได้ว่าทุกครั้งที่มีจิตเศร้าหมองด้วยการปรุงแต่งของอวิชชา ; มิใช่มีอย่างคร่อมภพคร่อมชาติ ถึงกับปฏิจจสมุปบาท รอบเดียวคร่อมชาติสามชาติ เหมือนที่แนะนำสั่งสอนกันอยู่โดยมาก จนกลายเป็นสัสสตทิฏฐิไป.

มรดกที่ ๗๑ : **การปฏิบัติที่ดูเหมือนมิได้ปฏิบัติอะไรเลย** คือการปฏิบัติทางจิตใจ ให้รู้สึกพอใจอยู่ในความว่างจากตัวตนของตน, กระทำหน้าที่ทุกอย่างกลมกลืนอยู่กับกฎของธรรมชาติ ทำงานเพื่อหน้าที่ มิใช่ทำเพื่อประโยชน์แก่ตัวกู–ของกู.

มรดกที่ ๗๒ : **ภาษาธรรมะชั้นสูง ล้วนแต่เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาชาวบ้าน** จงพยายามถือเอาความหมายในภาษาชาวบ้านให้มากที่สุด ก็จะเข้าใจคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องและถึงที่สุดได้โดยง่าย, เช่นนิพพาน คือเย็น. มรรค คือหนทาง. ผล คือลูก. กิเลส คือสิ่งสกปรก. สังโยชน์ คือผูกมัด. อาสวะ คือสิ่งกดดันออกมาจากการหมักดอง. พุทธะ คือ ตื่นจากหลับ. ธรรมะ คือหน้าที่. สังฆะ คือหมู่ของสิ่งที่พึงปรารถนา.

มรดกที่ ๗๓ : **มนุษย์สูญ คือผู้มีจิตใจกำลังปราศจากความยึดมั่นถือมั่น** คือไม่รู้สึกยึดมั่นในความหมาย ที่เป็นตัวตน

หรือของตน ด้วยอุปาทานไปตามอำนาจของอวิชชา. จงมาเป็นมนุษย์สูญ (ว่าง) กันเถิด จะเบาสบาย เฉลียวฉลาด ปราศจากอคติใด ๆ มีจิตใจเหมาะสมแก่การงานทุกชนิด โดยอัตโนมัติ.

มรดกที่ ๗๔ : **เมื่อจิตหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่น** ซึ่งหลงยึดมั่นในคุณค่า อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ตามสมมติสัจจะว่า "ตัวตน" แล้ว ดี–ชั่ว–บุญ–บาป กิเลส–โพธิ หรืออะไรที่บัญญัติกันว่าเป็นของคู่ตรงกันข้ามนั้น ก็จะเป็นของที่เท่ากันหรือเป็นสิ่งเดียวกัน เช่น เป็นเพียงสังขารเสมอกัน เป็นสมมติบัญญัติที่เท่ากัน เป็นต้น.

มรดกที่ ๗๕ : **เรามีนรกสวรรค์ หรือนิพพานชนิดที่เป็นสันทิฏฐิโก** ที่สัมผัสได้กันที่นี่ กันดีกว่าจริงกว่า กว่าชนิดที่คิดว่าจะมีกันต่อเมื่อตายแล้ว, ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสเรียกว่า อายตนิกนิริยะ อายตนิคสัคคะ และสันทิฏฐิกนิพพาน. ขอให้รู้จักกันไว้ให้ดี ๆ เถิด จะได้เป็นพุทธบริษัทสมชื่อ.

มรดกที่ ๗๖ : **แผ่นดิน เป็นที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรมจักร ประทับอยู่อาศัย และดับขันธปรินิพพาน** ของพระพุทธองค์ ตลอดพระชนมชีพ จึงเหมาะสมที่จะใช้เป็นที่ศึกษาและปฏิบัติธรรม เกินกว่าที่จะจัดเป็น "บรมมหาวิทยาลัย" เมื่อนำไปเทียบกับมหาวิทยาลัยในโลกปัจจุบัน. ดังนั้น เราน่าจะนั่งเรียนธรรมะ กันกลางดิน ยิ่งกว่านั่งเรียนบนตึกราคาล้าน ๆ.

มรดกที่ ๗๗ : **กฎเกณฑ์ เกี่ยวกับลำดับชั้นของนิวรณ์-กิเลส-อนุสัย-อาสวะ ที่ควรรู้จัก** คือ เกิดโลภครั้งหนึ่งก็สะสมราคานุสัยไว้หน่วยหนึ่ง, เกิดโกรธครั้งหนึ่ง ก็สะสมปฏิฆานุสัยไว้หน่วยหนึ่ง, เกิดหลงครั้งหนึ่ง ก็สะสมอวิชชานุสัยไว้หน่วยหนึ่ง, สำหรับจะเกิดกิเลสนั้น ๆ ได้โดยง่าย สะสมไว้ในสันดานกลายเป็นอาสวะ สำหรับจะกลับออกมาเป็นกิเลส หรือเป็นแต่เพียงนิวรณ์ก็ได้ แล้วแต่กรณี.

มรดกที่ ๗๘ : **กามารมณ์หรือเพศรส คือ ค่าจ้างของธรรมชาติเพื่อให้สัตว์ทำการสืบพันธุ์** อันเป็นสิ่งเหน็ดเหนื่อย-น่าเกลียด-สกปรก, ยากที่สัตว์จะหลีกเลี่ยงได้ แม้จะเป็นเพียงค่าจ้าง ที่เป็นอาการบ้าวูบเดียว.

มรดกที่ ๗๙ : **ความว่าง – จิตว่าง – ทำงานด้วยจิตว่าง – เห็นโลกโดยความเป็นของว่าง-มีชีวิตอยู่ด้วยความว่าง** นี้คือทั้งหมดของพุทธศาสนา โดยหัวใจ, สำหรับการศึกษา-ปฏิบัติ-เสวยผลของการปฏิบัติ อย่างพุทธบริษัทแท้ แต่คงจะเป็นการยาก ที่ใครจะเห็นด้วย.

มรดกที่ ๘๐ : **อย่าเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ในลักษณะที่ท่านทรงหนนั่งต้อนรับไม่ไหว** เพราะเต็มไปด้วยสัญลักษณ์แห่งไสยศาสตร์ และความมีตัวกู-ของกู ถึงขนาดยกหูชูหาง มีท่าทางแห่งการยกตนข่มผู้อื่น.

มรดกที่ ๘๑ : **สิ่งที่เรียกว่าอภิธรรมนั้น สมมติว่าเอาไปทิ้งทะเลเสียทั้งกะบิ** เราก็ไม่ขาดความรู้เรื่องการปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ ; เพราะเกิดขึ้นสำหรับสติปัญญาที่เฟ้อเกินจำเป็น ทำให้เนิ่นช้าแก่สติปัญญาทั่วไป. ดังนั้นใคร ๆ ไม่ต้องเสียใจหรือน้อยใจ ว่าไม่มีโอกาสจะเรียน หรือเรียนไม่ไหว.

มรดกที่ ๘๒ : **มิตทีสีของอารมณ์ทั้งหลายนั้น คือการกินเวลา กับการกินเนื้อที่ ที่สัมพันธ์กันอย่างดี.** ถ้าใครรู้เท่าทันเรื่องนี้แล้ว จะไม่หลงใหลในความงาม –ไพเราะ –หอม –อร่อย –นิ่มนวลชวนสัมผัส แล้วก็โง่ไปเกลียดชังฝ่ายที่ตรงกันข้าม.

มรดกที่ ๘๓ : **รสของกามารมณ์ทุกรูปแบบเป็นเรื่อง "บ้าวูบเดียว"** แต่มนุษย์และเทวดาก็หลงบูชา ถึงกับยกให้เป็นเรื่องกามเทพ เสมือนหนึ่งเป็นพระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เอาเสียทีเดียว ; แต่สัตว์เดรัจฉานหาเป็นเช่นนั้นไม่ จงคิดดูให้ดีเถิด.

มรดกที่ ๘๔ : **สวรรค์ที่มีได้ทุกอิริยาบถ** คือความรู้สึกว่าตนเองได้ปฏิบัติธรรมะอย่างถูกต้อง แล้วก็พอใจในการกระทำของตนเอง อยู่ทุกอิริยาบถ ถึงกับยกมือไหว้ตัวเองได้ ทุกคราวที่ระลึกถึง. นี้คือสวรรค์ที่แท้จริง ที่นี่และเดี๋ยวนี้ สวรรค์อื่นทุกชนิดขึ้นอยู่กับสวรรค์นี้.

มรดกที่ ๘๕ : **ต้นไม้พูดได้ และแสดงธรรมอยู่เสมอ** แต่คนไม่ได้ยินเอง. มันพูดเรื่องหน้าที่ เรื่องไตรลักษณ์ เรื่องความ

สงบ, และพูดว่า พวกมนุษย์ อย่าบ้ากันเกินไปนักโว้ย ; แต่มนุษย์ก็ไม่ได้ยินเอาเสียเลย.

มรดกที่ ๘๖ : **ถ้ามีการมองที่ดี ก็จะมีแต่การได้ ไม่มีเสีย,** ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น แม้ที่สุดแต่ความตาย ; นับประสาอะไรกับเรื่องการสูญเสียเล็ก ๆ น้อย ๆ, หากแต่คนโง่ไม่รู้จักมองให้เกิดปัญญา ว่าสิ่งเหล่านั้นมาสอนให้อย่างไรบ้าง ทั้งที่ทุกอย่างที่เกิดขึ้นล้วนแต่มาสอนทั้งนั้น.

มรดกที่ ๘๗ : **เรื่องกรรมที่ถูกต้องแท้จริงในพุทธศาสนา** คือเรื่องกรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมดำกรรมขาว คือเหนือดีเหนือชั่ว เหนือบุญเหนือบาป เหนือสุขเหนือทุกข์ เป็นไปเพื่อนิพพานส่วนเดียว. เพียงแต่สอนว่าทำดี –ดี ทำชั่ว –ชั่ว นั้นยังมิใช่ของพุทธแท้ เพราะมีสอนกันอยู่ก่อนพุทธกาล แต่ก็ยังคงเรียกว่า กรรมวาที ได้เหมือนกัน, เป็นเรื่องกรรมครึ่งเดียวไม่สมบูรณ์.

มรดกที่ ๘๘ : **ปรมัตถธรรมต้องกลับมา เพื่อเป็นรากฐานของศีลธรรม** ซึ่งบอกแต่เพียงว่าให้ทำอย่างไร แต่ไม่ได้บอกว่า เหตุไรจึงต้องทำอย่างนั้นและยังบอกอะไรอื่นอีกบางอย่างเพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นในการกระทำนั้น. ดังนั้น จงสนใจในปรมัตถ-ธรรม กันให้เพียงพอเถิด เพื่อความสมบูรณ์แห่งการมีศีลธรรม.

มรดกที่ ๘๙ : **การสมรสทางวิญญาณ กับบุคคลทุกคน**

ในโลก เป็นสิ่งที่กระทำได้ โดยที่เขาเหล่านั้นไม่รู้สึกตัว : นั่นคือการทำตนเป็นเพื่อนทุกข์ในการเกิด –แก่ –เจ็บ –ตาย และมีเมตตาธรรมชนิดอัปปมัญญา.

มรดกที่ ๙๐ : **การเห็นแก่ตัว คือจุดศูนย์กลางของความไม่มีศีลธรรมและปรมัตถธรรม** จึงทำบาปอกุศลได้อย่างมั่นใจว่าถูกต้องและเป็นธรรม ทุกประการแล้ว. ดังนั้น ศาสนาทุกศาสนา จึงมุ่งหมายสอนการทำลายความเห็นแก่ตัว. ถ้ามิฉะนั้นก็มิใช่ศาสนา.

มรดกที่ ๙๑ : **โดยหลักธรรมะ เราอาจจะมีจิตเป็นสุขแท้จริง ได้ตั้งแต่เมื่อกำลังทำการงานนั้น ๆ อยู่** แต่ไม่มีใครสนใจความสุขที่แท้จริงชนิดนี้ เพราะชะเง้อหาแต่ความเพลิดเพลินอันหลอกลวง เพื่อแลกเอาด้วยหยาดเหงื่อแรงงานนั้น ๆ อยู่ตลอดเวลา.

มรดกที่ ๙๒ : **การเกิดทางวิญญาณในขณะแห่งปฏิจจสมุปบาท ที่คนไม่รู้จัก** นั้นมีทุกคราว ที่คนสัมผัสอารมณ์ด้วยอวิชชาแล้วเกิดตัณหา, มิใช่หมายถึงการเกิดหนเดียวตายหนเดียวซึ่งเป็นการเกิดฝ่ายรูปธรรม ดังที่เข้าใจกัน แล้วก็ไม่อาจจะเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาท.

มรดกที่ ๙๓ : **การบรรลุธรรม หรือมีธรรม** นั้นไม่ได้หมายความว่า ต้องเรียนอภิธรรม –กินแต่ผัก –ห่มจีวรกรัก

–แบกกลด –ถือไม้เท้ายาว –พูดเบา ๆ –เดินค่อย ๆ –แขวนลูกประคำ เป็นต้น แต่บรรลุหรือมิได้ ด้วยการปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎอิทัปปัจจยตาของศีล –สมาธิ –ปัญญา.

มรดกที่ ๙๔ : **ธรรมะของโพธิสัตว์ สรุปได้เป็น ๔ หัวข้อ** คือ สุทธิ –ปัญญา –เมตตา –ขันตี ซึ่งมีแววแสดงอยู่ที่ใบหน้า ของอวโลกิเตศวรปฏิมาที่ศิลปินกระทำขึ้นถึงระดับมาตรฐานของยอดศิลปะ.

มรดกที่ ๙๕ : **ความทุกข์สอนอะไร ๆ ให้เราได้ดีกว่าความสุข** คือสอนตรงกว่า –มากกว่า –รุนแรงกว่า ; ความสุขมีแต่ทำให้ลืมตัว เหลิงเจิ้งไม่ทันรู้ และไม่ค่อยสอนอะไร. ขอขอบใจความทุกข์ ซึ่งเป็นเสมือน "เพชร" ในหัวคางคก.

มรดกที่ ๙๖ : **เพชรในหัวคางคก คือความดับทุกข์ ที่หาพบในความทุกข์** เสมือนการดับไฟ ก็หาพบที่ไฟนั่นเอง. จงรู้จักความลับข้อนี้ ด้วยกันทุกคนเถิด, มิฉะนั้นจะหาไม่พบสิ่งที่ควรพบตามธรรมชาติทั่วไป.

มรดกที่ ๙๗ : **ระบบการปฏิบัติดับทุกข์ไม่เหลือในขั้นสุดท้ายนั้น เป็นการตกกระไดพลอยกระโจน** คือเมื่อรู้ว่าจะดับชีวิต หรือตายแน่แล้ว ก็ไม่มีจิตกวัดแกว่งอย่างใด แต่ตั้งจิตสมัครดับไม่เหลือ จากการเวียนว่ายตายเกิด, ไม่มีหวังในการเกิดใหม่ โดยสิ้นเชิง.

มรดกที่ ๙๘ : **ข้อยำเรื่องนรก-สวรรค์ที่แท้ในพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง** ว่าได้แก่ผลที่ได้รับจากการกระทำผิดหรือกระทำถูกทางอายตนะ เมื่อมีผัสสะที่ตา –หู –จมูก –ลิ้น –กาย –ใจ อันกำลังรู้สึกอยู่ในจิต ที่นี่และเดี๋ยวนี้. นรกใต้ดิน หรือสวรรค์บนฟ้าต่อตายแล้ว ที่กล่าวกันมาแต่ก่อนพุทธกาลนั้น ขึ้นอยู่กับนรกสวรรค์ที่แท้ ที่นี่และเดี๋ยวนี้.

มรดกที่ ๙๙ : **การสอนเรื่องทางจริยธรรมทุกเรื่องต้องสอนครบเป็นคู่ ๆ** คือสอนทั้งข้อที่ว่าให้ทำอย่างไร (ตัวศีลธรรม) และข้อที่ว่าทำไมจึงต้องทำอย่างนั้น (ตัวปรมัตถธรรมซึ่งเป็นเหตุผลของศีลธรรม) ; และถ้าเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ว่ามันจะมีผลแท้จริงอย่างไรเข้าอีกด้วยก็จะยิ่งดี. ขออย่าได้บกพร่องในหลักเกณฑ์ข้อนี้.

มรดกที่ ๑๐๐ : **หัวใจพุทธศาสนาสำหรับคนทั่วไป** ทั้งที่กำลังปฏิบัติและที่เสร็จการปฏิบัติแล้วนั้นคือ สัจจธรรมที่ว่า "สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นตัวตน–ของตน" : ทุกคนต้องปฏิบัติสิ่งนี้ และได้รับผลของสิ่งนี้.

มรดกที่ ๑๐๑ : **ชาติในปฏิจจสมุปบาท คือ การเกิดทางจิต–ทางวิญญาณ** อันจะมีขึ้นทุกคราวที่มีความรู้สึกเป็นตัวกู–ของกู เกิดขึ้นมาในจิต และเป็นทุกข์ทางใจอย่างหนักหน่วง ทุกคราวที่เกิด ; ส่วนชาติทางกายนั้น มีครั้งเดียวจนกว่าจะเข้าโลง

และมีทุกข์ทางกายพอสถานประมาณ ไม่ทรมานมากเหมือนทางจิต.

มรดกที่ ๑๐๒ : **ทำบุญด้วยปาก (ธรรมทาน) ได้บุญมากกว่าทำด้วยของ (วัตถุทาน)** แต่คนส่วนมากทำไม่ได้เพราะเต็มอัดอยู่ด้วยความทุกข์ มืดมนท์ ยิ่งกว่าตาบอด พูดเรื่องดับทุกข์ไม่เป็น, พูดเป็นแต่เรื่องการจมอยู่ในโลก ซึ่งมิใช่เรื่องธรรมทานเพื่อให้มีจิตใจอยู่เหนือโลก ทั้งที่กายอยู่ในโลก. ขอให้ทุกคนเลื่อนระดับการทำทานของตน ให้ขึ้นมาอยู่ในระดับที่เรียกว่าธรรมทาน.

มรดกที่ ๑๐๓ : **ชีวิตเป็นสิ่งที่เติมธรรมะลงไปได้ จนกว่าจะเต็ม** คือเติมลงไปด้วยการทำหน้าที่ ที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ของตน ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ จนกระทั่งบรรลุมรรคผลนิพพาน ในที่สุด.

มรดกที่ ๑๐๔ : **ธรรมะในบทกล่อมลูก ที่แสดงว่าบรรพบุรุษรู้ธรรมะอย่างพอตัว** คือบทกล่อมลูกที่ว่ามะพร้าวนาฬิเกร์กลางทะเลขี้ผึ้ง คือทะเลแห่งบุญและบาป, และจะถึงต้นมะพร้าวได้ เฉพาะผู้พ้นทั้งบาปและบุญ แล้วสัมผัสกับนิพพาน หรือมะพร้าวต้นนั้นในลักษณะที่หาพบนิพพานได้ท่ามกลางวัฏฏสงสาร.

มรดกที่ ๑๐๕ : **ศีล–สมาธิ–ปัญญา ของธรรมชาติ** มีในกิจการทุกอย่างของมนุษย์ (แม้สัตว์) คือมีความเป็นอยู่ถูกต้อง

มีกำลังจิตเพียงพอ มีความรู้เพียงพอ ในหน้าที่ของตน. ชีวิตทุกชีวิตมีหน้าที่ที่จะต้องพัฒนาสิ่งนี้ทุกรูปทุกนาม.

มรดกที่ ๑๐๖ : **อนันตริยสมาธิ เป็นสิ่งที่ควรรู้จัก** ในฐานะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองอย่างเพียงพอ ทุกคราวที่เรามีความต้องการ และทำอะไรด้วยสติปัญญาสัมมาทิฏฐิอย่างเต็มที่ แต่ไม่มีใครสนใจ.

มรดกที่ ๑๐๗ : **ถ้าสมรสกันทางเนื้อหนังไม่ได้ ก็สมรสกันทางจิตทางวิญญาณได้** แม้กับพระพุทธองค์ที่พูดกันว่านิพพานแล้วกว่าสองพันปี แต่ยังทรงอยู่โดยพระคุณ. นั่นคือ การกระทำให้ถูกตรงตามพระพุทธประสงค์ร้อยเปอร์เซ็นต์ ในการปฏิบัติธรรม.

มรดกที่ ๑๐๘ : **ศึกษาหรือสิกขา ตามความเห็นของข้าพเจ้า** คือการรู้จักตัวเอง –เห็นตัวเอง –ด้วยตัวเอง –ในตัวเอง –เพื่อตัวเอง อย่างแจ่มชัดถูกต้องและสมบูรณ์ จนทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด แก่ทุกฝ่าย.

มรดกที่ ๑๐๙ : **ความริษยา คือไฟเงียบที่จะเผาลนจิตใจของผู้มีมัน** เหมือนตกนรกทั้งเป็น ตั้งแต่ต้นจนตลอดเวลา ทั้งที่ผู้ถูกริษยา ไม่รู้สึกอะไรเลยตลอดเวลาเช่นกัน. ดังนั้น จะทำไปทำไม ? คุ้มค่ากันที่ตรงไหน ?

มรดกที่ ๑๑๐ : **บัดนี้ ยิ่งเจริญคือยิ่งยุ่ง ยิ่งเจริญที่สุดคือ**

ยิ่งเกินจำเป็น เพราะปราศจากสติปัญญาอันทำให้รู้จักเจริญอย่างถูกต้อง พอเหมาะพอดีเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ; จงรู้จักเจริญกันเสียใหม่ ในด้านจิตวิญญาณที่อาจดับทุกข์ของตนได้เถิด.

มรดกที่ ๑๑๑ : **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็น สิ่งที่ต้องควบคุมให้ดี ๆ** : มันจะเกิดขึ้นเป็นนรกขึ้นมาเมื่อมีการปฏิบัติผิด และจะเกิดเป็นสวรรค์ขึ้นมา เมื่อมีการปฏิบัติถูก ณ ที่นั้นๆ. จงจัดการกับตา ฯลฯ ใจ ให้ถูกต้อง ในเมื่อมีการสัมผัส ณ ที่นั้นๆ จนเป็นสวรรค์อยู่ได้ จนตลอดเวลาเถิด จะเป็นพุทธบริษัทโดยสมบูรณ์อยู่ในขั้นต้น.

มรดกที่ ๑๑๒ : **ถ้าไม่มีการเกิดทางจิตทางวิญญาณในจิตใจว่าตัวกู-ของกู** แล้วการเกิดทางกายที่เกิดครั้งเดียวตายครั้งเดียว ก็หาอาจทำให้เกิดทุกข์ใด ๆ ได้ไม่. แม้ความแก่–เจ็บ–ตาย ก็หาทำให้เกิดทุกข์ได้ไม่ เพราะไม่มีการรับเอามาเป็นของกู.

มรดกที่ ๑๑๓ : **การบรรลุมรรคผลนิพพาน มิได้มีไว้เพื่อบอกให้ผู้อื่นทราบ** และแม้ที่จะรู้เอง ก็ไม่จำเป็นต้องรู้ว่าบรรลุขั้นไหนเท่าไร เพียงแต่รู้ว่าทุกข์กำลังดับไปๆ จนกว่าจะหมดสิ้นก็พอแล้ว ; เหมือนรองเท้าสึก ก็รู้ว่าสึก (จนกว่าจะใช้ไม่ได้) ก็พอแล้ว. ไม่ต้องรู้ว่ามันสึกกี่มิล ในวันหนึ่งๆ.

มรดกที่ ๑๑๔ : **ความสุขที่แท้จริงเป็นสิ่งที่ต้องได้มาเปล่าๆ โดยไม่ต้องเสียสตางค์** เหมือนดั่งที่ตรัสว่า ถอนความรู้สึกว่า

ตัวตนเสียได้แล้ว ก็ได้นิพพานมาเปล่า ๆ ไม่ต้องเสียมูลค่าอะไร. ส่วนความสุขเทียม หรือความเพลิดเพลินที่หลอกลวงนั้น ใช้เงินซื้อมาเท่าไรก็ไม่รู้จักพอ, จนตัวตาย ก็ไม่พบกับความสุขที่แท้จริง.

มรดกที่ ๑๑๕ : **สังขารทั้งปวงแม้ไม่เที่ยง แต่มันก็ตะโกนฟ้องตัวเองว่าไม่เที่ยง อยู่ตลอดเวลา.** พวกเรามันหูหนวกเอง ไม่ได้ยินแล้วก็หาว่าลึกลับ ; ดูจะช่วยแก้ตัวให้ความหลงของตัวเอง เสียมากกว่า แล้วจะได้หลงกันต่อไปตามใจกู.

มรดกที่ ๑๑๖ : **โลกต้องมีศาสนาครบทุกชนิด ทุกระดับ เพื่อเหมาะสำหรับคนทุกชนิดที่มีอยู่ในโลก** การที่พยายามจะทำให้มีศาสนาเดียว นั้นเป็นเรื่องบ้าหลัง และไม่อาจจะเป็นไปได้ มีแต่จะสร้างความยุ่งยาก โดยมีมนุษย์ที่ไม่เหมาะสม ที่จะอยู่ในโลก มากขึ้น.

มรดกที่ ๑๑๗ : **ชาวพุทธแท้ ไม่กินสิ่งที่หมายมั่นว่าเป็นเนื้อหรือเป็นผัก แต่กินอาหารที่บริสุทธิ์ถูกต้อง สมควรแก่การกิน** โดยความเป็นธาตุตามธรรมชาติ และกินเท่าที่จำเป็นจะต้องกิน เหมือนน้ำมันหยอดเพลารถ หรือการกินเนื้อบุตรของตนเอง ที่ตายลง เมื่อหลงทางกลางทะเลทราย เพื่อประทังชีวิตให้รอดออกไปได้เท่านั้น.

มรดกที่ ๑๑๘ : **ในร่างกายและจิตใจ มีสิ่งที่อาจเรียกว่าพระไตรปิฎก** ที่แท้จริงให้ศึกษา ชนิดที่ไม่อาจเติมเข้าหรือชัก

ออก แม้แต่อักขระเดียว. ขอให้พยายามอ่านพระไตรปิฎกเรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์จากพระไตรปิฎกเล่มนี้ กันจงทุกคนเถิด.

มรดกที่ ๑๑๙ : **ต้องศึกษาเรื่องดับทุกข์จากร่างกายที่ยังเป็น ๆ มิใช่จากสมุดพระไตรปิฎกในตู้,** นี้ถือเอาตามคำตรัสที่ตรัสว่าโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับสนิทของโลกและทางให้ถึงความดับสนิทนั้น ตถาคตกล่าวว่า มีอยู่พร้อมในกายอันยาววาหนึ่งซึ่งมีทั้งสัญญาและใจ (คือยังเป็น ๆ).

มรดกที่ ๑๒๐ : **ยิ่งเรียนพระไตรปิฎก แล้วยิ่งวนเวียนไม่บรรลุธรรมะ** ก็ต้องเปลี่ยนไปเรียนที่ขันธ์ห้าโดยตรง จนรู้จักการเกิด–ดับแห่งอุปาทาน ว่าตัวกู–ของกู อันมีอยู่ในขันธ์ห้านั้นจนเป็นภาวนามยปัญญา ตัดอุปาทานนั้นได้.

มรดกที่ ๑๒๑ : **การจัดพระไตรปิฎกเท่าที่มีอยู่ทั้งหมดให้เหมาะสมสำหรับยุคปรมาณูโดยเฉพาะ** คือชักออก ๓๐% สำหรับนักศึกษาปัญญาชน, ชักออกอีก ๓๐% สำหรับนักวิทยาศาสตร์และนักโบราณคดีด้วยยัง ; ที่เหลืออยู่ ๔๐% เป็นเรื่องดับทุกข์โดยตรง ก็ยังมากกว่าคัมภีร์ในศาสนาอื่น ๆ อีกมากมายหลายเท่า. ทั้งหมดนี้มิได้เป็นการจ้วงจาบพระไตรปิฎก แต่เป็นการปรับให้เหมาะสม สำหรับยุค.

มรดกที่ ๑๒๒ : **เรียนชีวิตจากชีวิต ดีกว่าเรียนจากพระ**

ไตรปิฎก ซึ่งบอกเพียงวิธีเรียนชีวิตได้อย่างไร แล้วนำไปเรียนที่ตัวชีวิตเอง เมื่อยังไม่ตายและมีเรื่องดับทุกข์โดยเฉพาะ ให้เรียนอย่างเพียงพอ ; นี่คือการเรียนความทุกข์จากความทุกข์ และพบความดับทุกข์ที่ตัวความทุกข์นั่นเอง.

มรดกที่ ๑๒๓ : **การเตรียมพระไตรปิฎกเพื่อเสนอแก่โลกยุคปรมาณูอันสูงสุด** นั้นต้องเป็นคนกล้าและบริสุทธิ์ใจ พอที่จะใช้หลักกาลามสูตร เป็นเครื่องคัดเลือกและจัดสรร ให้เหลืออยู่แต่แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา แล้วจึงหยิบยื่นให้ไป จึงจะสำเร็จประโยชน์.

มรดกที่ ๑๒๔ : **นิพพานแท้ที่เป็นสันทิฏฐิโก คือความเย็นแห่งชีวิตที่เย็นทันและเดี๋ยวนี้** อยู่ตลอดเวลา เพราะกิเลสไม่เกิดขึ้น และไม่มีอุปาทานว่าตัวตน สำหรับรับผลกรรมใด ๆ ทั้งดีและชั่ว ; นี่แหละคือข้อที่นิพพานแท้นั้นเป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับความตาย.

มรดกที่ ๑๒๕ : **ยิ่งเจริญคือยิ่งบ้าตามประสาวัตถุนิยมชักนำไป** แล้วเข้าใจว่ายิ่งเจริญ ; นั่นคือการวิ่งผ่าเข้าไปในดงแห่งปัญหาอันยุ่งยาก อันมนุษย์สร้างขึ้นมาเอง โดยไม่รู้ความหมายแห่งความเป็นมนุษย์.

มรดกที่ ๑๒๖ : **การอยู่อย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติ** นั้นให้ความสะดวกในการเข้าถึงสัจจธรรมของธรรมชาติ อันจะทำ

ให้หมดปัญหาทุกประการ ที่เกิดมาจากธรรมชาติ เพราะสามารถแก้ปัญหาเหล่านั้น ได้โดยแท้จริง.

มรดกที่ ๑๒๗ : **บุถุชน คือคนที่ยังไม่รู้จักสิ่งที่ควรรู้จัก แม้จะตำตาอยู่เสมอ** คือไม่รู้จักนิวรณ์ทั้งห้า อันได้แก่ความครุ่นในกาม–พยาบาท–หดหู่–ฟุ้งซ่าน–ลังเลในชีวิต ว่าเป็นสิ่งทำลายความสงบสุข หรือไม่รู้ว่า ความโลภ–โกรธ–หลง นั้นเป็นสิ่งนำมาซึ่งทุกข์, แล้วก็ไม่กลัว ; จึงได้ชื่อว่าบุถุชน คือคนมีความหนา แห่งไฝฝ้าในดวงตา.

มรดกที่ ๑๒๘ : **ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด** ที่บูชาอบายมุข ทรมานอยู่ด้วยโรคประสาท เพราะบูชาเงิน จะได้สำนึกตัวเสียบ้าง ก็คือความรู้ในข้อที่ว่า เราไม่ได้เกิดมาสำหรับเป็นทาสกิเลส หรือเป็นทาสตา หู จมูก ลิ้น กาย ทางเนื้อหนัง แล้วจมปลักอยู่ในกองทุกข์ในโลกนี้ เพราะความเป็นทาสนั่นเอง.

มรดกที่ ๑๒๙ : **ศีลห้ามีความหมายอันสมบูรณ์** นั้นสรุปลงได้ในคำว่า "ความไม่ประทุษร้าย ๕ ประการ" คือ ไม่ประทุษร้ายชีวิต – ไม่ประทุษร้ายทรัพย์ – ไม่ประทุษร้ายของรัก – ไม่ประทุษร้ายความเป็นธรรมของผู้อื่น – ไม่ประทุษร้ายสติสมปฤดีของตนเอง. อย่างนี้แล้วไม่มีช่องว่างสำหรับจะบิดพลิ้วหลีกเลี่ยงหรือแก้ตัวแต่ประการใด.

มรดกที่ ๑๓๐ : **โดยปรมัตถ์แล้ว : ไม่มีใครเกิด ไม่มีใคร**

อยู่ ไม่มีใครตาย มีแต่กระแสแห่งสังขาร การปรุงแต่งตามกฎอิทัปปัจจยตา ของธาตุตามธรรมชาติ. เมื่อไม่มีใครตาย แล้วจะมีใครไปเกิด ดังนั้น ตามหลักพุทธศาสนา จึงไม่มีวิญญาณนี้หรือวิญญาณไหนสำหรับไปเกิดใหม่. เว้นเสียแต่จะพูดโดยภาษาคนของมนุษย์ในสมัยที่ยังไม่มีความรู้เรื่องนี้ แล้วก็พูดตาม ๆ กันมา.

มรดกที่ ๑๓๑ : **ขอย้ำอีกว่า สิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน" เป็นเพียงความรู้สึก ที่เพิ่งเกิดปรุงขึ้นมา** เมื่อมีความอยากอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยอำนาจของอวิชชาเกิดขึ้นมาในใจเท่านั้น. เมื่อเป็นเพียงความรู้สึก ที่เป็นปฏิกิริยาของความอยากเช่นนี้ จึงเป็นสิ่งที่เป็นของลม ๆ แล้ง ๆ ไม่มีตัวจริงอะไรที่ไหน ; แต่ถึงกระนั้นก็มีอำนาจมากพอ ที่ทำให้เกิดกิเลสสืบต่อไป และเป็นความทุกข์ได้.

มรดกที่ ๑๓๒ : **นรกที่แท้จริง คือความรู้สึกอึดหนาระอาใจตัวเอง จนยกมือไหว้ตัวเองไม่ลง** ตรงกันข้ามจากสวรรค์ คือความรู้สึกพอใจตัวเอง จนยกมือไหว้ตัวเองได้อย่างชื่นใจที่นี่และเดี๋ยวนี้. นรกและสวรรค์อย่างอื่น ๆ จะมีอีกกี่ชนิด ก็ล้วนแต่ขึ้นอยู่กับนรกและสวรรค์ ๒ ชนิดนี้ทั้งนั้น.

มรดกที่ ๑๓๓ : **การเห็นตถตา หรือ "ความเป็นเช่นนั้นเอง" ของสิ่งทุกสิ่ง** นั้นคือญาณทัสสนะอันสูงสุดของพระอริยเจ้า สามารถห้ามเสียซึ่งความประหลาดใจในสิ่งใด ๆ ห้ามความ

รัก –โกรธ –เกลียด –กลัว –วิตกกังวล –อาลัยอาวรณ์ –อิจฉาริษยา –หึง –หวง –ลังเล –ฟุ้งซ่าน ฯลฯ อันเป็นสมบัติของปุถุชนเสียได้โดยเด็ดขาด.

มรดกที่ ๑๓๔ : **การที่จะเกิดสุขหรือทุกข์ทำผิดหรือทำถูกนั้น** ขึ้นอยู่กับการสัมผัสอารมณ์ที่มากระทบ ว่าสัมผัสมันด้วยวิชชาหรืออวิชชา, คือมีสติสัมปชัญญะหรือไม่มี. ถ้ามีสติสัมปชัญญะก็ควบคุมการปรุงแต่งของจิตไว้ได้ ในลักษณะที่ไม่เกิดกิเลสและความทุกข์ ; ถ้าปราศจากสติสัมปชัญญะ ก็ตรงกันข้าม.

มรดกที่ ๑๓๕ : **ของจริง เห็นด้วยใจของพระอริยเจ้า, ของเท็จ เห็นด้วยตาของปุถุชน** ดังนั้น จึงต่างกันมาก : ต่างฝ่ายต่างเชื่อตามความรู้สึกของตน ๆ และได้ผลตรง ตามสถานภาพแห่งจิตของตน ๆ ด้วยกันทั้งสองฝ่าย.

มรดกที่ ๑๓๖ : **หลักตัดสินว่า ผิด–ถูก ชั่ว–ดี ในพุทธศาสนา** ไม่ยุ่งยากลำบาก เหมือนของพวกปรัชญาชนิด Philosophy หรือพวกตรรกวิทยา Logics คือถ้ามีผลไม่เป็นที่เสียหายแก่ใคร และเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ก็ถือว่าถูกหรือดี. ถ้าตรงกันข้ามก็ถือว่าผิดหรือชั่ว, ไม่ต้องอ้างเหตุผลอย่างอื่น ให้ลำบาก.

มรดกที่ ๑๓๗ : **อย่าทำอะไรด้วยความหวังหรือด้วยความยึดมั่นถือมั่น** แต่ทำด้วยสติปัญญา หรือสมาทานด้วยสติปัญญา,

มิใช่ด้วยอุปาทาน อันมีความหมายแห่งการทำเพื่อตัวกู. การทำด้วยสติปัญญานั้นเป็นการทำเพื่อธรรมอย่างที่เรียกว่า ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, มิใช่ทำเพื่อตน แต่ทำเพื่อคนทั้งโลก หรือทุกโลก.

มรดกที่ ๑๓๘ : **ลัทธิที่สอนว่ามีตัวตน ย่อมนำไปสู่ความเห็นแก่ตน ระดับใดระดับหนึ่งเสมอไป** จึงดับทุกข์โดยสิ้นเชิงไม่ได้ เพราะเป็นกิเลสหรือมีกิเลสอยู่ในความเห็นแก่ตนนั่นเอง. ต้องเห็นแก่ธรรม คือหน้าที่ที่ถูกต้องสำหรับการดับทุกข์, โดยหมดตนจึงจะหมดทุกข์.

มรดกที่ ๑๓๙ : **ความไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรว่าเป็นตัวตนของตน ยังมีแต่สิ่งที่กำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย** นั้นไม่เกี่ยวกับลัทธิอะไร ๆ ที่ถือว่าตายแล้วสูญ หรือว่าไม่มีอะไรเสียเลย. มันต่างกันยิ่งกว่าฟ้ากับดิน, ขอให้พยายามเข้าใจอย่างถูกต้องเถิด จะเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนาที่ว่าทุกอย่างมิใช่ตน นั้นอย่างถูกต้อง.

มรดกที่ ๑๔๐ : **ความสุขที่แท้จริง ไม่ต้องใช้เงินเลย แต่กลับทำให้เงินเหลือ** : ความสุขที่หลอกลวง ยิ่งต้องใช้เงินจนเงินไม่พอใช้. ความสุขที่แท้จริงเกิดจากการทำงานด้วยความพอใจ จนเกิดความสุขเมื่อกำลังทำงาน จึงไม่ต้องการความสุขชนิดไหนอีก, เงินที่เป็นผลของงาน จึงยังเหลืออยู่, ส่วนความ

สุขที่หลอกลวงนั้น คนทำความพอใจให้แก่กิเลส ซึ่งไม่รู้จักอิ่มจักพอ เงินจึงไม่มีเหลือ.

มรดกที่ ๑๔๑ : **ขอให้ตั้งต้นการศึกษาธรรมะด้วยการรู้จักนิวรณ์ และภาวะที่ไม่มีนิวรณ์** อันเป็นสิ่งที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน ด้วยกันทุกวันและทุกคน. นี้จะเป็นการง่ายเข้า ในการที่จะรู้จักกิเลส อย่างชัดเจนและปรารถนาชีวิตที่ไม่มีกิเลส หรือคุณค่าของพระนิพพาน ได้ง่ายเข้า.

มรดกที่ ๑๔๒ : **"ชีวิตใหม่" สำหรับผู้ถือศาสนาอะไรก็ได้** คือการทำหน้าที่ให้ถูกต้อง แก่ความเป็นมนุษย์ของตน ๆ ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ ตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น.

มรดกที่ ๑๔๓ : **อนุปาทิเสสนิพพาน ไม่เกี่ยวกับความตาย** หากหมายถึงความดับเย็น ถึงระดับเย็นสนิท ของกิเลสและเบญจขันธ์ มีชีวิตอยู่เสวยรสแห่งความเย็นนั้น จนกว่าจะสิ้นชีวิต เพราะหมดปัจจัยส่วนชีวิตหรือรูปนาม. ถือเป็นหลักได้ว่า "นิพพานในพุทธศาสนา ในทุกความหมาย ไม่เกี่ยวกับความตาย."

มรดกที่ ๑๔๔ : **นิพพานเป็นของให้เปล่า โดยไม่ต้องเสียสตางค์** นั้นเป็นเพียงการเสียสละความยึดถือว่าตัวตนออกไป

เสีย, เป็นความสงบเย็นสูงสุดแห่งชีวิตที่มีความเต็มสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ กันที่นี่และเดี๋ยวนี้. แต่ก็ยังไม่เป็นที่สนใจในหมู่พุทธบริษัทเอง ต้องการแต่ชนิดในอนาคตกาลนานไกล และต่อตายแล้ว โดยยอมเสียสตางค์มาก ๆ เพื่อเตรียมสิ่งที่เป็นปัจจัยแก่นิพพาน.

มรดกที่ ๑๔๕ : **ขอยืนยันว่า นิพพานก็มิใช่ตัวตนของใคร หรือแม้แต่ของนิพพานเอง** แล้วจะมาเป็นสมบัติของใครได้ ; เพียงแต่ทุกคนเปิดใจให้ถูกต้องเพื่อรับรัศมีเย็น อันเกิดมาจากความไม่มีตัวตนของนิพพาน จนตลอดชีวิตก็พอแล้ว คือทำตนไม่ให้เป็นของใคร หรือแม้แต่ของตนเอง.

มรดกที่ ๑๔๖ : **ดับทุกข์ที่ทุกข์ ดับไฟที่ไฟ อย่าเอาไปไว้คนละแห่งคนละชาติ** คือทุกข์อยู่ในชาตินี้แล้วจะดับทุกข์หรือนิพพาน ต่อชาติอื่น อีกหลายร้อยหลายพันชาติ : จะดับไม่ได้และมีแต่การละเมอเพ้อฝัน. จะต้องดับที่ตัวมัน และให้ทันแก่เวลา เมื่อมีผัสสะเกิดขึ้น ก็มีสติสัมปชัญญะทันควัน จัดการกับผัสสะนั้นทันทีจนทุกข์ไม่อาจจะเกิดขึ้น หรือดับไป, เดี๋ยวนี้มักจะเอาทุกข์กับดับทุกข์ ไว้คนละชาติ.

มรดกที่ ๑๔๗ : **ทั้งชั่วทั้งดี ล้วนแต่อัปรีย์ คือไม่น่ารัก** ล้วนแต่ทำให้วิ่งแจ้น ไปในความวนเวียนด้วยอำนาจการผลักดัน

ของความชั่วและความดีนั้น. มาแสวงหา และอยู่กับความสงบที่ไม่ชั่วไม่ดีกันดีกว่า, ไม่ต้องวิ่งให้วุ่นวาย ; ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วอยู่ด้วยความสงบเย็น.

มรดกที่ ๑๔๘ : **ปัญญาต้องมาก่อนทุกสิ่งที่จะปฏิบัติ นี้คือหลักเกณฑ์ที่ถูกต้อง** เหมือนอริยมรรคมีองค์แปด ที่มีสัมมา-ทิฏฐิเป็นตัวนำ ; มิฉะนั้นการปฏิบัติจะเข้ารกเข้าพง พลาดวัตถุประสงค์ไปเสียหมดสิ้น นับตั้งแต่สรณาคมน์ และศีล ดังที่กำลังมีอยู่ในที่ทั่วไป.

มรดกที่ ๑๔๙ : **สวดปัจจเวกขณ์กันเพียงครึ่งท่อน ของความจริงทั้งหมด** ว่าเรามีความเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา ไม่อาจพ้นความเกิดแก่เจ็บตายไปได้ ; แต่พระพุทธองค์ตรัสว่า "ถ้าได้อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตรแล้ว สัตว์ทั้งหลายจะพ้นจากความเกิดแก่เจ็บตาย" และตรัสระบุการปฏิบัติอริยมรรคมีองค์แปดว่าเป็นการมีพระองค์เป็นกัลยาณมิตร. เรามีแต่การสวดบทที่หลอนตัวเอง ให้กลัวความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างเปล่า ๆ ปลี้ ๆ, นี้เป็นความเหลวไหลของสาวกเองในการรับถือพุทธศาสนา.

มรดกที่ ๑๕๐ : **จิตว่างแท้จริงทางธรรมะ ต่างจากจิตว่างของอันธพาล** ซึ่งไม่รู้จักจิตว่างที่แท้จริงแล้วกล่าวหาว่า จิตว่างไม่ทำอะไร ไม่รับผิดชอบอะไร ; ทั้งที่จิตว่างแท้จริงนั้น ทำ

หน้าที่ทุกอย่าง ได้อย่างฉลาดเฉลียว ถูกต้องและไม่เห็นแก่ตัว. จงรู้จักจิตว่างกันเสียใหม่เถิด.

มรดกที่ ๑๕๑ : **ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า นิพพานหาพบได้ที่วัฏฏสงสาร** เพราะความดับแห่งวัฏฏสงสารก็ต้องมีที่วัฏฏสงสารนั่นเอง, เหมือนการดับของไฟ ก็ต้องมีที่ไฟนั่นแหละ ; นิพพานคือการดับแห่งวัฏฏสงสาร จึงหาพบได้ที่วัฏฏสงสาร ฉันใดก็ฉันนั้น. นี้เป็นอภิธรรมที่ยิ่งกว่าอภิธรรม !

มรดกที่ ๑๕๒ : **การพูดว่า ทุกข์เพราะยึดมั่นนั้นถูกกว่า เข้าใจได้ง่ายกว่า กว่าที่จะพูดว่า ทุกข์เพราะตัณหา,** เพราะยึดมั่นสิ่งใด ก็หนักอกหนักใจเพราะสิ่งนั้น ; และตามกฎปฏิจจสมุปบาทก็กล่าวว่าตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ –ชาติ –ทุกข์ ; นั่นคือตัณหาต้องปรุงเป็นอุปาทานเสียก่อน คือยึดมั่นถือมั่นเสียก่อน จึงจะเกิดความหนักและเป็นทุกข์ ได้ในบทว่า ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา ภาราทานํ ทุกฺขํ โลเก ดังนี้.

มรดกที่ ๑๕๓ : **ทฤษฎีและคำพูดที่เกี่ยวกับตัวกู–ของกูนั้นมีทั้งภาษาคนและภาษาธรรม** : ภาษาคนสำหรับเด็ก ๆ และคนโง่ พูดตามที่พูดกันอยู่ ด้วยความรู้สึกยึดมั่นในตัวตน ; ส่วนภาษาธรรมนั้นสำหรับพระอริยเจ้าพูด ด้วยจิตที่ปราศจากความ

ยึดถือจึงพึ่งยากสำหรับปุถุชน.

มรดกที่ ๑๕๔ : **โลกรอดได้ แม้เพียงด้วยมนุษย์เป็นผู้กตัญญูกตเวที** คือรู้ว่ามนุษย์แต่ละคน ต่างมีบุญคุณต่อกัน แล้วก็เบียดเบียนกันไม่ได้, และรู้ว่าโลกมีบุญคุณแก่มนุษย์ โดยให้ปัจจัยแก่ชีวิต จึงทำลายโลกไม่ได้ : เพียงเท่านี้โลกก็รอดแล้ว.

มรดกที่ ๑๕๕ : **สวรรค์มีขึ้นในใจของผู้นั้น ทันทีที่เขายกมือไหว้ตัวเองได้** ในการทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องตามธรรม และพอใจตัวเองถึงขีดสุด. นี่เป็นสวรรค์ที่แท้จริง ที่นี่และเดี๋ยวนี้. สวรรค์อย่างอื่นทุกชนิด ขึ้นอยู่กับสวรรค์นี้.

มรดกที่ ๑๕๖ : **สิ่งที่ต้องรู้จักเป็นพิเศษ คือ ๓ ก. และ ๓ ส.** ๓ ก. คือ กิน–กาม–เกียรติ ย่อมกัดเอาผู้เข้าไปเกี่ยวข้องอย่างโง่เขลา แล้วก่อให้เกิดกิเลส. กำจัดโทษของ ๓ ก. แล้วมี ๓ ส. คือ สะอาด –สว่าง –สงบ. ที่ต้องรู้จักเป็นพิเศษ ก็เพราะยากที่จะรู้จักตามที่มันเป็นจริง, มักจะรู้จักกันอยู่ ตามที่มันแสดงตัวอย่างที่มันไม่เป็นจริง เพราะความเขลา ของผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องนั่นเอง.

มรดกที่ ๑๕๗ : **คู่ชีวิตที่แท้จริง คือธรรมะที่ปฏิบัติอย่างถูกต้อง อยู่กะเนื้อกะตัว** ช่วยให้รอดชีวิต และปราศจากปัญหาทั้งปวง ; มิใช่คู่กินคู่นอนซึ่งมีการกระทำอันส่งเสริมกิเลส และ

สร้างปัญหาผูกพันขึ้น นานัปการ โดยมีการกระทบ ฮึ่อแฮ่กันอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะต้องใช้ธรรมะเป็นเครื่องระงับอีกนั่นเอง. ขอให้รู้จักสิ่งที่อาจจะเป็นคู่ชีวิตได้จริง อย่างที่ผีจะไม่หัวเราะเยาะ.

มรดกที่ ๑๕๘ : **หน้าที่และสิทธิของสตรี ที่แท้จริงและควรจะมี** เพื่อความรอดของมนุษยโลกนั้น มิใช่ความมีสิทธิเสนอภาค และอย่างเดียวกันกับบุรุษ, หากแต่ยอมรับหน้าที่ในการอบรมลูกที่เกิดมา ให้มีความเป็นมนุษย์ ที่ถูกต้องและสมบูรณ์ โดยไม่ต้องแย่งหน้าที่ของพ่อบ้านมาทำ อย่างที่ทำกันอยู่ ซึ่งจะทำให้โลกนี้ ปราศจากมารดา.

มรดกที่ ๑๕๙ : **ทำไมต้องไปหาหมอดูให้เสียเวลา** : เพราะแม้หมอจะทายว่าโชคดี เราก็ยังต้องทำดีด้วยความไม่ประมาทอยู่ดี. แม้หมอทายว่าโชคร้าย เราก็ยังต้องทำดี ด้วยความไม่ประมาทอย่างเต็มที่ อย่างนั้นเอง. พุทธบริษัทไม่ต้องไปดูหมอให้เสียทรัพย์เสียเวลา เพราะเขารู้จักสิ่งที่มีอำนาจอยู่เหนือโชคโดยประการทั้งปวง, คือการประพฤติถูกต้อง ตามกฎอิทัปปัจจยตาชนิดที่ทำให้อยู่เหนือโชคเหนือกรรม ได้สิ้นเชิง.

มรดกที่ ๑๖๐ : **คนที่เติบโตขึ้นมา โดยไม่เคยเกี่ยวข้องกับระบบของศีลธรรม** ได้รับการแวดล้อม แต่ด้วยระบบความก้าวหน้าแห่งยุคปรมาณู นั้นจะมีนิสัยทนงก้าวร้าวโอหัง ด้วย

ความเห็นแก่ตัว อย่างไม่เห็นแม้แก่ชาติของตัว แล้วจะเห็นแก่โลก ได้อย่างไร.

มรดกที่ ๑๖๑ : **ความเจริญ ที่เต็มไปด้วย แสง–สี–เสียง** นั้นมีไว้สำหรับให้ผีหัวเราะเยาะคน ว่าดีแต่ทำสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำก็ได้ แล้วสร้างปัญหายุ่งยาก ทางเศรษฐกิจและศีลธรรม ให้แก่ตัวเอง จนเป็นโรคประสาท และมีอาชญากรรม กันเต็มบ้านเต็มเมืองแล้ว.

มรดกที่ ๑๖๒ : **กิจกรรมที่เป็นอบายมุข คือขุมสมบัติของพวกนายทุน** ผู้เห็นแก่ประโยชน์ตน จนถึงกับทำนาบนหลังคนเขลา คนผีสิง ได้อย่างสนุกสนาน แต่เดือดร้อนกันค่อนบ้านค่อนเมือง, ทั้งนี้ เพราะเห็นแก่ตัว โดยไม่เห็นแก่ธรรม อย่างที่ไม่น่าจะมีในโลก.

มรดกที่ ๑๖๓ : **ผลลัพธ์ของปรัชญาชนิด** Philosophy **นั้นเป็นเพียงทรรศนะหนึ่ง ๆ เท่านั้น** ยังมิใช่ความเห็นแจ้งแทงตลอด ตามความหมายของคำว่าปรัชญา ในภาษาของชาวอินเดีย; แต่ชาวโลกแห่งยุคปัจจุบัน ได้ฝากจิตใจไว้กับปรัชญาชนิด Philosophy กันมากเกินไปจนถอนไม่ออก.

มรดกที่ ๑๖๔ : **ขอชักชวน ในความกล้าหาญทางจริยธรรม** แม้ในกรณี ที่ต้องสละชีวิต เพื่อความคงอยู่ของจริยธรรม

ในโลก อันเป็นหนทางรอดทางเดียวของมนุษยชาติ. แต่การศึกษาของโลกสมัยนี้ ไม่ได้ให้คุณค่าทางจริยธรรมมากถึงขนาดนี้.

มรดกที่ ๑๖๕ : **กินแต่เนื้อก็เป็นยักษ์ กินแต่ผักก็เป็นค่าง** ดังนั้น พุทธบริษัทจึงกินแต่อาหารที่บริสุทธิ์ ปราศจากความหมายมั่นด้วยอุปาทาน ว่าเป็นนั่นเป็นนี่, นอกจากเป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติ ควรแก่การบริโภค ของบุคคลผู้ปรารถนาความเป็นอิสระจากกิเลส.

มรดกที่ ๑๖๖ : **ระบบธรรมชีวิของฆราวาสในทุกอิริยาบถเป็นระบบที่ควรสนใจ** นั่นคือความมีสติสัมปชัญญะในการปฏิบัติหน้าที่ของตน ทุกชนิด ทุกระดับ ในฐานะเป็นธรรมะที่ช่วยให้รอด ทั้งทางกายและทางจิต อยู่อย่างเป็นสุขในขณะที่กำลังทำหน้าที่นั้น ๆ ไม่ต้องซื้อหาความสุขอย่างอื่น ให้เปลืองเงินและเป็นสิ่งหลอกลวง.

มรดกที่ ๑๖๗ : **สัตว์ไม่กลัวผี เลยไม่มีผี ; คนกลัวผีเลยมีผี** นี่น่าหัว และน่าละอายสัตว์ไหม ? มันเป็นความโง่ของพวกที่สร้างผีขึ้นมาเอง แล้วกลัวผีอยู่หรือเปล่า ? จงได้พิจารณาดูให้ดี ๆ เถิด จะได้หมดปัญหาเรื่องผี กันเสียที.

มรดกที่ ๑๖๘ : **ในโลกนี้ มีแต่การแลกวัฒนธรรมผีสิง** (เช่นแบบระบำที่คุณย่าคุณยาย ดูแล้วเป็นลม เป็นต้น) ไม่มีผล

เพื่อสันติภาพเลย แล้วยังส่งเสริมกิเลส ซึ่งเป็นรากฐานของวิกฤตกาลทุก ๆ อย่างในโลกอีกด้วย. ระวังการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระดับชาติ ประเภทนี้ กันให้ยิ่งกว่าระวังคอมมิวนิสต์ ซึ่งระวังกันอย่างเอาเป็นเอาตาย ให้พวกคอมมิวนิสต์หัวเราะเยาะเปล่า ๆ.

มรดกที่ ๑๖๙ : **ขอเน้นความกล้าหาญ ทางจริยธรรมอีกครั้งหนึ่ง ว่าเป็นสิ่งที่ใช้แก้ปัญหาของสังคมได้** คือกล้าหาญในการเว้นชั่ว–ทำดี–ช่วยให้มีการทำดี และปราบปรามการทำชั่ว, ซึ่งสรุปความได้ว่า เป็นการยอมเสียสละทุกอย่าง เพื่อความมีอยู่แห่งธรรมะ และยอมตายด้วยการมีธรรมะ ซึ่งเป็นยอดสุดของความกล้าหาญ.

มรดกที่ ๑๗๐ : **รบกันพลาง แลกธรรมะกันพลาง นี้คือการกระทำที่เหมาะสมแก่โลกยุคปัจจุบัน** อันเต็มไปด้วยวิกฤตกาลแห่งสงคราม ; อย่ามัวแต่แลกวัฒนธรรม ที่ส่งเสริมกิเลสและความเห็นแก่ตัว กันอยู่เลย.

มรดกที่ ๑๗๑ : **ท้าวมาลัวราช ที่นั่งจับปูใส่กระด้ง อย่างไม่มีวันสิ้นสุด** นั้นน่าจะได้แก่องค์การสหประชาชาติ ที่ระงับวิกฤตกาลแต่ละกรณี โดยไม่ใช้หลักธรรมะ ในแต่ละศาสนาเข้าไปเป็นเครื่องตัดต้นเหตุ เสียเลย.

มรดกที่ ๑๗๒ : **แผ่นดินทอง ต้องสร้างด้วยแผ่นดินธรรม ของแผ่นดินไทย** ที่พลเมืองไม่เป็นทาสของกิเลส จนอยู่ใต้กะลาครอบของอวิชชา ซึ่งทำให้บูชาอบายมุข เป็นต้น จึงจะสำเร็จ.

มรดกที่ ๑๗๓ : **การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา** ไม่อาจตกเป็นหน้าที่ของประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นหน้าที่ขององค์การรวมประเทศ เช่น สหประชาชาติ เป็นต้น จะพึงกระทำ เพื่อสามารถใช้หัวใจของทุกศาสนารวมกัน แล้วใช้แก้ปัญหาของโลกได้ ซึ่งจะไม่ต้องใช้เงินเหมือนตำน้ำพริกละลายแม่น้ำซึ่งกำลังใช้อยู่ ในการกระทำบางอย่าง.

มรดกที่ ๑๗๔ : **พุทธศาสนาก็มีพระเจ้า แต่มิใช่เป็นพระเจ้าอย่างบุคคล หรือเป็นจิตเป็นวิญญาณ** ที่มีความรู้สึกอย่างบุคคล : หากแต่เป็นกฎของธรรมชาติที่เรียกว่า อิทัปปัจจย-ตาปฏิจจสมุปปาโท ที่สามารถสร้างพระเจ้าอย่างบุคคล ขึ้นในหัวใจของมนุษย์ ผู้ไม่อาจจะรู้จักพระเจ้าที่แท้จริง. อย่าคิดว่าพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า.

มรดกที่ ๑๗๕ : **ความหมายของคำว่าพระเจ้า ในภาษาธรรม** คือกฎหรืออำนาจ ที่บันดาลให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกฎ. ส่วนพระเจ้าในภาษาคน คือผู้ที่ถูกสมมติเรียกกันว่า ผู้สร้าง–ผู้ควบคุม–ผู้ทำลาย มีไว้สำหรับพวกที่ ทำอย่างไรเสียก็ไม่สามารถ

เข้าถึงพระเจ้าในภาษาธรรม.

มรดกที่ ๑๗๖ : **พุทธศาสนาเป็นระบบวิทยาศาสตร์ และมีกฎธรรมชาติเป็นพระเจ้า อย่างมิใช่บุคคล** เป็นกฎที่สามารถแทรกซึม อยู่ในทุก ๆ ปรมาณูของทุกสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นจักรวาล, และบังคับสิ่งนั้น ๆ ให้เป็นไปตามกฎ.

มรดกที่ ๑๗๗ : **ในแง่ของจริยธรรม พระเจ้าก็คือหน้าที่ของมนุษย์ ที่ช่วยให้มนุษย์รอด ทั้งสองความหมาย** (คือรอดชีวิตและรอดจากความทุกข์) ซึ่งที่แท้ก็คือ ธรรมะที่ต้องประพฤติ ให้ถูกต้อง แก่ความเป็นมนุษย์ของมนุษย์ นั่นเอง. เราจงบูชาพระเจ้ากันด้วยการทำหน้าที่ของตน ๆ อย่าให้บกพร่องแม้แต่ประการใด. ทุกคนก็จะมีพระเจ้า ที่อาจจะช่วย หรืออาจจะคุ้มครองตนได้อย่างแน่นอน.

มรดกที่ ๑๗๘ : GOD **ก็คือ กฎ ในเมื่อเราออกเสียงคำนั้นให้สั้นเข้า,** นี่เป็นการบังเอิญทางภาษาที่น่าขบขัน, แต่ก็ทำให้มี GOD กันได้ทุกพวก ทั้งที่เป็นและมิได้เป็นนักวิทยาศาสตร์: ทำให้มีทางที่จะหันหน้ามามองดูกันได้ ในระหว่างมนุษย์ ของทุก ๆ ศาสนา.

มรดกที่ ๑๗๙ : **สิ่งที่เรียกว่า** Religion **หรือศาสนา ที่แท้จริง** นั้น คือระบบการปฏิบัติ ที่ทำให้เกิดการผูกพันและถึง

กันเข้า ระหว่างมนุษย์กับสิ่งสูงสุดหรือบรมธรรม ซึ่งในทางพุทธศาสนาเรียกสิ่งนั้นว่า นิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของชีวิตที่แท้จริงยิ่งกว่าการเข้าอยู่กับพระเป็นเจ้า ที่มีความรู้สึกอย่างบุคคล.

มรดกที่ ๑๘๐ : **หัวใจของพุทธศาสนา ที่มีอยู่ที่หน้าแรกๆ ของคัมภีร์ไบเบิ้ล** คือคนเริ่มมีความทุกข์หรือมีบาป ตั้งแต่เริ่มรู้จักดี–ชั่ว สำหรับจะยึดถือด้วยอุปาทาน เพราะได้กินผลไม้ (คือการเจริญขึ้นมาถึงขั้น) ขนาดที่รู้จักดี–ชั่ว สูงกว่าสัตว์ก่อนหน้านั้น.

มรดกที่ ๑๘๑ : **สัญลักษณ์กางเขนของศาสนาคริสต์อาจมองเป็นสัญลักษณ์แห่งหัวใจของพุทธศาสนา** คือการตัดเสียซึ่งตัวตน หรือ The "I"; ถ้ามองเช่นนี้ ก็จะทำงานร่วมกันได้ ในการช่วยโลกให้พ้นจากความเห็นแก่ตน ซึ่งเป็นรากฐานแห่งวิกฤตกาลอันถาวร ของโลก.

มรดกที่ ๑๘๒ : **คำพูดของพระเยซู ที่พุทธบริษัทยินดีรับฟัง** คือข้อความที่ว่า เขี่ยผงในตาตัวเองก่อน, –จงอูฐลอดรูเข็ม ง่ายกว่าจงมีจฉาทิฏฐิมาหาพระ, –ชีวิตมิได้รอดอยู่ด้วยข้าวปลาอาหาร แต่รอดอยู่ด้วยพระธรรมของพระเจ้า ; และคำตรัสอย่างอื่น ๆ อีกบางแห่ง.

มรดกที่ ๑๘๓ : **การศึกษาที่เปรียบด้วยสุนัขหางด้วนของทั้งโลก** นั้นคือให้เรียนกันแต่วิชาหนังสือกับวิชาชีพ ไม่เรียนธรรมะหรือศาสนา ที่สอนให้รู้ว่าเป็นมนุษย์กันให้ถูกต้องได้อย่างไร กันเสียเลย. ขอให้รีบลืมตา และแก้ไขกันเสียก่อนแต่ที่โลกจะเกิดมิคสัญญี.

มรดกที่ ๑๘๔ : **เด็กทั้งหลายนั่นแหละ คือผู้สร้างโลกในอนาคต** เราจงพากันสร้างโลก โดยผ่านทางการสร้างเด็ก อย่างถูกต้องเสียแต่บัดนี้เถิด, อย่าปล่อยเด็กให้เป็นไปตามบุญตามกรรมเลย จึงจะเป็นการกระทำ ที่มีความรับผิดชอบ อย่างสูงสุด ของบิดามารดา ครูบาอาจารย์ แห่งยุคนี้ ซึ่งถือว่า เป็นยุคของสติปัญญา,

มรดกที่ ๑๘๕ : **ดี ๖ ดี** : บุตรที่ดีของบิดามารดา –ศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ –เพื่อนที่ดีของเพื่อน –พลเมืองที่ดีของชาติ –สาวกที่ดีของศาสนา –มนุษย์ที่เต็มตามความหมายของคำว่ามนุษย์ เหล่านี้เป็นวัตถุประสงค์ ของการจัดการศึกษาที่ถูกต้องแท้จริงสำหรับมนุษย์.

มรดกที่ ๑๘๖ : **ครู ผู้เปิดประตูทางวิญญาณ เป็นผู้นำทางวิญญาณ** คือผู้สร้างโลกในอนาคต โดยผ่านทางเด็ก และเป็นผู้มีอาชีพอย่างปูชนียบุคคล. จงรู้จักครูกันในลักษณะนี้ และ

ร่วมมือกับครู ในการทำหน้าที่ของครูอย่างแท้จริง.

มรดกที่ ๑๘๗ : **ในที่บางแห่ง วันครู นั้นแหละเป็นวันที่ครูกินเหล้ามากกว่าวันธรรมดา** เมามายกันอย่างลืมตัว เพราะว่าวันอื่น ไม่ได้มาชุมนุมกันมากมายเหมือนวันนี้. ควรจะปรับปรุงวันครู ให้เป็นวันครูอย่างแท้จริง คือรับความเคารพอันบริสุทธิ์ของมหาชน ด้วยความเป็นปูชนียบุคคลอย่างเพียงพอ.

มรดกที่ ๑๘๘ : **โลกเสียเวลาไปมาก ในการศึกษาเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับความดับทุกข์ของโลก โดยตรง** เช่น ศิลปะ – โบราณคดี–ประวัติศาสตร์–ภูมิศาสตร์–วิทยาศาสตร์ และอารยธรรมทางวัตถุ ฯลฯ ที่จะไม่ค่อยจะเกี่ยวข้องกับการดับทุกข์ของมนุษย์ มักจะเตลิดเลยไปแต่ในเรื่องนั้น ๆ. น่าจะมีการค้นคว้าและศึกษากันเสียให้ถูกต้อง เกี่ยวข้องกับกรณีที่จำเป็นสำหรับการดับทุกข์ของมนุษย์.

มรดกที่ ๑๘๙ : **ธรรมิกสังคมนิยม เป็นหัวใจของพุทธธรรม หรือของศาสนาทุกศาสนา** อย่างที่ไม่มีใครมอง. ลัทธินี้มุ่งประโยชน์ร่วมกัน ทั้งของฝ่ายนายทุนและฝ่ายกรรมกร, และของชีวิตทุกชนิด กระทั่งสัตว์เดรัจฉาน และแม้แต่ต้นไม้ต้นไร่ โดยถือเอาหลักแห่งการเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน เป็นหลักพื้นฐาน.

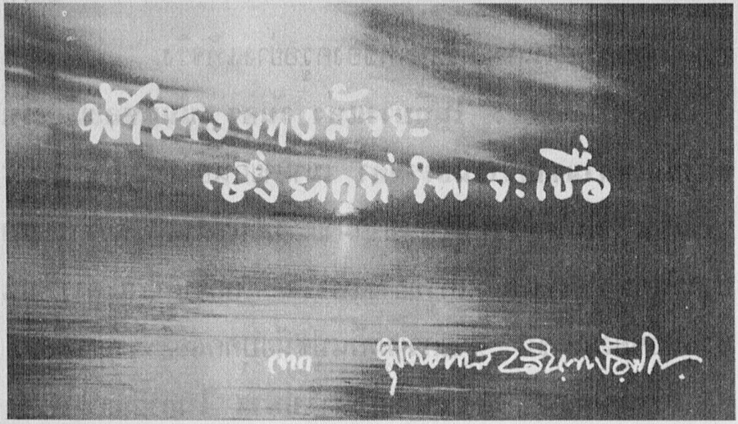

◎ พระพุทธเป็นพ่อ พระธรรมเป็นแม่ พระสงฆ์เป็นพี่. ๑

◎ พุทธะเป็นใครก็ได้ ถ้าเป็นผู้รู้ –ผู้ตื่น –ผู้เบิกบาน. ๒

◎ นิพพานในทุกความหมาย ไม่เกี่ยวกับความตาย. ๓

◎ นิพพานเป็นของได้เปล่า เมื่อสลัดตัวกูออกไปเสีย. ๔

◎ นิพพานในความหมายของชาวบ้าน (นิพฺพุโต) ก็มีอยู่. ๕

◎ นิพพานในปัจจุบัน (เมื่อจิตว่าง) เรียกสามาญิกนิพพาน เป็นสิ่งที่ควรสนใจ. ๖

◎ นิพพานหาพบได้ทั่วภัฏสงสาร. ๗

◎ นิพพานคือ "ตัวกู" ตายเสียก่อนแต่ร่างกายตาย. ๘

◎ ทำงานและมีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างจากตัวกู. ๙

◎ ทุกเรื่องและทุกอย่าง ขึ้นอยู่กับจิตสิ่งเดียว. ๑๐

๏ ปากอย่างใจอย่าง หนทางแห่งยอดสุข. ๑๑

๏ กิเลสกับโพธิ ล้วนแต่เป็นสังขารธรรมด้วยกัน. ๑๒

๏ มีสติเมื่อผัสสะ ก็ไม่มีทางที่จะเกิดทุกข์. ๑๓

๏ เพชรในหัวคางคก (ความรู้ที่ทุกข์สอนให้) นั้นมีอยู่. ๑๔

๏ ตัวกู–ของกู จอมศัตรูตัวร้ายกาจ. ๑๕

๏ เหนือความหมายแห่งของคู่ทุกชนิด คืออิสระ. ๑๖

๏ เรื่องดี–ชั่ว สุข–ทุกข์ บุญ–บาป ยังมิใช่ความสงบ. ๑๗

๏ นรกสวรรค์ในพุทธศาสนา มีอยู่ที่อายตนะนั่นแหละ. ๑๘

๏ คนไม่เห็นโลก เหมือนนกไม่เห็นฟ้า. ๑๙

๏ ที่มาแท้จริงของสุขและทุกข์ คือการทำผิดหรือทำถูก
ต่อกฎอิทัปปัจจยตา. ๒๐

๏ อย่าไปกินเนื้อกินผัก กินแต่อาหารไม่มีโทษก็พอ. ๒๑

๏ ฆราวาสธรรม มิใช่สำหรับฆราวาสจมปลักอยู่ในความ
เป็นฆราวาส แต่เพื่อพ้นจากความเป็นฆราวาส. ๒๒

๏ วรรณะโดยกำเนิด เลิกได้, โดยการงาน นั้นเป็นสิ่ง
ที่ใครไม่สามารถเลิกได้. ๒๓

๏ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ มิได้ตรัสรู้ในมหาวิทยาลัย. ๒๔

๏ พระอรหันต์ทุกองค์ก็มิได้บรรลุในมหาวิทยาลัย. ๒๕

๏ ผู้ทำบุญไปสวรรค์ต้องรู้ไว้ว่า เทวดาเขาต้องจุติมาสุคติ
กันที่มนุษยโลก. ๒๖

◎ คำว่าศาสนาในความหมายสูงสุด คือวิธีการเพื่อความรอดทุกชนิดทุกระดับ. ๒๗

◎ แม้แต่สัตว์และต้นไม้พืชพันธุ์ ก็ต้องมีศาสนาตามแบบของตน ๆ คือระบบเพื่อความรอด. ๒๘

◎ สอนธรรมะยาก เพราะภาษาที่ใช้อยู่ มีไม่พอ. ๒๙

◎ คำว่าสังขาร แปลว่า ของปรุง–การปรุง, มิใช่ร่างกายคร่ำคร่าสำหรับจะตาย. ๓๐

◎ พุทธศาสนาทำให้รู้จักทุกอย่างที่เกี่ยวกับชีวิตในลักษณะที่ไม่เกิดทุกข์. ๓๑

◎ ชีวิตใหม่ คือชีวิตที่ปัญหาและคำถามเกี่ยวกับความทุกข์จางลงและหมดไป. ๓๒

◎ ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย์ (ไม่มีความสงบ) จะเอาความสงบต้องพ้นชั่วพ้นดี เหนือบาปเหนือบุญ. ๓๓

◎ ยิ่งเจริญคือยิ่งบ้าด้วยวัตถุ, ยิ่งบ้าก็ยิ่งเห็นว่าเป็นความเจริญ. ๓๔

◎ สิ่งเลวร้ายที่ต้องรู้จักเรื่องแรกที่สุด ก็คือเรื่องนิวรณ์ทั้งห้านั่นเอง, ถ้าไม่รู้จักก็ไม่อาจรู้เรื่องกิเลส. ๓๕

◎ การเป็นเกลอกับธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ไม่มีใครสนใจ. ๓๖

◎ หัวใจพุทธศาสนาที่สัญลักษณ์กางเขน : "ตัดตัวกู". ๓๗

◎ หัวใจพุทธศาสนาที่หน้าแรก ๆ ของไบเบิล คือ

ไม่ยึดติดในความดีและความชั่ว ซึ่งจะต้องตาย. ๓๘

◎ ทุกคนสามารถเป็นพุทธทาสได้ไม่มากก็น้อยแต่เขาไม่สนใจกันเสียเลย. ๓๙

◎ ความไม่ตายมี ๒ ชนิด : ไม่ตายทางกาย (สำหรับสัตว์), ไม่ตายทางวิญญาณ (สำหรับมนุษย์). ๔๐

◎ คนเกลียดวัดเกลียดธรรมะ โดยมากไม่รู้สึกตัวว่าเกลียด จึงไม่มีความคิดที่จะหมุนเข้ามาหาธรรมะ. ๔๑

◎ วินัยเป็นสิ่งที่ทรงบัญญัติขึ้น, ธรรมะเป็นสิ่งที่ทรงพบแล้วแสดงออก : มันต่างกันอย่างนี้. ๔๒

◎ ชีวิตรอดอยู่ได้ด้วย "นิพพานชั่วคราว" ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มิฉะนั้นก็เป็นโรคประสาทและตายกันหมดแล้ว. ๔๓

◎ คนทั้งโลกอกตัญญูต่อ "นิพพานชั่วคราว" อย่างหลับหูหลับตา แล้วยังแถมเนรคุณ คือ เกลียดนิพพาน. ๔๔

◎ ศีลธรรมทุกข้อทุกระบบมีปรมัตถธรรมเป็นรากฐาน. ๔๕

◎ ศีลธรรมไม่กลับมาโลกาวินาศ, กลับมาโลกาสงบเย็น แต่ก็ไม่มีใครสนใจกันเลย. ๔๖

◎ ปรมัตถธรรมกลับมาโลกาสว่างไสว, ถ้าไม่กลับมาโลกามืดมนท์ แต่ก็มืดมนท์จนเป็นธรรมดาไปแล้ว. ๔๗

◎ มนุษย์กำลังสร้างโลกอยู่อย่างที่พระเจ้าทำอะไรไม่ได้

ได้แต่นั่งมองดูตาปริบ ๆ. ๔๘

◎ เด็ก ๆ นั่นแหละ คือ ผู้สร้างโลกในอนาคตที่แท้จริง. ๔๙

◎ ที่บูชาหน้าพระพุทธรูปนั่นแหละ ยิ่งจัดเท่าไรก็ยิ่งเป็นไสยศาสตร์ยิ่งขึ้นเท่านั้น. ๕๐

◎ ถ้าดูโลกที่พระเจ้ากำลังสร้างอยู่ บัดนี้จะยิ่งเห็นว่าพึ่งไม่ได้และแถมยังไม่น่าไว้ใจอีกด้วย. ๕๑

◎ คนโง่พูดว่า มีแต่เวลากินเรา เราไม่อาจกินเวลา. ๕๒

◎ เมื่อเราตะกละ อาหารกินเรา, เมื่อเรามีสติ เรากินอาหารโดยมากเป็นอย่างไร คิดดูเองเถิด. ๕๓

◎ แปลคำว่าปรโลกกันผิด ๆ จนกลายเป็นโลกหน้า, ที่แท้ก็คือโลกชนิดอื่น จากที่มีอยู่เป็นประจำที่นี่. ๕๔

◎ ยิ่งจุดธูปเทียน ก็ยิ่งเป็นไสยศาสตร์, อย่างดีก็เป็นพุทธศาสตร์สำหรับเด็กอมมือ. ๕๕

◎ กามารมณ์เป็นค่าจ้างเพื่อการสืบพันธุ์ อย่าไปสนใจใยดีหรือถึงกับบูชากันนักเลย. ๕๖

◎ ฉันไม่อาจให้ความร่ำรวย แต่ให้จิตที่แพงกว่านั้น. ๕๗

◎ พุทธบริษัทต้องพูดเป็น ทั้งภาษาคนและภาษาธรรม. ๕๘

◎ คนหนึ่งพูดภาษาเงิน อีกคนพูดภาษาธรรมแล้วมันจะพูดรู้เรื่องได้อย่างไรกัน. ๕๙

◎ ภาษาพูดอย่างมีตัวตน คือ ภาษาคน พูดอย่างไม่มีตัวตน

คือภาษาธรรม. ๖๐

◎ ระวังความเมตตาสงสารจะกลายเป็นความรัก (ทางเพศ) ขึ้นมาอย่างไม่ทันรู้ตัว. ๖๑

◎ จงจัดชีวิตประจำวัน ให้เต็มไปด้วยความหมายของนิพพาน คือ ความสงบเย็น. ๖๒

◎ เขารอรับรสของนิพพานกันต่อตายแล้ว ทั้งที่อาจรับได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้. ๖๓

◎ การงานทุกชนิดสอนให้เราฉลาดขึ้นนิดหนึ่งเสมอไป แม้ที่สุดแต่การกวาดขยะ. ๖๔

◎ สิทธิเสมอภาคของสตรีทำให้โลกหมดพ่อแม่ มีเหลืออยู่แต่กะเทย. ๖๕

◎ โบสถ์ที่พระเจ้าอย่างบุคคลสร้างขึ้น มีแต่จะปิดลง ๆ แต่โบสถ์ที่อิทัปปัจจยตาสร้างขึ้นมีแต่จะเปิดเพิ่มขึ้น ๆ. ๖๖

◎ โลกต้องมีศาสนาครบทุกชนิด มีศาสนาเดียวไม่ได้, แต่ต้องทำความเข้าใจกันได้. ๖๗

◎ เตรียมตัวอยู่ร่วมโลกกับคนบ้าด้วยกัน จงทุกคนเถิด. ๖๘

◎ พูดอย่างถูกต้องที่สุดก็ว่า "ไม่มีนิวรณ์นั่นแหละคือความเป็นสมาธิ." ๖๙

◎ เรียนธรรมะในป่ามีนิพพานเป็นอารมณ์, เรียนธรรมะในเมือง มีกิน-กาม-เกียรติเป็นอารมณ์. ๗๐

◎ เอาธรรมะสำหรับเรียนในป่า ไปเรียนในมหาวิทยาลัย ก็ได้ผลเป็นแผ่นกระดาษอันมีเกียรติ. ๗๑

◎ ให้โอกาสและวิธีช่วยตัวเอง นั่นแหละเป็นการให้ธรรมทานที่แท้จริง. ๗๒

◎ จะให้ใครขยัน ต้องให้วิธีป้องกันโรคจิตไปด้วย. ๗๓

◎ ถ้าคนรู้ว่า ทำไมสัตว์ไม่เป็นโรคประสาท คนก็จะไม่เป็นโรคประสาทมากขึ้น. ๗๔

◎ ไม่ได้ตรัสสอนเรื่องตาย–เกิด ฯลฯ ทรงสอนแต่เรื่องทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น. ๗๕

◎ สิ่งที่หลอกลวงเราที่สุด ก็คือสิ่งที่เราเรียกชื่อมันว่า "ความสุข" ๗๖

◎ เป็นสุขหรือทุกข์ได้โดยไม่ต้องมีบุคคล มีแต่จิตที่ถูกปรุงหรือไม่ถูกปรุง ให้รู้สึกเช่นนั้น. ๗๗

◎ มีธรรมะแล้วก็เหมือนอยู่ในมุ้ง แล้วกวักมือยุง (ความทุกข์) ให้มากัด. ๗๘

◎ ความว่าง–สัจจะ–นิพพาน เหล่านี้เป็นอสังขตะ. ๗๙

◎ แม้ปลาก็มีได้ทั้งอาคาริก–อนาคาริก แล้วทำไมคนจะมีด้วยไม่ได้. ๘๐

◎ ภาษาคน คือ จริงสมมติ ภาษาธรรม คือ จริงปรมัตถ์. ๘๑

◎ พระพุทธเจ้าตรัส ทั้งภาษาคนและภาษาธรรม. ๘๒

◎ ทำไมจะต้องห้ามสอนอนัตตา–สุญญตา–กาลามสูตร. ๘๓
◎ ถ้าดูให้ดี มีแต่ได้ ไม่มีเสีย แม้แต่ความทุกข์และความตาย ซึ่งเกลียดกลัวกันนัก. ๘๔
◎ ของถูก–ของดี–ของจริง–ของงาม คือดับทุกข์ได้. ๘๕
◎ ที่ว่า ของประชาชน–เพื่อประชาชน–โดยประชาชน นั้นระวังให้ดี ๆ เพราะเป็นของประชาชนคนบ้าก็ได้. ๘๖
◎ เมื่อนายทุนรักกันได้กับกรรมกร ก็มีสันติภาพถาวร. ๘๗
◎ สหประชาชาติ ยังเป็นแต่มาลีวราช นั่งจับปูใส่กระด้ง. ๘๘
◎ ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงิน แต่ทำให้เงินเหลือ. ๘๙
◎ เลี้ยงหมาเป็นอาจารย์ เพื่อจะได้เป็นคนไม่เป็นหมา. ๙๐
◎ ต้องสอนเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น แม้แก่ทารกอมมือ. ๙๑
◎ พอใจจนไหว้ตัวเองได้ คือ สวรรค์แท้จริงที่นี่เดี๋ยวนี้. ๙๒
◎ อย่าอยู่หรือทำอะไรด้วยความหวัง แต่ทำด้วยสติปัญญา. ๙๓
◎ ความกล้าหาญทางจริยธรรม คือ ยอดแห่งความกล้า. ๙๔
◎ ไม่ทำหน้าที่ ธรรมะก็หนีจากวัด ไปมีอยู่กลางทุ่งนา. ๙๕
◎ "นายคล้ำ" เป็นอาจารย์ของทุกคน แม้นักปราชญ์. ๙๖
◎ ธรรมิกสังคมนิยม คือ นายทุนรักกันได้กับกรรมกร. ๙๗
◎ นอกจากเรื่องทุกข์และดับทุกข์ มิใช่เรื่องต้องสนใจ. ๙๘
◎ ความชั่วแม้ยังไม่ปรากฏผลทางกายภาพ มันก็หลอกหลอนรบกวนจิตใจไปจนตาย อย่าทำเล่นกะมัน. ๙๙
◎ สมาธิทุกชนิด คือ เอกัคคตาจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์. ๑๐๐

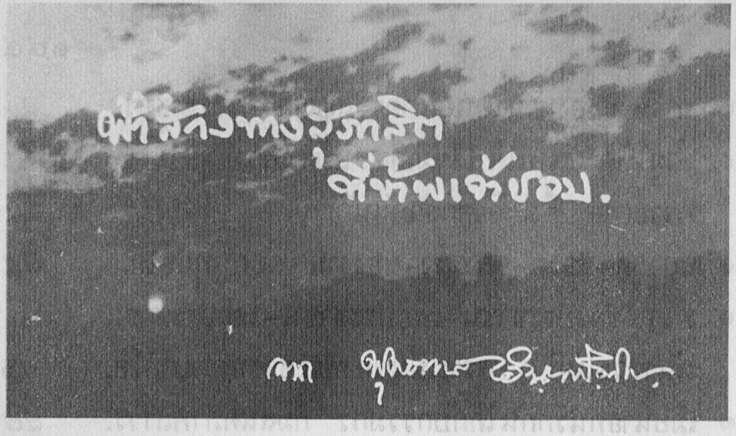

๏ คำสุภาษิต ใคร ๆ ไม่อาจสงวนลิขสิทธิ์ : ธรรมชาติเป็นเจ้าของ. ๑

๏ สุภาษิตเป็นธงชัยที่มุ่งหมาย หรือที่ปรากฏตัว ของฤษีทั้งหลาย. ๒

๏ ถ้อยคำที่ใช้เป็นประโยชน์ได้ จัดเป็นสุภาษิตได้ทั้งนั้น ๓

๏ สุภาษิตหลุดออกมาจากปากของคนบ้าก็ยังมี สังเกตดูให้ดี ๆ เพราะธรรมชาติดันให้ออกมา. ๔

๏ คำสุภาษิตที่ท่านรู้สึกว่าตื้น ๆ ชืด ๆ นั่นแหละ อาจจะเป็นเพราะลึกเกินไป สำหรับท่านก็ได้. ๕

๏ สุภาษิตที่คิดได้เมื่อกำลังเมา อาจจะใช้ไม่ได้เมื่อหายเมา แม้กวีที่ขี้เมา ก็ยังมีเวลาที่สร่างเมา. ๖

๏ จัดเป็นอมตภาษิต เพราะใช้ได้ตลอดกาลนิรันดร. ๗

๏ จัดเป็นอมตภาษิต เพราะออกมาจากความจริงอันไม่รู้จักตาย. ๘

๏ จัดเป็นอมตภาษิต เพราะช่วยให้คนเอาชนะความตายได้ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง. ๙

๏ ระวัง คำที่ถือกันว่าเป็นสุภาษิต ๆ พูดไว้ผิด ๆ ก็ยังมีเพราะมิใช่ออกมาจากธรรมชาติ. ๑๐

๏ สุภาษิตเป็นปกาศิตและลิขสิทธิ์ของธรรมชาติ. ๑๑

๏ ถ้าท่านทำใจร้อน ก็จะต้องร้อนใจในภายหลัง อย่างไม่มีทางหลีก. ๑๒

๏ ถ้าท่านทำมักง่าย ก็เท่ากับทำลายสิ่งที่ท่านกำลังทำอยู่นั้นเอง. ๑๓

๏ ถ้าท่านเห็นแก่ได้ ท่านจะต้องสูญเสียสิ่งที่ได้แล้ว และสิ่งที่กำลังจะได้ข้างหน้า ๑๔

๏ ถ้าท่านเห็นแก่กิน ไม่เท่าไรท่านก็จะไม่มีอะไรจะกิน. ๑๕

๏ ถ้าท่านพูดพล่อย ๆ ก็คือท่านเปิดรูรั่ว ให้เกียรติยศของท่าน ค่อย ๆ รั่วจนหมดไป. ๑๖

๏ ถ้าท่านสบายเมื่อหนุ่ม ท่านต้องรู้จักจัดรู้จักคุ้ม ให้สบายไปจนแก่. ๑๗

๏ ถ้าท่านทำตามใจชอบ ต้องดูให้ดีเสียก่อนว่า กิเลสชอบหรือธรรมะชอบ. ๑๘

๏ ถ้าท่านทำบาปแลกบุญ ต้องพิจารณาดูให้ดีเสียก่อนว่ามันจะคุ้มทุนได้อย่างไร และเมื่อไร ? ๑๙

๏ ถ้าท่านเห็นแก่ธรรม ก็จะไม่เห็นแก่ตน, ถ้าเห็นแก่ตนก็จะไม่เห็นแก่ธรรม. ๒๐

๏ ถ้าท่านทำงานเห็นแก่หน้า ท่านจะพบและเพิ่มปัญหาเรื่อยไป. ๒๑

๏ ถ้าท่านทำตัวเห็นแก่ได้ ก็อย่าหวังน้ำใจจากเพื่อนฝูง. ๒๒

๏ ถ้าท่านกลัวจนเกินไป ท่านก็ไม่มีทางจะทำอะไรได้สำเร็จ. ๒๓

๏ ถ้าท่านกล้าจนเกินงาม ก็จะมีแต่พบกับความเดือดร้อน. ๒๔

๏ ถ้าท่านหวังแต่ความสนุก ก็จงเตรียมตัวสำหรับพบกับความทุกข์อย่างมหันต์. ๒๕.

๏ ถ้าท่านขาดความยั้งคิด ชีวิตทั้งชีวิตจะหมดความหมายโดยไม่ทันรู้. ๒๖

๏ ถ้าท่านทำใจให้สงบ ท่านจะพบความสุขที่เยือกเย็นอยู่ตลอดเวลา. ๒๗

๑ ถ้าท่านดำเนินชีวิตด้วยความพอดี ท่านก็จะไม่เป็นหนี้ตลอดกาล. ๒๘

๑ ถ้าท่านมีความมงก ท่านก็จะได้เป็นยาจกในเรือนเศรษฐี. ๒๙

๑ ถ้าท่านมีเมตตากรุณา ท่านก็จะมีมิตรสหายญาติกา ไปทั้งบ้าน. ๓๐

๑ ถ้าท่านมีเมตตาเกินประมาณ ก็จะพบคนอันธพาลไปทั่วบ้านทั่วเมือง. ๓๑

๑ ถ้าท่านคิดถึงแต่ความหลัง ท่านก็รังจะพบแต่ความเศร้า. ๓๒

๑ ถ้าท่านมีแต่ความมัวเมา จะพบแต่ความปวดร้าว อย่างนิรันดร. ๓๓

๑ ถ้าท่านทำดีเพื่อเด่น ก็จะถูกเขารุมกันเขม่น แม้จากญาติมิตรของตนเอง. ๓๔

๑ ถ้าท่านหวังพึ่งแต่คนอื่น ก็มีวันที่จะต้องกลืนน้ำตาตนเอง. ๓๕

๑ ถ้าท่านรู้จักใช้เวลาให้ถูกต้อง ชีวิตก็จะมีค่าเป็นเงินเป็นทอง ยิ่งกว่าที่กำลังเป็นอยู่นี้. ๓๖

๏ ถ้าท่านดำเนินชีวิตขาดความพอดี ความเป็นหนี้ก็จะเข้ามาเพิ่มให้ท่าน. ๓๗

๏ ถ้าท่านทำด้วยความหวังประโยชน์ทางจิต ท่านก็จะมีชีวิตอยู่อย่างสงบเย็นเป็นนิพพาน. ๓๘

๏ คนที่ไม่รู้จักระวังเวลา ถ้าไม่เป็นคนบ้า ก็เป็นพระ-อรหันต์. ๓๙

๏ อนาคตคือความฝัน ปัจจุบันคือภาพมายา อดีตคือปัญหาที่สะสมไว้ พระอรหันต์จึงอยู่เหนือความหมายของเวลา. ๔๐

๏ อย่าหลงคิดไปว่า มีอะไรเป็นของเรา แม้แต่ร่างกายและชีวิต เพราะว่าตัวเราที่แท้จริง มันไม่มี. ๔๑

๏ การโกรธคนอื่นเขา ก็เท่ากับจุดไฟเผาตัวเอง เสียก่อนแล้วตั้งนาน. ๔๒

๏ อารมณ์ไม่พอกับตัณหา เวลาไม่พอกับความโง่ ความเป็นเปรตหิวโซ ก็เกิดขึ้น. ๔๓

๏ จะจบเกมทั้งหมดทั้งสิ้นของชีวิต ก็ต่อเมื่อมีการมองเห็นชีวิตว่าเป็นของไม่ใช่ตน. ๔๔

๏ อย่าพยายามให้คนอื่นทำอะไรให้ถูกใจเรา เพราะเราเองก็ทำให้ถูกใจเราเอง ไม่ได้เสียแล้ว. ๔๕

๏ ถ้าทำตัวเป็นผู้รับแต่ฝ่ายเดียว โลกนี้ก็จะไม่มีผู้ให้เหลืออยู่แม้แต่คนเดียว. ๔๖

๏ ถ้าทำบ้านให้แข็งแรงแน่นหนากว่ารากฐาน ไม่เท่าไรบ้านก็จะเอาหัวลง. ๔๗

๏ ถ้ากินอยู่เกินพอดี ไม่กี่ปีก็ต้องกินวาตาเป็นอาหาร. ๔๘

๏ ถ้ามั่วสุมอยู่กับอบายมุข ไม่เท่าไรก็ต้องไปขลุกอยู่ในอบาย ได้ด้วยตนเอง. ๔๙

๏ ถ้าทำหูเบาใจเบา ชีวิตของเราก็จะเป็นนุ่นปลิวไปตามลมจนตามจับกันไม่หวาดไหว. ๕๐

๏ ถ้าพูดโดยไม่คิด มันจะกลายเป็นยาพิษ กลับมาหาท่านอย่างสุดที่จะป้องกัน. ๕๑

๏ ถ้าไม่มีความทุกข์แล้ว จะสร้างความสุขขึ้นบนรากฐานอะไร จงขอบใจความทุกข์กันเสียบ้าง. ๕๒

๏ ถ้าไม่ยอมปล่อยวางอะไรกันเสียเลย ในที่สุดเรือนร่างก็จะทนไม่ไหว มือหรือแขนก็จะขาดออกไป. ๕๓

๏ ถ้าจะหาความสุข จากความเพลิดเพลินมัวเมา ก็จะเท่ากับหาตัวเราในกระจก. ๕๔

๏ ถ้าอยากเป็นคนมีเกียรติ ก็อย่าไปหยามเหยียดคนอื่นเขาเพราะเขาจะสาบแช่งกลับมา พวกเทวดาก็ไม่เห็นด้วย. ๕๕

๏ ถ้าอยากเป็นคนมีอำนาจ ก็อย่าใช้คำตวาดด่าทอเขา ให้อำนาจของเราร่อยหรอไป. ๕๖

๏ ถ้าอยากเป็นคนเด่นคนดัง ก็ต้องเลิกหวังในความสงบ ซึ่งมันอยู่ด้วยกันไม่ได้. ๕๗

๏ กินอยู่เท่าที่มี ดีกว่าไปเป็นหนี้เขา เพื่อเอามากินเติบ. ๕๘

๏ เป็นสุขในการงาน ดีกว่าสุขสำราญอยู่ในบ่อน แต่มันก็ยากที่จะรู้จัก. ๕๙

๏ แสวงหาเงินจากการงาน เป็นการแน่นอน และจะได้มาก่อนการเสี่ยงโชคบนบานบวงสรวง. ๖๐

๏ ปิดปากให้เป็นใบ้ ไม่พูดจา ดีกว่าเปิดปาก ไว้นินทาเพื่อนบ้าน ไม่ต้องกลัวใครจะหาว่าเป็นคนโง่คนขลาด. ๖๑

๏ กินอยู่แต่พอดี แม้ผีจะหัวเราะ ก็ยังดีกว่ากินดีอยู่ดี จนผีกลัว. ๖๒

๏ การไม่ต่อสู้ในบางกรณี กลับเป็นวีรกรรม ยิ่งกว่าการต่อสู้ อย่างเอาเป็นเอาตาย. ๖๓

๏ ระวัง! ความสงสารกลายเป็นความรักทางเพศได้ไม่ทันรู้ แล้วผลที่ตามมามันต่างกันมาก. ๖๔

๏ หญิงสาว ก่อนแต่จะตัดสินใจรักเขา สังเกตให้มากกว่าเก่าอีก ๓ เท่า จึงจะปลอดภัย. ๖๕

๏ การสร้างอนุสาวรีย์ที่แท้จริง มิใช่ความประสงค์ของเขา แต่เป็นของผู้ที่ได้รับประโยชน์จากเขา. ๖๖

๏ อย่าเลือกของรักด้วยกิเลส แต่จงเลือกด้วยโพธิ คือสติ-ปัญญาที่เป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของความรัก. ๖๗

๏ คนไม่ดี ที่จริงเขาก็อยากดีเหมือนกัน เพียงแต่เขาเข้าใจความไม่ดี ว่าเป็นความดี อย่างกลับกันอยู่. ๖๘

๏ มีเงินก็มีอำนาจ มีอำนาจก็มีเงิน แต่ยังมีสิ่งประเสริฐอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งอยู่เหนืออำนาจและเงิน แต่ไม่ค่อยมีใครรู้จัก. ๖๙

๏ ความกล้าที่ความกลัวหรือความจำเป็นบังคับให้เกิดขึ้น ก็คือความวิกลจริตชนิดหนึ่ง. ๗๐

๏ เศรษฐีมีเงิน จะชั่วช้าสามานย์ปานใด ก็ยังมีคนนับถือ, แต่ผีไม่นับถือ แม้ผีเรือนบ้านเศรษฐีนั้นก็ตาม. ๗๑

๏ สอนตัวเองให้ได้เสียก่อน จึงค่อยสอนท่าน จะไม่เป็นครูบาอาจารย์ที่สกปรก. ๗๒

๏ จะตำหนิติเตียนคน ก็ต้องดูอย่าให้ตน มีข้อควรตำหนิติเตียนอย่างเดียวกัน มันจะย้อนกลับมาหาตนก่อนไปหาเขา. ๗๓

๏ อย่าทรยศขบถใคร เพราะทำไปก็เท่ากับ ทรยศขบถเกียรติยศของตนเอง. ๗๔

๏ พอมีอำนาจราชศักดิ์ ก็มีโอกาสที่จะทุจริตได้ง่ายขึ้นอีกหลายเท่าตัว ต้องระวังให้ดี. ๗๕

๏ ถ้าขายังไม่แข็ง แม้จะมีแรง ก็อย่าเพ่อลุกขึ้น มันจะเสียแรงเปล่า. ๗๖

๏ การหลีกเลี่ยงเมื่อไม่มีหนทางสู้ นั่นก็คือการสู้อีกแบบหนึ่งซึ่งควรจะรู้จักไว้. ๗๗

๏ แม้จะมีเหรียญตราเต็มอก ก็รกเสียเปล่า ถ้าเขาไม่รู้จักรักศักดิ์ศรีของตนเอง แต่ก็ยังมีอยู่โดยมาก. ๗๘

๏ ไม่มีอะไรน่าเกลียด เท่ากับการดัดจริตวางท่าทำให้น่ารักชนิดตบตาผู้อื่น. ๗๙

๏ อาจหาญกับอาหาร ต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยแก่กันและกันสำคัญอยู่ที่ใช้มันให้ถูกต้อง. ๘๐

๏ ผู้ชายแคล่วคล่อง ผู้หญิงว่องไว เป็นปัจจัยแห่งความก้าวหน้า ของครอบครัว โดยไม่ต้องขัดแย้งกัน. ๘๑

๑ พูดว่า "ทำบุญเข้าไว้จะได้ไปสวรรค์" ทั้งที่ยังไม่รู้จักเลยว่าบุญและสวรรค์นั้นคืออะไร และจะเป็นไปได้อย่างไร. ๘๒

๑ ยิ่งอวดฉลาด ก็ยิ่งพินาศเร็ว ทั้งทางวัตถุ ทางกาย และทางจิตวิญญาณ แต่คนเราก็ชอบอวดฉลาดอยู่นั่นเอง. ๘๓

๑ ยิ่งทำเด่น ยิ่งถูกคนเขาเขม่น และคอยสมน้ำหน้า เมื่อความเด่นพังทลายลง, ระวังไว้เถิดคนชอบเด่น. ๘๔

๑ ดูจากจำนวนคนทำบุญอยากไปสวรรค์ ถ้าจริงตามนั้น ไม่เท่าไรสวรรค์ก็จะแน่นอัด ยิ่งกว่าปลาซาดีนในกระป๋อง. ๘๕

๑ อย่าคิดว่า คนหน้าซื่อแล้วใจจะซื่อด้วย อาจจะเซ่อ หรือถึงกับทรามก็ได้ อย่าดูกันแต่เพียงเท่านั้น. ๘๖

๑ คนเราต้องฉลาดแต่พอดี และในทางที่ถูกที่ควรเท่านั้นที่จะเจริญและเอาตัวรอดได้, เรามักฉลาดกันจนเฟ้อ. ๘๗

๑ การโอนอ่อนผ่อนตาม อย่างฉลาดและสุขุม ในกรณีที่สู้ไม่ได้ นั่นก็เป็นการต่อสู้ ที่มีชัยชนะอย่างแท้จริง ด้วยเหมือนกัน. ๘๘

๑ ความกล้าหาญ ของคนมีสติสัมปชัญญะเท่านั้น ที่จะจัดเป็นวีรกรรมอันแท้จริง มิฉะนั้นก็เป็นเรื่องของคนบ้าบิ่น. ๘๙

๏ เงิน ที่ว่ากันว่าทำให้คนเป็นคนชั่วนั้น อาจทำให้คนชั่วกลายเป็นคนดีก็ได้เหมือนกัน ถ้ามีสติปัญญาเข้ามาประกอบ. ๙๐

๏ เครื่องแต่งตัวและเนื้อตัวที่สะอาด มิได้หมายความว่าใจจะสะอาดด้วยเสมอไป ดังนั้นอย่าดูกันภายนอก. ๙๑

๏ ผู้ที่ดีแต่คอยฉกฉวยยื้อแย่งทรัพย์สินของผู้สุจริตนั้น ไม่ควรมีสิทธิ์ที่จะอยู่ในโลกนี้ อีก ๓ เท่า. ๙๒

๏ วันเวลาที่ท่านสามารถทำหน้าที่ของท่านได้ดีที่สุด นั่นแหละคือวันฤกษ์ดียามดีที่สุด สำหรับท่าน อย่าไปดูหมอให้เสียเวลา. ๙๓

๏ ควรทุ่มเทสติปัญญามานะพยายามให้ถึงที่สุด ในเมื่อได้ดำรงตนอยู่บนแนวทางที่ถูกต้องแล้ว. ๙๔

๏ ในความเป็นคนกักขฬะหยาบช้าป่าเถื่อนนั้น จะหาอะไรดีแก่ตนเองและผู้อื่น แม้สักอณูเดียวก็ไม่ได้. ๙๕

๏ ถ้าอยู่ในฐานะที่จะหลีกทางให้ไม่ได้จริง ๆ ก็จงยินดีเผชิญหน้ากับทุกสิ่ง ที่ประดังกันเข้ามา. ๙๖

๏ ในบ้านเมืองที่ยิ่งเจริญ ก็ยิ่งมีความโหดร้ายทารุณที่ซ่อนเร้นอยู่ ยิ่งกว่าในป่า ที่ไร้ความเจริญ. ๙๗

๑ ลิงจะแต่งเนื้อแต่งตัวเท่าไรอย่างไร ใคร ๆ ก็ยังรู้ว่าลิงอยู่นั่นเอง แม้แต่เด็กทารก. ๙๘

๑ ถ้าท่านเหยียบงู ก็เท่ากับท่านทำให้มันรู้สึกว่า ท่านท้าทายให้มันกัดท่าน ดังนั้นระวังไว้ดีกว่า. ๙๙

๑ เหรียญตราเต็มหน้าอก ก็ควรจะเป็นเครื่องราง ป้องกันการฉ้อราษฎร์บังหลวง ได้มากยิ่งขึ้นไปเท่านั้น. ๑๐๐

๑ ข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์ ที่ถ่ายทอดกันมาผิด ๆ ก็มีมากไม่น้อยกว่าข่าวลือ. ๑๐๑

๑ "ไม่ได้กิน" กับ "กินไม่ได้" นั้นมีอาการและความหมายต่างกันมาก แต่ก็มีผลเท่ากัน คือ ตายด้วยกัน. ๑๐๒

๑ ภายในครอบครัว มีความเป็นกันเองมากเกินไป จนความสุภาพเหลืออยู่น้อยที่สุด, ทำไมไม่สังเกต. ๑๐๓

๑ หลีกทางให้เขา ก็คือหลีกทางให้เราพ้นจากอันตรายที่เกิดขึ้นในที่สุดก็ได้รับผลดีร่วมกัน มิใช่หรือ? ๑๐๔

๑ พี่เกรงกลัวกฎหมาย น้องไม่กลัว ก็เป็นอันว่า คลานตามกันมาเพื่อรับผลต่างกัน. ๑๐๕

๑ เขาพูดกันว่า คนค้าขายต้องพูดเท็จ, แต่เราก็เห็นคนไม่ค้าขายบางคน พูดเท็จมากกว่าเสียอีก. ๑๐๖

๏ ผู้ที่สามารถทำสิ่งสำคัญ ให้กลายเป็นสิ่งไม่สำคัญ นั่นแหละ คือคนสำคัญ ที่แท้จริง ซึ่งไม่มีใครรู้จักหรือสนใจ. ๑๐๗

๏ เขาเป็นสุภาพบุรุษ สุภาพสตรี แต่มีความประพฤติเป็นอันมากที่ผู้อื่นทนได้ยาก และทนสุภาพตอบไม่ไหว. ๑๐๘

๏ เรากำลังมีแต่กีฬาที่ทำลายเศรษฐกิจ แต่ไม่มีกีฬาที่ช่วยเศรษฐกิจ, ซึ่งเพ้อฝันกันว่า เพื่อความมีน้ำใจนักกีฬาที่เพ้อฝัน. ๑๐๙

๏ ในสนามกีฬานั่นแหละ มีน้ำใจแห่งความเป็นนักกีฬาน้อยไปกว่าตามถนนหนทาง ไปเสียอีก, ดูให้ดี. ๑๑๐

๏ มีโมหะในทางความร่าเริง ดูจะดีกว่ามีในทางโศกเศร้า, ดังนั้นควบคุมทิศทางของโมหะ กันเสียบ้างเถิด. ๑๑๑

๏ กินไม่อิ่ม หรือกินจนท้องแตก เหล่านี้เรียกว่า "กินไม่เป็น" โดยเสมอกัน, โดยมากมักเลือกเอาอย่างหลัง. ๑๑๒

๏ เพียงแต่คิดจะเป็นคนดี นั้นยังไม่พอ, ต้องพยายามเป็นคนดีให้ได้ด้วย จึงจะพอ. ๑๑๓

๏ เงินนั้นสร้างได้ ทั้งสร้างความดีให้คนดี และสร้างความชั่วให้คนชั่ว, อย่าไปโทษเงินเสียท่าเดียว. ๑๑๔

๏ ความกล้าหาญของคนป่าเถื่อน มาจากความหวาดกลัว ดังนั้น จึงมีความดุร้ายเข้าไปปนอยู่ด้วย. ๑๑๕

๏ การฟังความข้างเดียว อย่างดีที่สุดก็ได้ความเพียงครึ่งเดียว, หรืออาจไม่ได้ความเสียเลยก็มี. ๑๑๖

๏ ถ้ามันเป็นสิ่งสกปรก ลามกไม่น่าดู ก็อย่าไปพยายามทำให้เป็นสิ่งที่น่าดู, มันจะเปลืองเปล่าไปเสียทุกอย่าง. ๑๑๗

๏ คนบ้ากับคนเมา มีลักษณะเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ ประเดี๋ยวดีประเดี๋ยวร้าย. ๑๑๘

๏ แม้จะมีดีอวด ก็อย่าไปอวดให้หมดดี, ถึงแม้จะอวดไปก็ไม่มีใครชอบ. ๑๑๙

๏ พูดดี แต่ฟังไม่ดี ก็มีเรื่องได้. แต่ที่พูดไม่ดี ถึงจะฟังดีก็ ไม่มีประโยชน์อะไรเลย. ๑๒๐

๏ ความรู้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ทำความเสียหายให้ มากกว่าความไม่รู้ มิใช่เสียหายเพียงครึ่งเดียว. ๑๒๑

๏ การสมรสแต่งงานเพื่อความมีหน้ามีตา กับเพราะความเห็นประโยชน์อันแท้จริง นั้นมีผลต่างกันอย่างตรงกันข้าม. ๑๒๒

๏ แม้มันจะแสดงว่าหมดหวัง หรือทำไม่ได้ คนเราก็ยังหวังจะให้มันกลายเป็นสิ่งที่มีหวัง แทนที่จะเลิกหวัง. ๑๒๓

๏ สิ่งที่เราทุกคน จะต้องระมัดระวังกันอย่างที่สุด นั้นคือ ภาวะของความ "โง่เท่าเดิม". ๑๒๔

๏ สิ่งที่ต่างกันยิ่งกว่าฟ้ากับดินนั้นคือ ภาวะของ "คน" กับ "มนุษย์" ; พวกหนึ่งเดินลง พวกหนึ่งเดินขึ้น. ๑๒๕

๏ คนมีใจเดินลงต่ำ มนุษย์มีใจเดินขึ้นสูง แล้วจะไม่ต่างกัน ยิ่งกว่าฟ้าและดิน ซึ่งหยุดอยู่เฉย ๆ ได้อย่างไร. ๑๒๖

๏ เมื่อมือทั้งสองข้างยังใช้งานได้อยู่ แล้วก็ยังไม่มีอะไรกินอีก นั่นคือภาวะ "คนสิ้นคิด" ๑๒๗

๏ สมัยที่ต้องตักน้ำใส่กะโหลกชะโงกดูเงานั้น คนเขารู้จักหน้าตาของตัวเอง ดีกว่าสมัยมีกระจกเงาของเรา. ๑๒๘

๏ ระวัง! ตัวเองหลอกตัวเอง เสียหายกว่าผู้อื่นหลอก ตั้งร้อยเท่าพันเท่า, แต่ก็ไม่มีใครระวัง. ๑๒๙

๏ แม้คูข้างถนน ก็อาจกลายเป็นเหวลึก ของคนเมาหรือคนประมาท ขึ้นมาเมื่อไรก็ได้, ดังนั้นอย่าประมาท. ๑๓๐

๏ ผู้ที่ถูกจองจำในคุกตะราง ก็มิได้เป็นคนผิดเสมอไปในชาตินี้, แต่ต้องคิดถึงชาติก่อน ๆ ของเขาด้วย. ๑๓๑

๏ จำสิ่งที่ควรจำ ลืมสิ่งที่ควรลืม ทำสิ่งที่ควรทำ เลิกสิ่งที่ควรเลิก มิฉะนั้น จะเป็นคนจมอยู่ในนรกตลอดเวลา. ๑๓๒

๑ สูเจ้าก็เหมือนใครอื่น ใครอื่นก็เหมือนสูเจ้า ในการที่จะต้องไต่เต้า ไปตามผลแห่งกรรมของตน, รู้จักรักกันไว้เถิด. ๑๓๓

๑ การแสดงบทบาทแห่งละครในสมาคมชั้นสูง ล้วนแต่เป็นผู้แสดงในระดับดาราด้วยกันทั้งนั้น. ๑๓๔

๑ การสวมหน้ากากเข้าหากัน กลายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญไปแล้ว ในโลกแห่งสังคมปัจจุบัน. ๑๓๕

๑ คนทั่วไป สมัครใจจะเชื่อว่า ตายแล้วเกิดใหม่ โดยไม่ต้องการการพิสูจน์ ก็ยังดีกว่า เชื่อว่าตายแล้วสูญ. ๑๓๖

๑ การทำผิดโดยมิได้ตั้งใจ เป็นสิ่งที่ควรได้รับอภัยตามสมควรแก่กรณี. ๑๓๗

๑ เพราะโง่งมงาย ไม่ว่าหญิงหรือชาย ก็เท่ากับตายแล้วทั้งเป็น. ๑๓๘

๑ เพราะโง่งมงาย ทำดีมากมาย ก็จะกลายเป็นบาปสิ้น. ๑๓๙

๑ เพราะโง่งมงาย มรดกมากมาย ก็จะกลายเป็นขาดวิ่น. ๑๔๐

๑ เพราะโง่งมงาย มั่งมีเหลือหลาย ก็ต้องกลายเป็นยาจกสิ้น. ๑๔๑

๑ เพราะโง่งมงาย ถือดีจนตาย ไม่มีใครฟังได้ยิน. ๑๔๒

๏ ความงมงายของเขาเอง เป็นบ่อเกิดแห่งโชคร้าย ที่ทำให้ต้องประกอบพิธีทางไสยศาสตร์. ๑๔๓

๏ ความโง่งมงาย เป็นบ่อเกิดแห่งโชคร้าย มิใช่ดวงดาวหรือเทพเจ้าผีสางที่ไหน มาบันดาล. ๑๔๔

๏ ในโลกนี้ อะไรจะเป็นของสำคัญหรือไม่สำคัญ อยู่ที่การสมมติของมนุษย์. ๑๔๕

๏ เมื่อชาวโลกสมมติใครว่าเป็นเทวดา เขาก็กลายเป็นเทวดาไป โดยอัตโนมัติ ในโลกของคนเหล่านั้น. ๑๔๖

๏ ยิ้มแย้มกับแขก แต่แยกเขี้ยวกับภรรยาเมื่อลับหลังแขกอย่างกะเป็นยักษ์เป็นมาร. ๑๔๗

๏ บางคนยกยอใคร ก็เพียงเพื่อให้เขายกยอตัว เป็นผลตอบแทนกลับมา. ๑๔๘

๏ ชีวิต นี้เมื่อดูเล่น ๆ ก็เป็นของเล่น เมื่อดูจริง ๆ ก็เป็นของจริง จงใช้มันให้ถูกต้องตามสมควรแก่กรณี. ๑๔๙

๏ สามี สนองได้ตามที่ภรรยาเสนอ, ถ้าได้ดังว่า ก็เรียกได้ว่าเป็นเทวดาอุ้มสม. ๑๕๐

๏ หญิงสาวทั้งงามและงอน จนกลายเป็นแม่งามงอนนั้น เพราะสวรรค์ให้พรมากกว่าให้งามเฉย ๆ, อย่างงอนเกินงาม. ๑๕๑

๑ ยิ่งเป็นผู้ใหญ่ ก็ยิ่งสนใจผู้น้อย นั่นแหละคือผู้ใหญ่ที่แท้จริงสมชื่อ. ๑๕๒

๑ ถ้าเป็นผู้น้อยที่นอบน้อมผู้ใหญ่ ก็ไม่ต้องมีเทวดาที่ไหนมาช่วยอีกแรงหนึ่ง. ๑๕๓

๑ ความสวยกินไม่ได้ แต่มันยิ่งกลายเป็นอาหารตา ที่แพงกว่าอาหารปาก. ๑๕๔

๑ สวยตามธรรมชาติ นั้นประทับจิตสนิทใจ ยิ่งกว่าไฉไลด้วยวิทยาศาสตร์. ๑๕๕

๑ สวยนอกทรามใน มีมากมายทั่วไป ยิ่งกว่าสวยในทรามนอก, รู้จักเลือกให้ดี ๆ. ๑๕๖

๑ โจรภัยสิบครั้ง ยังสูญเสียน้อยกว่าอัคคีภัยหนึ่งครั้ง. อัคคีภัยสิบครั้ง ไม่เท่ากิเลสภัยหนึ่งครั้ง. ๑๕๗

๑ คนเมากับคนบ้า มาสัมมนากันเมื่อไร ก็อาจทำให้คนทั่วไป พลอยเป็นบ้า. ๑๕๘

๑ ลงโทษคนไม่ผิดหนึ่งคน เสียหายแก่ธรรมะ ยิ่งกว่าไม่ได้ลงโทษคนผิดร้อยคน. ๑๕๙

๑ การเตรียมต่อสู้ศัตรู อย่างถูกต้องครบถ้วนแล้ว ก็เท่ากับชนะศัตรูแล้วครึ่งหนึ่ง. ๑๖๐

๏ ไม้อ่อนเด็กอ่อน ดัดง่าย, ไม้แก่เด็กแก่ ดัดยาก, ดังนั้น จึงควรดัดเสียแต่ยังอ่อน. ๑๖๑

๏ ความโง่อย่างงมงาย ไม่ร้ายเท่าความฉลาดอย่างงมงาย หรืองมงายสองชั้น ระวังให้ดี ๆ. ๑๖๒

๏ คนใหญ่คนโต ต้องเสียผู้เสียคน เพราะลืมความเล็กความน้อยของคนเล็ก ๆ จนทำอะไรผิดไปหมดแก่คนเล็ก ๆ. ๑๖๓

๏ เสียใจก็กินเหล้า ดีใจก็กินเหล้า เฉย ๆ ก็กินเหล้า นั้นคือผู้เตรียมตัวไปสู่โลหกุมภี. ๑๖๔

๏ เสียใจก็ร้องไห้ ดีใจก็ร้องไห้ เฉย ๆ ก็ร้องไห้ นั้นคือนางฟ้าที่ถูกตะเพิดไล่ลงมาจากสวรรค์. ๑๖๕

๏ เสียใจก็ด่า ดีใจก็ด่า ไม่มีอะไรก็ด่า คืออสุรกายจอมขลาดจุติมาเกิด. ๑๖๖

๏ เมื่อเป็นพ่อแม่ด้วยตนเองแล้ว จึงจะรู้จักความรักอันแท้จริงของพ่อแม่ ที่มีต่อลูก. ๑๖๗

๏ พ่อแม่รู้สึกเหมือนแผ่นดินไหว เมื่อได้ยินคำว่า "พ่อ" หรือ "แม่" ที่อ้อแอ้ออกมาเป็นครั้งแรกจากปากของลูก. ๑๖๘

๏ หมอดูต้องการความรู้ในการดูหน้าคนแล้วทายใจ มากกว่าการรู้ทางโหราศาสตร์. ๑๖๙

๑ เพศผู้ มีอำนาจภายนอก เหนือเพศเมียเท่าไร เพศเมียก็มีอำนาจภายใน เหนือเพศผู้เท่านั้น. ๑๗๐

๑ ผู้มีมรรยาทแท้ ย่อมไม่ต้องระวังรักษามรรยาทอะไร อีกต่อไป. ๑๗๑

๑ ความโศกเศร้า มิได้ทำให้ใครได้รับประโยชน์อะไร นอกจากทำให้ศัตรูของเขาดีใจ. ๑๗๒

๑ สัตว์เดรัจฉาน ก็รู้ได้เองว่าใครรักใคร่สงสารมัน แต่ไม่ค่อยรู้ว่า คนไหนรักจริง คนไหนรักลวง. ๑๗๓

๑ คนขอทาน ไม่ค่อยยอมรับรู้ความอยู่รอดของบ้านเมือง ดังนั้น จึงถูกรังเกียจอยู่ทั่วโลก. ๑๗๔

๑ มนุษย์ ก็ยังไม่สามารถละสัญชาตญาณ แห่งการเอาอย่างกัน ได้มากกว่าสัตว์เท่าไรนัก. ๑๗๕

๑ สรรเสริญมากเกินไป ก็จะกลายเป็นการด่าชนิดหนึ่งไป โดยไม่ทันรู้ตัว ด้วยกันทั้งสองฝ่าย. ๑๗๖

๑ บุถุชน มีกำลังมากเพียงไร ก็ยังต้องการกำลังใจจากคนทั่วไป อย่างมากอยู่เพียงนั้น. ๑๗๗

๑ ทางตรงอันโล่งแจ้ง ย่อมดีกว่าทางลัด จงพิจารณาทางตรงก่อนที่จะคิดหาทางลัด. ๑๗๘

๑ เมื่อหนีภัย หนีเข้าไปหาพระเจ้าพระสงฆ์ในวัดที่แท้จริง ดีกว่าหนีเข้าไปในบ้าน ซึ่งมักจะมีแต่คนฉวยโอกาส. ๑๗๙

๑ การปิดทองหลังพระ ได้บุญที่บริสุทธิ์แท้จริง ยิ่งกว่าปิดทองหน้าพระ และต่อหน้าคน. ๑๘๐

๑ พ่อหรือแม่แต่ละคน เท่ากับพระองค์หนึ่ง ๆ ของลูก ๆ แต่ละคน. ๑๘๑

๑ เมื่อรักษาจิตไว้ไม่ได้ กายก็จะทรุดโทรมลง พร้อมกับจิต. ๑๘๒

๑ ถ้าสันดานชั่ว ยิ่งฉลาดก็ยิ่งชั่วมากขึ้น และจะพังครืนลงโดยเร็ว. ๑๘๓

๑ ถ้าอยู่ด้วยความวิตกกังวล ก็จะแก่เร็ว และตายเสียก่อนแต่ที่จะได้รับผล ตามที่ตนวิตก. ๑๘๔

๑ ถ้าท่านรักการงานยิ่งกว่าภรรยา ภรรยาก็ต้องเร่ไปหาคนที่รักภรรยายิ่งกว่าการงาน ๑๘๕

๑ เราจะอยู่หรือจะตาย ก็ยังอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้า หรือสิ่งสูงสุด โดยเท่ากัน. ๑๘๖

๑ ป่าช้า ที่ฝังสัตว์ไว้มากที่สุด แปลก ๆ ที่สุด ไม่มีป่าช้าไหนยิ่งไปกว่าท้องของมนุษย์ที่ยังเป็น ๆ. ๑๘๗

๑ อย่ากลัว! ถ้าท่านไม่สูบไม่ดื่ม ท่านก็จะหาพบสตรีที่ไม่สูบไม่ดื่ม. ๑๘๘

๑ สัตว์ มีความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว อย่างผิวเผินยิ่งกว่าคน. ๑๘๙

๑ อย่าอวดเก่งให้มาก ไปกว่าสติปัญญาความสามารถ ซึ่งเป็นสิ่งมีขอบขีดอันจำกัด. ๑๙๐

๑ สัตว์เล็ก ๆ เช่นแพะแกะ หรืออะไร ๆ ที่ยิ่งเล็กก็ยิ่งมีการชอบทำตามอย่างผู้อื่น ยิ่งกว่าสัตว์ใหญ่ ๆ ที่โตกว่า. ๑๙๑

๑ แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน ไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก ก็ยังชอบกิริยา-วาจา ที่สุภาพอ่อนหวานของมนุษย์. ๑๙๒

๑ อันธพาล เป็นสัตว์ชนิดที่พบกันที่ไหน ก็จะแฮ่ ๆ เข้าใส่กันที่นั้น. ๑๙๓

๑ เมื่อสตรีเพศ ยังต้องทำหน้าที่คลอดบุตรอยู่ ก็ยังทำหน้าที่ผู้ครองโลกไม่ได้. ๑๙๔

๑ ตัวจากไปก็ให้ความรักความเลื่อมใส เหลืออยู่ในจิตใจของผู้อยู่ข้างหลัง อย่างเต็มที่. ๑๙๕

๏ สัตบุรุษสาธุชน ย่อมไม่ประกอบกรรมอันไม่เป็นมงคลใด ๆ แก่ใคร ๆ ในที่ไหน ๆ ในกาลใด ๆ. ๑๙๖

๏ โชคร้าย ไม่ได้มาจากเทวดาผีสางอะไรที่ไหน แต่มาจากความประมาทไม่รอบคอบ ของบุคคลนั้น ๆ เอง. ๑๙๗

๏ ไม่มีใครทำอะไร ได้เกินสติปัญญาของตน, ถ้าขืนทำ ก็กลายเป็นขุดหลุมฝังตัวเอง. ๑๙๘

๏ อันธพาล คือผู้ชอบเผชิญความชั่ว วิ่งหนีความดี ยิ่งกว่าหนูวิ่งหนีแมว. ๑๙๙

๏ ราชสีห์ถ้ำยำ อยู่ร่วมถ้ำเดียวกันไม่ได้ แม้เพียงสองตัว ไม่ต้องพูดถึงอยู่กันตั้งฝูง. ๒๐๐

๏ หมาสองราง คงมีปัญหาไม่สร่าง ที่จะต้องรู้สึกรัก—โกรธ เกลียด—กลัว ฝ่ายโน้นทีฝ่ายนี้ที อยู่ร่ำไป. ๒๐๑

๏ กระต่ายแพ้เต่าในการแข่ง ก็เพราะความหยิ่งและความเขลาในความเร็วของตนเอง ซึ่งเร็วกว่าเต่าเป็นไหน ๆ. ๒๐๒

๏ หมาไล่เนื้อเมื่อแก่หง่อม ก็ต้องยอมตัวเป็นหมาขอทานให้นายท่านเอ็นดู โดยรู้จักประจบ. ๒๐๓

๏ เสือ แม้จะเป็นสัตว์ดุร้าย ก็รักลูกเมียของมัน เท่ากับที่สัตว์อ่อนโยนชนิดอื่น มันรัก. ๒๐๔

๏ งูพิษ ไม่มักกัดเหมือนงูที่ไม่มีพิษ แต่เราก็ไม่ไว้ใจงูพิษยิ่งกว่างูธรรมดา. ๒๐๕

๏ อีกา กินไข่ของนกอื่นได้ลงคอ แต่ไข่มันเองมันกินไม่ลง ทั้งที่ไข่นั้น ๆ ก็เหมือนกัน. ๒๐๖

๏ หิ่งห้อย แม้จะส่องแสงอยู่ใต้กะลาครอบ แต่มันก็คิดว่ามันส่องทั่วโลก. ๒๐๗

๏ เป็นอีกา อย่าเข้าไปในฝูงยูง หรือฝูงหงส์ เพราะเท่ากับเข้าไปฉีกหน้าตัวเอง ไม่ช้าก็เร็ว. ๒๐๘

๏ แร้ง สัญญลักษณ์ใจบุญ นกยาง สัญญลักษณ์ใจบาป ดังนั้น รูปร่างและสีสรร มิใช่สัญญลักษณ์อันแน่นอน. ๒๐๙

๏ จามรี สงวนขนจนตัวตาย แต่คนเรามิใช่ยอมเสียสินเพื่อสงวนศักดิ์. ๒๑๐

๏ นกมีหู หนูมีปีก, แต่คนที่ด่ามันเช่นนั้น กลับมีอยู่ทั่ว ๆ ไป ในโลกปัจจุบัน คือเป็นเสียเอง. ๒๑๑

๏ ไม่ค่อยจะมีใครยอมรับว่า เราทุกคนในโลกเป็นญาติกันโดยธรรมชาติ ที่เป็นรากฐานของชีวิต. ๒๑๒

๏ นักมวยชวยเฮง ย่อมเต้นเหยง ๆ เมื่อเขาชูมือให้เป็นผู้ชนะ, เพราะไม่รู้จักสิ่งสมมติ. ๒๑๓

๏ ผ่าพายุ กลางทะเลหลวงหลุดมาได้ ก็เหมือนกับการเกิดใหม่อีกครั้งหนึ่ง ฉันใดก็ฉันนั้น. ๒๑๔

๏ ฉลาดอย่างไม่ซื่อ ก็คือฉลาดไปเข้าคุกเข้าตะราง สุดปลายทางก็คือ นรก. ๒๑๕

๏ ถ้าซื่ออย่างไม่ฉลาด ก็คือเซ่อ เหมือนคนละเมอเดินไปตกบันไดตาย. ๒๑๖

๏ ธรรมชาติยิ่งดุร้าย ก็ยิ่งทำให้มนุษย์แข็งแรง แต่คนโง่สาบแช่ง แล้ววิ่งหนี. ๒๑๗

๏ เหาะด้วยฤทธิ์ หรือเหาะด้วยอากาศยาน ก็ยังเหาะเพื่อรบกัน หรือเอาเปรียบกัน ด้วยกันทั้งนั้น. ๒๑๘

๏ พรุ่งนี้ มีไว้สำหรับแก้ไขข้อผิดพลาดของวันนี้ มิใช่เพื่อเสริมความผิดพลาด ให้สมบูรณ์เต็มที่. ๒๑๙

๏ หญิงหรือชายที่หลายใจนั้น เขาใช้ทุก ๆ ใจ เพื่อความพินาศของตนเอง มิใช่เพื่ออะไรอื่น, แต่เขาไม่รู้สึกตัว. ๒๒๐

๏ ทักทายกันด้วยยิ้ม มีผลดีกว่าทักทายกันด้วยคำพูดที่จัดสรรไว้สำหรับพูด. ๒๒๑

๏ เงินมีคุณอนันต์ เมื่อใช้มันอย่างถูกต้อง, มีโทษอนันต์ เมื่อใช้มันอย่างเขลา ๆ. ๒๒๒

๏ โกรธยากหนึ่งครั้ง มีอิทธิพลมากกว่า โกรธง่ายพันครั้ง, จงระวังโกรธให้เป็น. ๒๒๓

๏ ในกรณีทั่วไป พกหินดีกว่าพกนุ่น, ในกรณีแห่งการคุกรุ่น ก็พกนุ่นดีกว่าพกหิน. ๒๒๔

๏ ในโลกนี้ การติดคุกหรือไม่ติดคุก มิได้เป็นเครื่องวัดความผิดถูก อันแน่นอน. ๒๒๕

๏ การเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ยังมิใช่เครื่องวัดความมีธรรมะ อันเชื่อถือได้. ๒๒๖

๏ การกระทำของตนเอง ก็ยังมิได้ถูกใจตนเองเสมอไป นับประสาอะไร จากการกระทำของผู้อื่น. ๒๒๗

๏ เราล่วงเกินใคร ก็หวังให้เขาให้อภัย, ครั้นใครล่วงเกินเรา เราก็ลืมเรื่องการให้อภัย. ๒๒๘

๏ ความบ้าบิ่นกับความกล้า มักจะเป็นสหายกัน และคล้ายกันเหมือนลูกแฝด จนดูไม่ออก, จงระวังให้ดี ๆ. ๒๒๙

๏ ความสุขสำราญ ที่ไม่มีธรรมะเป็นรากฐาน ก็คือความทุกข์ทรมาน ที่กำลังรอเวลาอยู่. ๒๓๐

๏ ปัจจัยแห่งความสำราญ ที่มีมากเกินประมาณ จะสร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาอีก. ๒๓๑

๏ ผู้กินอยู่เกินพอดี จงเตรียมตัวไว้ให้เต็มที่ เพื่อพบกับความไม่มีอะไรจะกิน. ๒๓๒

๏ ผู้กินอยู่แต่พอดี มีโอกาสที่จะเกิดอารี แก่ผู้ที่ไม่มีอะไรจะกิน. ๒๓๓

๏ ลมดี ทำให้เรือแล่นใบ พอกลายเป็นลมร้าย ลมนั้นก็จะคว่ำเรือลำนั้นเสีย. ๒๓๔

๏ พ่อนั่นแหละคือไพรี แม่นั่นแหละคือศัตรู ถ้าเขาเลี้ยงดูลูกไม่ถูกทาง. ๒๓๕

๏ ชนะอย่างอันธพาล ก็คือการแพ้อย่างนักกีฬา, แต่ในสนามกีฬา เขาไม่ถือหลักกันอย่างนี้. ๒๓๖

๏ การรู้เท่าจนเกินการณ์ ก็ให้ผลอย่างเดียวกัน กับความรู้เท่าไม่ถึงการณ์. ๒๓๗

๏ จากน้ำขึ้นไปถึงฟ้า หาที่นั่งพักสักแห่งได้ที่ไหน คิดได้ดังนี้แล้ว ก็จะรู้คุณของแผ่นดินซึ่งเรากำลังทำลายมันอยู่. ๒๓๘

๏ จงดำเนินชีวิตของท่าน ไปบนหนทาง ที่ส่องสว่างอยู่ด้วยแสงแห่งพระธรรม. ๒๓๙

๏ เมื่อเราพอใจในอันตราย ที่มีเสน่ห์ฉาบบังไว้ จนเราหลงไปว่ามิใช่อันตราย หากแต่เป็นลาภเป็นผลอันพึงปรารถนา. ๒๔๐

๏ ตายไปโดยไม่มีความลับ ดีกว่ามีความลับติดตัวไป, เพราะเราไม่อาจตบตายมบาล. ๒๔๑

๏ ที่พูดว่า อย่าให้คนแปลกหน้าเข้ามาในบ้าน นั้นหมายความว่า อย่าให้กิเลสเข้ามาในจิต ต้องตีความกันให้ถูก. ๒๔๒

๏ เห็นคนกินน้ำ เรารู้สึกอร่อยด้วยได้, ครั้นน้ำกินคน เราอร่อยด้วยไม่ได้, ยุติธรรมไหม ? ๒๔๓

๏ ความโง่เขลา ของพลเมืองที่ไร้ศีลธรรม นั่นแหละจะทำลายชาติ หาใช่ศัตรูภายนอก ไปเสียทั้งหมดไม่. ๒๔๔

๏ รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี นั่นมิได้เฉพาะต่อเมื่อความรู้นั้นประกอบไปด้วยธรรม. ๒๔๕

๏ คนที่พอใจในการกระทำดีของตน อยู่ได้เสมอนั้น เป็นคนอายยืน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม. ๒๔๖

๏ นักกายกรรมลำไม้สูงนั้น กลับลงมาถึงดินเมื่อไร ก็เท่ากับการได้เกิดใหม่เมื่อนั้น. ๒๔๗

๏ ดูหรือฟัง ได้ทุกอย่างไม่ห้าม แต่อย่าไปเห็น หรือได้ยินไปเสียทุกอย่าง. ๒๔๘

๏ มิใช่ว่าเป็นมนุษย์แล้ว จะคิด—พูด—ทำ อย่างมนุษย์ไปเสียทุกอย่าง ทุกคน ก็หามิได้. ๒๔๙

๏ เป็นมนุษย์ แต่อาจจะคิดอย่างอมนุษย์ก็ได้ นั่นแหละคือความสามารถพิเศษ ของจิต. ๒๕๐

๏ แม้ว่ามนุษย์ จะต้องตายเหมือนกันทุกคน แต่เขาก็มีอะไรดีพิเศษ กว่ากันและกัน ไม่เหมือนกันทุกคน ๒๕๑

๏ เมื่อต้องตกอยู่กลางป่า ก็จงดำรงตนให้เข้ากันได้ กับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ นานา ในป่านั้น. ๒๕๒

๏ คนขยัน ย่อมมีอาหารกินเสมอ แม้แต่นกกระจิบ ก็ไม่เคยอดตาย เพราะมันทำหน้าที่ของมัน. ๒๕๓

๏ นักกีฬา ย่อมแสดงความมีน้ำใจไม่เป็นนักกีฬา อยู่บ่อย ๆ ในสนามกีฬานั่นเอง. ๒๕๔

๏ อยู่กันเกินกว่าหนึ่งคนเมื่อไร ก็มีการตีสีหน้าเป็นละครเมื่อนั้น ไม่ฉากใดก็ฉากหนึ่ง. ๒๕๕

๏ ผมหงอกอยู่ทุกเส้น จะเป็นเครื่องแสดงความชราแห่งจิตใจ ก็หามิได้. ๒๕๖

๏ ค่าโฆษณาสินค้า จะเปลี่ยนคุณภาพของสินค้าไปจากเดิมก็หามิได้ แต่ล่อคนให้ซื้อได้. ๒๕๗

๏ อย่าไว้ใจศัตรูที่สัญญาว่า จะเป็นมิตรกันต่อไป โดยไม่มีเหตุผลอะไรเป็นเครื่องพิสูจน์. ๒๕๘

๏ ถ้าจะพูดอะไรให้เขาฟัง อย่าพูดด้วยเสียงดังเกินธรรมดา หูเขาจะอื้อฟังไม่ถูก. ๒๕๙

๏ นักล่าสัตว์ ที่มีจิตตวัดไปถึงว่า จะทำลูกสัตว์ให้พลัดแม่ เขาก็จะหยุดล่าสัตว์ได้เอง. ๒๖๐

๏ จงมองดูเพื่อนบ้าน ด้วยความรู้สึกว่า ในชาติก่อน ได้เคยทำบุญร่วมกันมา จึงมาพบกันอีก ๒๖๑

๏ เสียงของคนแต่ละคน อาจจะเท่ากับเสียงนกเสียงกา, แต่ถ้ารวมกันเป็นมติมหาชน มันก็เป็นเสียงของพระเจ้า. ๒๖๒

๏ เต่ากินกล้วยหมดทั้งเปลือกเป็นธรรมดา จึงไม่ถูกด่าจากคนที่เหยียบและลื่นล้ม, คนทุกวันเลวกว่าเต่า. ๒๖๓

๏ จงแต่งใจ ให้มากกว่าแต่งกาย สักสิบเท่าเป็นอย่างน้อย ก็จะเป็นคนมากขึ้นสิบเท่าเป็นอย่างน้อย. ๒๖๔

๏ โลกนี้ เป็นโรงละครอันแปลกประหลาด ที่ตัวละครมีสิทธิ์แสดงบทบาทได้ตามใจตัว. ๒๖๕

๏ โลกนี้คือโรงละคร ที่แสดงไปเองตามอวิชชาของมนุษย์ไม่มีหยุดตลอดกาล. ๒๖๖

๑ โลกนี้คือโรงละคร ที่เก็บค่าดูแพงที่สุด ซึ่งบางทีก็เท่ากับชีวิต ของมนุษย์ผู้ดูนั้นเอง. ๒๖๗

๑ โลกนี้คือกรงไก่ ที่ไก่แต่ละตัวในกรงนั้น จะจิกกันเองไปตลอดเวลา จนกว่าจะถูกฆ่า. ๒๖๘

๑ บาปทั้งปวงที่ทำ ๆ กันไว้ สักวันหนึ่งจะรวมตัวกันเป็นยักษ์ร้าย แล้วห้ำหั่นผู้ทำ. ๒๖๙

๑ อยู่ในโลกนี้ จงปรับตัวเองแต่ละคน จนอยู่ร่วมกันได้เหมือนลูกไก่ใต้ปีกแม่ที่กกให้นอน ฉะนั้น. ๒๗๐

๑ ถ้าต่างคนต่างเห็นแก่ตัว ประโยชน์ก็จะขัดกัน จนต้องประหัตประหารกัน อย่างไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยง. ๒๗๑

๑ การเมืองบริสุทธิ์คือศีลธรรม เรามีแต่การเมืองระยำ คือการต่อสู้แย่งชิง. ๒๗๒

๑ โลกนี้ เป็นเพียงศาลาพักร้อนชั่วคราว ของชีวิตที่เดินทางไกล ไยมาคิดยึดครองโลกกันเสียเล่า ? ๒๗๓

๑ การเมือง เรื่องจัดโลกให้มีสันติ โดยไม่ต้องใช้ศาสตราไยมาแข่งกันสร้างอาวุธบ้า เพื่อการจัดโลก. ๒๗๔

๑ เหลียวดูการงานทั้งหมดแต่หนหลัง จะถึงกับจังงังว่าทำกันได้มากถึงขนาดนี้เชียวหรือ. ๒๗๕

๏ ในพวกนักกีฬาแท้ คนแพ้ก็ไม่ถูกหัวเราะเยาะ คนชนะก็ไม่โลดเต้นให้ดูเป็นลิง. ๒๗๖

๏ คนที่เรากำลังอาฆาตมาดร้ายเขาอยู่นั้น อาจเคยเป็นบิดา-มารดาของเรา เมื่อไม่กี่ชาตินี้ก็ได้. ๒๗๗

๏ ระวัง ! ที่ดูน่ารัก อาจจะกัดเจ็บ กว่าสิ่งที่ดูไม่ค่อยน่ารักก็เป็นได้. ๒๗๘

๏ กามารมณ์ แม้เป็นเรื่องบ้าวูบเดียว ก็เป็นค่าจ้าง ที่มีอำนาจพอที่จะให้สัตว์ทำการสืบพันธุ์. ๒๗๙

๏ ของอร่อย ทำให้กินเกินพอดี แล้วก็นำมาซึ่งโรค และปัญหาอีกนานาประการ. ๒๘๐

๏ คนขอทาน เข้าไปในหมู่บ้านคนจน อาจจะได้รับการต้อนรับ ดีกว่าในบ้านของเศรษฐี ส่วนมาก. ๒๘๑

๏ ระวัง ! การกินดีอยู่ดี มีอันตรายมากกว่าการกินอยู่แต่พอดี : นี้คือกฎธรรมชาติสากล. ๒๘๒

๏ สิ่งที่เป็นธรรมดาสามัญ นั่นแหละเลิศ สิ่งที่ยิ่งผิดธรรมดาจะยิ่งเป็นปัญหาและความทุกข์. ๒๘๓

๏ การศึกษามิใช่เป็นการเรียน ๆ ท่อง ๆ แต่เป็นการเห็นอย่างถูกต้องและสมบูรณ์ ด้วยตนเอง. ๒๘๔

๏ ระวังการเทศน์ ที่ไม่มีการสอนให้ละกิเลส มีแต่สอนให้เคลิบเคลิ้มไปในสวรรค์. ๒๘๕

๏ สวรรค์ที่แท้จริง (ในโลกนี้) กับสวรรค์ในความฝัน (ในโลกหน้า) นั้นมันเป็นคนละอย่าง, เลือกเอาให้ดี ๆ. ๒๘๖

๏ รัฐบาลมี ๒ ชนิด : ทำพลเมืองให้เป็นคน และทำพลเมืองให้เป็นมนุษย์. ๒๘๗

๏ ในโบสถ์ที่มีแต่การสอนให้อ้อนวอน นั้นมิใช่โบสถ์ของพระเจ้าที่แท้จริง. ๒๘๘

๏ ในโรงนาที่สอนให้ช่วยตัวเอง และทำงานให้สนุก นั้นแหละคือโบสถ์ที่แท้จริง. ๒๘๙

๏ โบสถ์หรือพระพุทธรูป ยิ่งสำคัญหรือศักดิ์สิทธิ์เท่าใด ก็ยิ่งมีเซียมซีมากเท่านั้น. ๒๙๐

๏ สุนัขและแมว พูดภาษาคนไม่ได้ แต่รู้จักใจเจ้าของ ดีกว่าคนที่พูดภาษาคนด้วยกันได้. ๒๙๑

๏ สัตว์ ที่พระเจ้าเลี้ยงไม่รู้จักเชื่อง ก็คือสัตว์มนุษย์นั่นเอง. ๒๙๒

๏ ความเกียจคร้าน เป็นโรคร้ายของสัญชาตญาณที่ต้องการพักผ่อน หากแต่ขยายตัวมากเกินไป. ๒๙๓

๑ ตื่นตูมง่ายเหมือนกระต่าย ก็ได้เป็นมนุษย์กระต่าย ที่กำลังมีอยู่ทั่วโลก ยุคปัจจุบัน. ๒๙๔

๑ ผึ้ง — มด — ปลวก รู้จักเลือกนางพญา อย่างสำเร็จประโยชน์ นับว่าเป็นต้นตอแห่งประชาธิปไตยยิ่งกว่ามนุษย์. ๒๙๕

๑ หลีกช้างสิบวา หลีกคนบ้าสิบเส้น นับว่าเป็นการหลีกที่พอดี มีมาตรฐาน. ๒๙๖

๑ นกสองหัว ยากที่จะเลือกเอาสักหัว, เลยไม่คบทั้งสองหัวนั้นเป็นการถูกต้องแล้ว. ๒๙๗

๑ เป็นพญานาค ขึ้นมาสมสู่กับงูดิน เพราะเห็นแก่มิฬหสุขจนเสียเกียรติศักดิ์แห่งสกุลนาค ๒๙๘

๑ ปลาเล็ก ย่อมเป็นเหยื่อแก่ปลาใหญ่ เว้นเสียแต่มัน จะได้เข้าถึงพระเจ้า อย่างแท้จริง. ๒๙๙

๑ ราชสีห์ป่วยจนลุกไม่ไหว สัตว์ทั้งหลายก็ยังไม่กล้าเข้าใกล้ทั้งเกลียดทั้งกลัว. ๓๐๐

๑ จิ้งจอกสังคม ผู้ใดหลงนิยม ต้องนอนระทมตลอดชีวิตต้องพินิจให้ดี ๆ. ๓๐๑

๑ มันเป็นหมู่บ้า มันท้าราชสีห์รบ ใครจะเข้าสมทบ ต้องคิดให้ดี ๆ เดี๋ยวจะเป็นผีไม่ทันตาย. ๓๐๒

๑ มากับลมไปกับลม มากับน้ำไปกับน้ำ ฝืนให้ตรงกันข้ามมันก็ลำบากตัวเอง. ๓๐๓

๑ อย่ารังเกียจสุภาษิตว่ามากมาย เพราะมันมีมากหลายที่เป็นเรื่องของตัวท่านเอง. ๓๐๔

๑ ความอดทน มีมากเท่าใด ปัญญาของใคร จะมีประโยชน์แก่เขา มากเท่านั้น. ๓๐๕

๑ ของเน่าบางชนิด ออกฤทธิ์เป็นของหอม แต่มันก็ยังเป็นของเน่า อยู่นั่นเอง, ระวัง! ๓๐๖

๑ วิญญาณโสเภณี ถึงใครจะนำไปเลี้ยงให้ดี ก็ยังเป็นโสเภณีให้แก่ผู้เลี้ยงนั่นเอง. ๓๐๗

๑ พอดีมีคนพอใจ เสมอต้นเสมอปลายมีคนนับถือ แต่ดีเกินไป ใคร ๆ ก็เมินหน้า. ๓๐๘

๑ เมื่อทำบุญ อย่าเมาบุญ จึงจะเป็นการทำบุญ ชนิดที่ไม่แว้งกัดเจ้าของ หรือผู้ทำ. ๓๐๙

๑ คำว่า สามี แปลว่า นาย แต่นายชนิดนี้ ส่วนมาก เป็นทาสของภรรยา. ๓๑๐

๑ พระเครื่องมีแขวนคอคน เกือบจะทุกคนอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่ช่วยเตือนใจ ให้ใครอยากเป็นมนุษย์. ๓๑๑

๑ แปลก! นักการเมืองที่คอรัปชั่น ฉ้อราษฎร์บังหลวง โกงกินสารพัด ก็ยังได้ชื่อว่านักการเมือง ไม่มีคำอื่นจะเรียก. ๓๑๒

๑ ถ้าความโลภเป็นสิ่งที่ทำให้อิ่มได้ มนุษย์ก็จะไม่รบกัน เพราะอิ่มไม่ได้ จึงรบกันอย่างนิรันดร, ๓๑๓

๑ เราไปรุกรานเขา เขาโต้ตอบเอา เราว่าไม่ยุติธรรม ต้องลงโทษอย่างสาสม. ๓๑๔

๑ ไม่อยากทำการงาน คือการไม่อยากมีชีวิต, ไม่มีธรรมะไม่มีหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต. ๓๑๕

๑ แก่หัวหงอกแล้ว ปากก็ยังไม่สิ้นกลิ่นน้ำนม ก็ต้องกินนมกันต่อไป. ๓๑๖

๑ การทำบาปเลวร้าย สิ้นสุดลงพร้อมกับสิ้นชีวิต แต่ผลของมันยังเหลืออยู่ สำหรับแสดงบทบาทอีกต่อไป. ๓๑๗

๑ คนวิกลจริต ก็พูดเหมือนนักการเมืองทั่วไป คือพูดว่า "ข้าพเจ้าเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว" ๓๑๘

๑ นักการเมืองบริสุทธิ์ ไม่ทำเพื่อตัว — เพื่อเงิน — เพื่ออภิสิทธิ์ แต่เพื่อความเป็นธรรม หรือเพื่อหน้าที่. ๓๑๙

๏ เหวี่ยงไปแรง มันก็กลับมาแรง นี้เป็นกฎแห่งกรรม ที่ต้องระวังสังวร. ๓๒๐

๏ ปากสตรี มีปกาศิตมากกว่า ในเมื่อมีการเจรจากัน ระหว่างสตรีกับบุรุษ โดยเฉพาะ. ๓๒๑

๏ เคารพนับถือบิดามารดาบุตรภรรยาของเพื่อนเหมือนกับของตนเอง จึงจะเป็นเพื่อนอันแท้จริง. ๓๒๒

๏ เมื่อวิ่งไล่ ต้องระวังให้ยิ่งกว่าวิ่งหนี แม้ว่ามีส่วนที่จะต้องระวังด้วยกันทั้งสองสถาน. ๓๒๓

๏ หน้าที่ใคร ใครก็ทำให้สุดดี ไม่ต้องมีของเราของเขา ซึ่งจะนำเราไปสู่การแตกแยก และแข่งดี. ๓๒๔

๏ ทาสที่ได้รับความทรมานมากที่สุด คือทาสแห่งความรักหรือทาสทางใจ. ๓๒๕

๏ กฎหมาย มิได้สร้างโดยพระเจ้า หรือเทวดา จึงมีส่วนแห่งความพลั้งเผลอ ของผู้สร้างบ้าง. ๓๒๖

๏ อย่าเชื่อคนสบถสาบานเร็ว เพราะเขาไม่รู้ว่า เขากำลังพูดอะไรออกไป เพราะใจของเขาไม่อยู่กะเนื้อกะตัว. ๓๒๗

๏ หลังคารั่ว ย่อมเดือดร้อนตลอดฤดูฝน — หนาว — แล้งทั้งสามฤดู มิใช่หรือ, ๓๒๘

๑ มากเกินไปก็เกินดี น้อยเกินไปก็ไม่ถึงดี พอดี ๆ นั่นแหละ
คือดีถึงที่สุด. ๓๒๙

๑ สัญชาตญาณ แห่งการแสดงปมเขื่อง ยังเหลืออยู่เท่า ๆ กัน
ทั้งในคนและในสัตว์, ๓๓๐

๑ ถ้าหมอดูทำนายผิด เขาก็บอกว่า ผู้ให้ดูบอกวันเดือน
ปีผิดเอง จะเอาอะไรกับหมอเล่า. ๓๓๑

๑ ถ้าหมอดูอับจนปัญญาปฏิภาณการดูในรายใด ก็บอกว่า
ทายไปตามตำราร้อยเปอร์เซ็นต์. ๓๓๒

๑ ยิ้มของนักการทูต ไม่มีปัจจัยอันแท้จริงเพื่อการยิ้ม เพราะ
เขายิ้มเพื่อตบตา. ๓๓๓

๑ โบราณว่า รักกันไว้ดีกว่าชังระวังการการ, ปลูกอื่นไย
ปลูกไมตรีดีกว่าพาล, แต่ไม่ค่อยมีใครเชื่อ ๓๓๔

๑ ถ้าปลุกปลอบใจใครไม่เป็น ก็จงขอศึกษาจากพวก
หมอดู, ๓๓๕

๑ กิจการงานไม่เดิน เงินก็ไม่ไหลเข้า เจ้าของเล้า ก็กระทืบ
โรงร่ำไห้. ๓๓๖

๑ เขาเชิญแล้วกิน ก็หาว่าตะกละ, บอกว่าหาไม่ละ ก็หาว่า
จองหอง, รอเชิญครั้งที่สอง กินได้สบายกว่า, ๓๓๗

๑ ล้มเองลุกเอง ล้มตรงไหนลุกตรงนั้น นั่นแหละคนเข้มแข็ง. ๓๓๘

๑ ในกรณีที่ง่าย ๆ ปราชญ์ก็อาจโง่ได้มากกว่าเรา จนเขาโห่ : นี้เป็นสิ่งที่อาจจะมี. ๓๓๙

๑ นักแม่นปืน อย่าเพ่ออวดดี เพราะในบางกรณี ท่านก็อาจยิงผิดได้. ๓๔๐

๑ ใบไม้สะบัดพลิ้วได้ เพราะลมพัด, ลิ้นคนสะบัดพลิ้วได้เพราะประโยชน์พัด. ๓๔๑

๑ สี่เท้า บางคราวก็ยังล้มพลาด สองเท้าคราวประมาทก็ต้องขอล้มบ้าง. ๓๔๒

๑ ที่ไหนงานดี ที่นั่นเงินดี, ที่ไหนงานชั่ว ที่นั้นเงินชั่ว อย่ามัวเถียงกันเลย. ๓๔๓

๑ นักการเมืองหากินกับเมือง นักการบ้านหากินกับบ้าน โอกาสหน้าด้าน ย่อมมีพอ ๆ กัน. ๓๔๔

๑ อย่าดูหมิ่นมุนี ที่นั่งนิ่ง ๆ อยู่ตรงหน้า จะเหมือนเล่นกับไฟฟ้าพันล้านโวลท์. ๓๔๕

๑ นอนกับแกะ แล้วจะไม่ให้มีกลิ่นเหมือนแกะ นั้นมันจะเป็นไปได้อย่างไร. ๓๔๖

๑ อยู่กลางทะเลใหญ่ อย่าไว้ใจลมเงียบ, บ้านเมืองเลียบเชียบก็ระวังคนถืออาวุธ. ๓๔๗

๑ เสียงประชาชน มิใช่เสียงสวรรค์เสมอ ; เป็นเสียงนรกก็ได้ เมื่อไร้ศีลธรรม. ๓๔๘

๑ ระวังคนโกรธแล้วหัวเราะร่า ถ้ามิใช่คนบ้า ก็เป็นปีศาจจำแลง. ๓๔๙

๑ อยู่กลางทะเลใหญ่ อย่าไว้ใจทะเลสงบ เพราะมันอาจจะสยบ เพื่อหลีกทางให้พายุ ๓๕๐

๑ การกินเมืองโกงเมือง ก็ยังเป็นเรื่องของนักการเมืองยังไม่หนีไปไหน. ๓๕๑

๑ ผู้ดีจอมปลอม ต้องมีอะไรมอมหน้า, พอเหงื่อออกมาก็เห็นหน้าจอมปลอม. ๓๕๒

๑ ลิ้นสัตว์กินได้ ลิ้นคนกินตาย หรือฉิบหาย หรือกลายเป็นสัตว์. ๓๕๓

๑ ตัวตาย ดีกว่าชาติตาย นี้ปากพูดได้ แต่ใจไม่ยอมรับรู้เรื่องของปาก. ๓๕๔

๑ ทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี นี้ไม่อาจจะมี เว้นเสียแต่จะถือเอาใจความผิด ๆ. ๓๕๕

๏ คนชั่ว คอยแต่จะโฆษณาความชั่วของผู้อื่น เพราะเขารู้จัก แต่ความชั่วของผู้อื่น ไม่รู้จักความดีของใคร. ๓๕๖

๏ กินปูนร้อนท้อง ถ้ากินกับผักดอง จะร้อนท้องน้อยลง ได้มากโข. ๓๕๗

๏ แม้แต่นก ก็ยังรู้จักทำจิตให้แจ่มใส ด้วยการร้องเพลง คนเราโง่กว่านกกันนักหรือ จึงไม่รู้จักทำ, ๓๕๘

๏ พายุก็คือลมนั่นแหละ หากแต่เคลื่อนเร็วไปหน่อย จะไม่รู้จักต้อนรับมัน กันเสียเลยเชียวหรือ? ๓๕๙

๏ คำด่า ก็คือเสียงของกิเลสธรรมดา ๆ จะเจ็บร้อนกันไปถึงไหน ให้เกิดเรื่อง. ๓๖๐

๏ ความลับ ไปอยู่กับพวกคนเถิด อย่ามาอยู่กับพวกมนุษย์เลย มันไม่สมกัน; ๓๖๑

๏ ฉลาดและไหวพริบ เหมือนอีกาก็ได้ แต่อย่าไปทำอะไร ๆ อย่างเดียวกับอีกาเลย. ๓๖๒

๏ หอมของคนพวกหนึ่ง อาจจะเหม็นของคนอีกพวกหนึ่งก็ได้ เพราะอุปาทานมันไม่เหมือนกัน. ๓๖๓

๏ ถ้ารู้จักกิน กินแต่เพียงเล็กน้อย ก็จะสำเร็จประโยชน์และไม่แพง. ๓๖๔

๑ คนหน้าตาเหี้ยมโหด มีโอกาสทำอันตรายเรา น้อยกว่าคนที่หน้าตาสะสวย. ๓๖๕

๑ ความอ่อน ชนะความแข็งได้ ในกรณีที่ความแข็ง ชนะความอ่อนไม่ได้, สังเกตดูให้ดี ๆ. ๓๖๖

๑ ยิ้มบริสุทธิ์ มาจากใจที่บริสุทธิ์, ยิ้มลวง มาจากใจที่หลอกลวง, นี้ไม่แปลก แต่มันแปลกที่คนเราชอบยิ้มลวง ๓๖๗

๑ บ้าตามธรรมดา อันตรายน้อยกว่าดี หรือบ้าอำนาจ รู้จักหลีกพวกบ้าชนิดหลัง ๆ นี้ ให้ไกล. ๓๖๘

๑ เราคิดว่าเขาโง่ ก็เพราะความโง่ของเราเอง ที่มีมากจนล้นออกมา เที่ยววัดผู้อื่น, ๓๖๙

๑ อย่าทำตนเป็นเปลือกกล้วยบนพื้นถนน เพียงเพื่อตนจะได้หัวเราะเยาะคนเหยียบแล้วล้ม, ตนเองน่าละอายกว่า. ๓๗๐

๑ ฟังเขาพูด นั้นปลอดภัยและได้ประโยชน์มากกว่า ที่จะพยายามพูดให้เขาฟัง. ๓๗๑

๑ ความสำราญหรูหรา นั้นเป็นสวรรค์ในฉากหน้า แต่เป็นนรกในฉากหลัง, ๓๗๒

๑ จงเป็นมิตร ทั้งต่อผู้ที่เป็นมิตร และผู้ที่เป็นศัตรู แม้จะเป็นมิตรคนละชนิด. ๓๗๓

๑ กินเหล้าคนเดียว เขาว่าไม่ได้ความ แต่ก็ยังดีกว่า กินเหล้าหลายคนแล้วเกิดความ. ๓๗๔

๑ เตี้ยอุ้มค่อม ผอมอุ้มอ้วน แขนด้วนอุ้มแขนดี เหล่านี้มีแต่จะให้เขาฮาบ่ำ ไม่น่าทำ. ๓๗๕

๑ หลีกอันธพาล เป็นการสมควร, สู้กับอันธพาล เป็นการเกินควร เพราะเท่ากับแพ้แล้วแต่ก่อนลงมือสู้. ๓๗๖

๑ ความเข้าใจผิด เป็นบ่อเกิด ของการพูดผิด ทำผิด แล้วก็ถึงความพินาศ. ๓๗๗

๑ ถ้าทำได้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ทำเสียเองดีกว่า ดีกว่าใช้ให้ผู้อื่นทำ ทั้งจะเสร็จเร็วกว่าด้วย. ๓๗๘

๑ การทำอะไร ที่คนไม่เห็น ดีหรือชั่วก็ตาม ให้ถือว่าเทวดาผีสางเห็น. ๓๗๙

๑ เทวดา คือสิ่งที่คอยจะให้รางวัล, ผีสาง คือผู้ที่คอยจะลงโทษ จงระวังไว้ทั้งสองอย่าง. ๓๘๐

๑ หมา มันรักเจ้าของอย่างจริงใจ เลยคิดไปว่า ถ้าขโมยของกิน เจ้าของคงจะชอบมากกว่าโกรธ. ๓๘๑

๑ ถ้าแพ้แล้วตายแน่ ก็อย่ายอมแพ้ เพราะการต่อสู้นั้นมีหวังว่าอาจจะไม่ต้องตาย. ๓๘๒

๏ ลูกสัตว์ยังไม่ลืมตา ก็ยังเที่ยวส่ายหาเต้านมแม่จนพบ, ลูกคนเป็นอย่างไร แม่ต้องเอามายัดปากให้มิใช่หรือ ? ๓๘๓

๏ ความไม่รู้อะไรเลย เป็นความสุขของคนบางพวก แต่เราจะเอาด้วยไหวไหม. ๓๘๔

๏ อย่าดูถูกเงินจำนวนน้อย ๆ โดยข้อเท็จจริงแล้ว มันเป็นที่มาอันแท้จริง ของเงินจำนวนมหาศาล. ๓๘๕

๏ อย่าดูถูกเงินอัฐเงินพส มันจะทำให้หมด เงินร้อยชั่งพันชั่ง, อย่าสะเพร่ากันในข้อนี้. ๓๘๖

๏ ถ้าต้องเป็นทาส ก็จงเป็นทาสแต่ทางกาย อย่าให้กลายเป็นทาส ทางสติปัญญา. ๓๘๗

๏ หมา เฝ้าขโมยได้ดี ทั้งที่มันเองนั่นแหละ เป็นจอมขโมยนะเว้ย. ๓๘๘

๏ แม้ท่านจะแอบดูผู้อื่นอย่างมิดชิด ก็อย่าคิดไปว่า ไม่มีใครเห็นท่านเอาเสียเลย เพราะท่านเป็นคนเห็นคนแรก. ๓๘๙

๏ ลูกศิษย์ ที่คิดล้างครู นั่นเป็นคนเดียวกัน กับลูกที่ไม่รู้คุณพ่อมัน, และมันมักครองสองตำแหน่งพร้อมกัน. ๓๙๐

๏ ความลึกซึ้งก้าวหน้า ในทางความคิดของมนุษย์ ในอนาคตนั้นสุดที่ใครจะหยั่งถึง, ๓๙๑

๑ ในโลกนี้ ความผิดบางอย่างไม่ใช่ความชั่วก็มี, และความถูกบางอย่าง ไม่ใช่ความดีก็มีได้เหมือนกัน. ๓๙๒

๑ ปิดทองหน้าพระ ทำบุญเอาหน้า เทวดาบ้าท่านชอบแล้วเราจะไปอยู่กับท่านไหวหรือ ? ๓๙๓

๑ มีป่าที่ไหน ก็มีเรื่องที่ต้องระวังระไว ที่นั่น ทั้งในแง่ดีและแง่ร้าย, อย่าดูถูกป่ากันนักเลย. ๓๙๔

๑ รู้คุณเกลือต่อเมื่อแกงจืด กระหืดหาที่ไหนก็ไม่ทัน จึงต้องทนซดมัน ทั้งจืด ๆ. ๓๙๕

๑ ตกน้ำ นั้นยังดีกว่าตกฟ้า ซึ่งไม่มีอะไรให้ไขว่คว้า เอาเสียเลย. ๓๙๖

๑ น้ำในมหาสมุทร จะแห้งไปหมด ก่อนความรู้ความคิดในหัวมนุษย์จะแห้งหมด. ๓๙๗

๑ เงินพูด ดีกว่าปากพูด ดังกว่าปากพูด, แต่ก็เงินอีกนั่นแหละ ที่ทำให้ปากหุบ ไม่พูด, ใช้เงินใช้ปากให้ถูกแก่กรณี. ๓๙๘

๑ เพื่อนที่ไม่ยอม หรือไม่อาจ ที่จะตักเตือนเพื่อน ก็ต้องถือว่า หมดความเป็นเพื่อนเสียแล้ว. ๓๙๙

๑ การไม่รับ เมื่อสมควรรับ นับว่ายังน่าเกลียดน้อยกว่าการรับเมื่อไม่สมควรจะรับ. ๔๐๐

๑ กินไม่มีจุดหมาย ก็จะกลายเป็นแดก แล้วท้องก็จะแตก เพราะไม่รู้จักแดกจักกิน. ๔๐๑

๑ เกิดเป็นชาติเสือ ต้องไม่ขอเนื้อใครกิน, ถ้าไม่จำเป็น ก็อย่าขอแรงใครเขา. ๔๐๒

๑ กินเป็นก็สบาย กินไม่เป็นก็ตาย ทั้งสองความหมายล้วน แต่เป็นเรื่องของการกิน. ๔๐๓

๑ แม่คนเดียว เลี้ยงลูกสิบคนได้ ลูกสิบคนเลี้ยงแม่คนเดียว ไม่ได้ ในบางราย ก็ไม่คิดจะเลี้ยงด้วยซ้ำไป. ๔๐๔

๑ ปัจจัยทั้งสี่ก็ดี กามคุณก็ดี ถ้าทำไปเกินสมดุลย์ ล้วนแต่ ทำคนให้ถึงตาย. ๔๐๕

๑ คนโง่ ออกจากบ้านเดินไปทางไหน ก็คือเดินไปเพื่อ เที่ยวหาอันตราย : ความโง่นั่นแหละคืออันตราย. ๔๐๖

๑ ความกลัว หรือความกล้า ถ้ามีมากเกินไป ก็ย่อมให้เกิด ผลร้าย ได้เสมอกัน. ๔๐๗

๑ เพื่อปกปิดความชั่ว เพียงอย่างเดียว เขาก็ต้องทำความชั่ว อีกหลายอย่าง, เปิดเผยมันเสียยังจะดีกว่า, ๔๐๘

๑ เวลากลางคืน หรือเวลากลางวัน ก็จะมีผลอย่างเดียวกัน ถ้าเขาเป็นคนตาบอด, ๔๐๙

๏ โลกบูชาคนเก่งทางสันติภาพ ไม่มีใครไหว้กราบ ผู้เก่งทางสงคราม. ๔๑๐

๏ งานหนักหรืองานเบา ย่อมเป็นได้ทั้งงานต่ำและงานสูง งานมีเกียรติหรือไร้เกียรติ, ไม่สำคัญอยู่ที่หนักหรือเบา. ๔๑๑

๏ ทุกอย่าง ตายแล้วเอาไปไม่ได้ เพราะธรรมชาติกำหนดไว้ สำหรับอยู่กันในโลกนี้. ๔๑๒

๏ สุนัข แม้จะอยู่กลางถนน อยู่บนตึก อยู่ในรถยนต์เก๋ง มันก็ส่งเสียงร้องเอ๋ง ๆ ไปตามเดิมด้วยกันทุกตัว. ๔๑๓

๏ ถ้าเป็นคนมีใจสะอาดเกลียงเกลา เราก็ไม่อาจจะเป็นคนรกโลก ไปได้เลย. ๔๑๔

๏ ถ้าคนในโลก สูงต่ำเท่ากันได้หมดเมื่อไร ประชาธิปไตยก็จะสมบูรณ์เมื่อนั้น. ๔๑๕

๏ กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี แต่คนอัปรีย์มันก็ไม่สิ้นเหมือนกัน เพราะมันเป็นของคู่กัน. ๔๑๖

๏ ความขอบคุณ หรือขอบใจ ถ้าจะให้แก่ใคร ๆ จงให้ ให้มาก ๆ ด้วยใจจริง. ๔๑๗

๏ ชายจริงหญิงแท้ หาได้ยาก เพราะมันลำบาก ที่คนสมัยนี้ไม่รู้ว่าจะเอาอะไรเป็นเครื่องวัด แม้แต่จะวัดตัวเอง ๔๑๘

๏ จะหลงท่านผู้วิเศษ กันไปถึงไหน เพราะตายแล้วก็เหม็นเหมือนกัน กับผู้ไม่วิเศษ หรือบางทีก็เหม็นกว่า. ๔๑๙

๏ ทำได้ไม่ดี กับทำดีไม่ได้ มันจะมีค่าเท่ากัน เพราะแต่ละอย่าง ๆ นั้น ไม่เข้าถึงขั้นดี ด้วยกันทั้งนั้น. ๔๒๐

๏ เคลื่อนไปข้างหน้า แม้แต่สักนิดหนึ่ง ก็ยังเป็นการดีกว่าการย่ำเท้าตาย อย่างหมดอาลัยตายอยาก. ๔๒๑

๏ หูเบา ใจเบา ปัญญาเบา เป็นสมบัติของคนเขลา โดยเสมอกัน. ๔๒๒

๏ ถ้าแพทย์หมอมีความคิด เป็นพ่อค้าขึ้นมา แม้แต่หมาก็ต้องตายหมด ไม่ต้องพูดอะไรถึงคน. ๔๒๓

๏ คนชอบความตื่นเต้น ก็นำชีวิตชีวาให้ตื่นเต้น เหมือนกุ้งเต้น ที่มันชอบเต้น. ๔๒๔

๏ สำหรับบรรดาศิษย์ที่ดี ๆ ครูก็ไม่ต้องมีลักษณะเหมือนเรือจ้าง ที่หวังแต่ค่าจ้าง แต่มันเป็นอะไรที่สูงกว่านั้นมาก. ๔๒๕

๏ ชาติพินาศ เราพินาศ, เราพินาศ ชาติไม่จำเป็นต้องพินาศ ด้วยก็ได้ และดีกว่า. ๔๒๖

๏ ในโลกปัจจุบันนี้ เป็นคนหูหนวกเสียก็จะดี จะเหมือนกับไม่มีใครด่า, โลกเต็มไปด้วยนักด่า ยิ่งขึ้นทุกที. ๔๒๗

๏ ความสงสารศัตรู นั่นแหละมันจะขับไล่ศัตรู หรือกำจัดศัตรูด้วยการแปลงศัตรูให้เป็นมิตรเสียได้. ๔๒๘

๏ ที่ว่า เร็วดี หรือช้าดี นั่นมันแล้วแต่รูปกรณี, แม้ที่ว่าช้าดี มันก็ต้องช้าเท่าที่จะเร็วได้. ๔๒๙

๏ เช้านี้ไม่มีใครรู้เรื่องที่เราทำ แต่พอค่ำ ๆ ก็จะมีคนรู้, ดังนั้น ทำแต่เรื่องที่เขารู้ก็ไม่เป็นไร ดีกว่า. ๔๓๐

๏ หมาดี แม้จะดีอย่างไร ก็เป็นได้เพียงหมาดี จะเป็นหมีหรือราชสีห์ อย่างไรได้. ๔๓๑

๏ ทำตัวเองให้เจริญ นั่นแหละคือทำชาติให้เจริญ เพราะชาติก็คือเราทุกคน รวมกัน. ๔๓๒

๏ ชาติที่ได้รับประโยชน์จากสงคราม ก็จะก่อสงคราม และหล่อเลี้ยงสงคราม ไว้สืบไป. ๔๓๓

๏ โลกไม่อาจปราศจากสงคราม เพราะเป็นวิธีหาประโยชน์ของคนจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในโลก. ๔๓๔

๏ มนุษย์ยุคนี้ ใช้เครื่องจักรกล และเทคโนโลยี จนไม่มีความเป็นมนุษย์ตามปรกติ เหลืออยู่แล้ว. ๔๓๕

๏ หน้าที่สุจริตทุกชนิด เป็นหน้าที่ที่มีเกียรติเสมอกัน ๆ จงเลือกเอาแต่หน้าที่ ที่ตนสามารถพอ ที่จะทำได้. ๔๓๖

๑ ฉลาดเสียอย่างเดียว จะเป็นผู้ท่องเที่ยว หรือไม่ท่องเที่ยว ก็สามารถเก็บความรู้ เพิ่มขึ้นได้ทุกวัน. ๔๓๗

๑ เที่ยวรอบโลกเพื่อความรู้รอบตัว เมื่อคิดถัวเฉลี่ยแล้ว กิเลสได้ความสนุก แต่คิดว่าตัวได้ความรู้ที่คุ้มกัน. ๔๓๘

๑ คำพูดแสนดีมีประโยชน์ แต่ถ้าพูดมากเกินไป ก็กลายเป็นไม่ดีมีโทษ ขึ้นมาก็ได้. ๔๓๙

๑ แมวดี มีวิธีจับหนู เป็นครูให้คนอยู่อย่างตำตา แต่คนก็ยังจับหนูอย่างแมวไม่ได้ เพราะความฉลาดของคนนั่นเอง. ๔๔๐

๑ แมวป่า หากินได้เองทุกเพรงกาล แต่พอมาเป็นแมวบ้านก็กลายเป็นแมวที่คนต้องเลี้ยง. ๔๔๑

๑ แมวดี มีอาหารกินเอง แมวเส็งเคร็ง มาแหม่ว ๆ แถวนอกชาน. ๔๔๒

๑ สุนัข คลุมด้วยหนังราชสีห์ ก็บันลือสีหนาทไม่ได้ คงได้แต่หอนอย่างหมา เหมือนเดิม. ๔๔๓

๑ ความซื่อสัตย์ต่อหน้า ต่างกันอย่างดินกับฟ้า เมื่อนำมาเทียบกับความซื่อสัตย์ลับหลัง. ๔๔๔

๏ สามวันจากหญิงเหม็น เขาก็กลายเป็นอื่น, แต่ถ้าเป็นนารีจากไปกี่ปี ๆ ก็ยังคงอยู่อย่างเดิม. ๔๔๕

๏ ระบบการคัดเลือกคนดี ด้วยการมีรางวัลให้ นั้นยังไม่อาจสร้างสรรค์คนดีที่แท้จริง, นอกจากทารกดี. ๔๔๖

๏ ดำแต่นอกในแผ้วผ่องเนื้อมณีนิล นี้ยังดีกว่า ดำแต่นอกในแผ้วผ่องเนื้อนพคุณ. ๔๔๗

๏ คนทำชั่ว โดยมากเพราะไม่รู้จักความชั่ว หรือมิฉะนั้นก็เพราะ คิดว่าจะไม่มีใครรู้เห็น. ๔๔๘

๏ สามี กระทำชนิดที่นอกใจภรรยา ประเพณียอมยกโทษให้, แต่ถ้าฝ่ายภรรยาทำเช่นนั้นบ้าง กลับไม่ได้รับการยกโทษ. ๔๔๙

๏ เพื่อนกิน สิ้นทรัพย์แล้วแหนงหนี นั่นก็เพราะเพื่อนคนนั้น เขาต้องการเพียงเท่านั้น อย่าไปว่าเขาเลย. ๔๕๐

๏ เพื่อนกินหาง่าย ก็เพราะว่าคนส่วนมาก ชอบกินด้วยกันทั้งนั้น มันจึงหาง่าย. ๔๕๑

๏ เพื่อนตายหายาก ทั้งนี้ก็เพราะคนส่วนมาก ไม่มีใครชอบตาย หรืออยากตาย มิใช่หรือ. ๔๕๒

๏ นกฮูก ไม่ออกหากินกลางวัน นั่นมิใช่เพราะมันฉลาดแต่เป็นเพราะลูกตาของมัน ไม่อำนวย. ๔๕๓

๏ เมื่อพูดกันโดยภาษาไทย คนมีเมียน้อย นั่นแหละคือคนมีเมียมาก. ๔๕๔

๏ ความป่าเถื่อน ได้ยุติลงแล้ว ในยุคหลานเหลนโหลนของคนป่าเถื่อนนั่นเอง ไม่ใช่ของใครที่ไหน. ๔๕๕

๏ สุนัข แม้จะเป็นของพระยาเลี้ยง เศรษฐีเลี้ยง หรือต่อให้เทวดาเลี้ยง ก็ยังกินอุจจาระของคนขอทานได้. ๔๕๖

๏ ความหวังเป็นเครื่องทรมานใจ มิใช่เป็นเครื่องบำรุงจิตดังที่คนเขาคิดกัน และสอนให้อยู่ด้วยความหวัง. ๔๕๗

๏ การลอบทำร้ายลับหลัง มิใช่วิธีของคนขลาดอย่างเดียว แต่มันมีอยู่ในตำราพิชัยสงคราม ของคนกล้าหาญด้วย ๔๕๘

๏ ได้เห็น ก็จงเห็นให้ลึก ได้นึก ก็นึกให้กว้าง ได้ง้าง ก็ง้างให้ยาว ฯลฯ มันจึงจะถูกต้อง. ๔๕๙

๏ ความชั่ว จะมามั่วอยู่ที่ใคร ก็เพราะเขาพอใจ ต้อนรับมันเข้ามา, มิใช่มันจะมาเองได้. ๔๖๐

๏ ความชั่ว เป็นปลิงเกาะใคร ก็จะดูดเลือดเขาไป โดยไม่ให้เขารู้สึกตัว. ๔๖๑

๏ ศาสนาที่เกิดก่อน ย่อมถ่ายทอดคำสอน ให้ศาสนาที่เกิดทีหลัง ไม่มากก็น้อย และโดยอัตโนมัติด้วย. ๔๖๒

๏ สุขแท้ เกิดจากความสงบเท่านั้น, ส่วนที่เกิดจากความวุ่นวายนั้น เป็นเพียงความสนุก หาใช่ความสุขไม่. ๔๖๓

๏ จะเอาอย่างใคร ก็อย่าเอาไปเสียทุกอย่าง เพราะเขากับเรานั้นมิใช่คนเดียวกัน ต้องเลือกให้เหมาะกับเรา. ๔๖๔

๏ จะเป็นหญิงงามเมืองหรือนางงามประจำจังหวัด ก็ล้วนแต่มีเจตนาใช้ความสวยของตน ตกเบ็ดสังคมนั้น ในขณะนั้น ๆ. ๔๖๕

๏ อยู่ร่วมกันนาน รู้ใจกันดี ก็มีมาก แต่ที่อยู่ร่วมกันนานยิ่งรู้ใจกันน้อย ก็ยังมีได้เหมือนกัน. ๔๖๖

๏ คนดี หรือคนไม่ดี ก็ล้วนแต่ประสงค์จะให้ใคร ๆ เข้าใจว่าตนดี ด้วยกันทั้งนั้น. ๔๖๗

๏ นคร ที่จัดเพื่อให้คนหลงติด นั้นมีอยู่ทั่วโลก สำนักทิศาปาโมกข์ ก็มีอยู่ทั่วทุกทิศ ในสมัยนี้. ๔๖๘

๏ คนที่ลำบากที่สุด ก็คือคนที่ไม่รู้จักความลำบาก ว่ามันเกิดมาจากความโง่ของตนเอง. ๔๖๙

๏ นายจ้างไม่ชอบเรา เขาก็ไล่เรา แต่ถ้าเราไม่ชอบนายจ้างเราก็ไล่ตัวเองมิใช่หรือ, รู้จักทำให้ชอบกันเสียดีกว่า. ๔๗๐

๏ เกิดมาเป็นคน แม้จะประพฤติอย่างคน ส่วนมากจะเป็นได้เพียงคนรกโลก เพิ่มขึ้นมาอีกคนหนึ่งเท่านั้น. ๔๗๑

๏ ถ้าคิดว่าตน เป็นคนสำคัญเสียแล้ว จะเพิ่มคนสำคัญขึ้นมาอีกคนหนึ่งได้อย่างไร. ๔๗๒

๏ ทรัพย์สมบัติ เป็นเครื่องให้เกิดความยินดี แต่ถ้าจัดการไม่ดี มันก็กลายเป็นเครื่องให้ความยินร้ายโดยแน่นอน. ๔๗๓

๏ นักวิพากษ์วิจารณ์สังคม เป็นแปรงปัดฝุ่นให้สังคม แต่ส่วนมากกลายเป็นผู้คุ้ยกองขยะ หาประโยชน์. ๔๗๔

๏ สามีภรรยา ที่มานั่งปั้นจิ้มปั้นเจ๋อ อยู่ในสังคมอันมีเกียรตินั้น อาจจะทะเลาะด่าทออย่างรุนแรงกันมาหยก ๆ ก็ได้. ๔๗๕

๏ รวยด้วยการพนันนั้น เป็นการรวยอย่างผีหลอก เข้า ๆ ออก ๆ เพราะมันรวยด้วยผีการพนัน ปลุกปั้นให้. ๔๗๖

๏ ชีวิต ก็ยังต้องมีเครื่องมือ คือจิตสำหรับคิด มือสำหรับทำ ปากสำหรับพูด ระวังใช้ให้ถูกต้อง. ๔๗๗

๏ หญิงสาว ก็เหมือนผลไม้สุกงอม สำหรับสัตว์แมลงมาไต่ตอม อย่างที่เรียกกันว่าเกี้ยวพาราสี. ๔๗๘

๏ มีทรัพย์ชนิดใดก็ได้ มากแล้ว ก็มีผู้มาจู๋จี๋มาก ถ้าไม่มีเลยก็ไม่มีใครมาเลย. ๔๗๙

๑ ศัตรู ถ้ามาอย่างมนุษย์ ก็ต่อสู้อย่างมนุษย์ แต่แม้จะมาอย่างสัตว์ เราก็ต้องต่อสู้อย่างมนุษย์. ๔๘๐

๑ ความฉลาด ถ้าอยู่กับคนเลว ก็จะช่วยให้เขาเลวลึก เลวอย่างประณีตสุขุม ยิ่งขึ้นไปอีก. ๔๘๑

๑ ความสงสัยที่ดี ที่เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ ถ้าใช้มันผิด ก็เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ หรือความตาย. ๔๘๒

๑ ผู้บังคับจิตได้เด็ดขาดเท่านั้น จึงจะเลือกที่เกิดได้, บุถุชนคนธรรมดา เลือกไม่ได้. ๔๘๓

๑ มงกุฎจักรพรรดิ จะประดับเพชรเพิ่มขึ้นสักเท่าไร ก็ไม่อาจแก้ปวดศีรษะ ให้แก่จักรพรรดิได้ มีแต่จะเพิ่มขึ้นเสียอีก. ๔๘๔

๑ เกิดมาจน ก็มีสิทธิ์ที่จะเป็นเศรษฐีได้, เกิดมารวย ก็มีสิทธิ์ที่จะเป็นยาจกได้. ๔๘๕

๑ ระวังให้ดี ๆ กิริยาพาที ที่ให้ของขวัญ นั้นอาจจะมีค่า หรือมีความสำคัญกว่าชิ้นของขวัญ ที่ตนให้. ๔๘๖

๑ เจ้าของบ้านโดยมาก หรือเกือบทั้งหมด ยินดีปรีดาต้อนรับแขก เฉพาะที่รู้จักเวลา ที่ควรลากลับ. ๔๘๗

๏ ความเป็นสุภาพบุรุษของเขา มีน้อยเหลือเกิน เมื่ออยู่กับผู้น้อย แต่มีมาก เมื่ออยู่กับผู้ใหญ่. ๔๘๘

๏ มีความเป็นสุภาพบุรุษ เมื่ออยู่กลางสังคมอันมีเกียรติ, เมื่ออยู่ที่บ้านตัว อาจจะไม่มีเลยก็ได้. ๔๘๙

๏ ทั้งที่ท่านมิได้ปลูกไว้ และไม่ต้องการจะมี วัชพืชก็ยังมีอยู่ในสวนของท่าน เขาจึงเรียกกันว่าวัชพืช (พืชมีโทษ). ๔๙๐

๏ ยิ่งอร่อยอยู่กับปาก ก็ยิ่งเพิ่มความลำบากอยู่กับท้อง อย่างสมสัดสมส่วนกันทีเดียว. ๔๙๑

๏ การสวมมงกุฎนั้น ยิ่งมีน้ำหนักมากเท่าไร มันก็ยิ่งหนักบนศีรษะของผู้สวม มากเท่านั้นมิใช่หรือ. ๔๙๒

๏ ทหารรบแบบทหาร พ่อค้ารบแบบพ่อค้า ชาวไร่ชาวนารบแบบชาวนา กรรมกรก็รบแบบของเขาเอง. ๔๙๓

๏ แต่งงาน กับสุภาพบุรุษแห่งสังคม ก็ทำได้ แต่เขามักปฏิบัติต่อท่าน อย่างมิใช่สุภาพบุรุษ. ๔๙๔

๏ แต่งงาน กับสุภาพสตรีแห่งสังคม นั้นทำได้ แต่หล่อนก็มีสิทธิที่จะเป็นนางยักขมูขีกะท่านก็ได้. ๔๙๕

๏ แต่งงาน กับหญิงรวยเพื่อเห็นแก่ทรัพย์ นับว่าเป็นการขอทาน แบบปีศาจ ที่เฉลียวฉลาด. ๔๙๖

๑ อย่าคิดว่า เขาจะเอาชนะเรากลับคืน อย่างที่เราเคยเอาชนะเขา ไม่ได้, ดังนั้น ทุกคนชนะตนเองดีกว่า. ๔๙๗

๑ หนีความเกิด เสียให้ได้ก่อนเถิด จึงค่อยคิดหนีความตาย : ถ้าไม่มีการเกิด ก็ไม่มีการตาย. ๔๙๘

๑ กระทำให้หญิง หัวเราะหรือร้องไห้ได้ นั่นแหละเป็นนิมิตแสดงว่า ชายเจ้าชู้นั้นเป็นผู้ชนะแล้ว. ๔๙๙

๑ ผีหลอก ดีกว่าคนหลอก หรือโจรปล้น เพราะผีหลอกมิได้เอาอะไรไป เหมือนคนและโจร. ๕๐๐

๑ ไม่ปรากฏว่า ผีปีศาจ ฆ่า–ปล้น–ทำชู้ บุตรภรรยาสามีใคร แต่พวกคนนี่ทำได้ทุกอย่าง แล้วจะว่าอย่างไรกัน. ๕๐๑

๑ เพชรพลอย ถือกันว่าเป็นของมีค่า ก็เพราะหายากอย่างยิ่ง แต่นิพพาน ยังหายากกว่า คนก็ยังไม่สนใจว่ามีค่า. ๕๐๒

๑ มิตรดีแท้ นั้นต่างฝ่ายต่างรักษาความเป็นมิตร, ถ้าแตกกัน ก็ต้องมีเลวฝ่ายหนึ่ง หรือเลวทั้งสองฝ่าย. ๕๐๓

๑ สตรี มีอำนาจชนะบุรุษ แต่ความชนะนั้น กลับเป็นทางนำมาซึ่งความเสียเปรียบ แก่บุรุษไปเสียอีก. ๕๐๔

๑ สตรี มีความสวยงาม สำหรับจะตกไปเป็นคุณสมบัติของบุรุษ อย่างน้อยก็สมัยหนึ่ง. ๕๐๕

๑ แม้เนื้อตัว หรือชีวิตทรัพย์สิน อาจจะถูกแลกกับน้ำหยดเดียว กลางทะเลทรายก็ได้ ไม่เหลือวิสัย. ๕๐๖

๑ ผีแท้ มีอยู่ในอบายมุขทุกชนิด ที่มีอยู่ทั่วไปในโลก แต่น้อยคนที่กลัวผีชนิดนี้. ๕๐๗

๑ การระวังอย่าให้ตกลงมา เป็นสิ่งที่จำเป็น กว่าการช่วยยกให้สูงขึ้นไป สำหรับจะตกลงมา. ๕๐๘

๑ การหลงในอบายมุข คือการมีความสุขในสังคมผี จนกระทั่งกลายเป็นผีไปอย่างสนิทที่สุด. ๕๐๙

๑ ของหมั้น เพื่อการสมรสกันกับผี คือความมีอบายมุข, ใครต้องการเชิญได้. ๕๑๐

๑ ตา ที่มองเห็นอะไร ๆ ได้ทุกอย่าง มักจะไม่มองเห็นตัวของตัวเอง หรือมองเห็นอย่างผิด ๆ. ๕๑๑

๑ ตัวอย่างทางความทราม นั้นทำตามได้ง่าย เพราะเคลือบไว้ด้วยน้ำมันผี. ๕๑๒

๑ "มาอย่างไร ไปอย่างนั้น" มีความหมายทั้งในทางดี และไม่ดี, จะเป็นผีหรือเป็นคน ก็ได้. ๕๑๓

บันทึกท้ายเล่ม

เหตุที่สำนักพิมพ์สติ ได้ดำริจัดพิมพ์ "ฟ้าสางของท่านพุทธทาสภิกขุ" ออกเผยแพร่ในครั้งนี้ ก็เกิดจากว่าอาตมาได้ไปร่วมงาน "ธรรมสมโภชฉลองอายุครบ ๘๐ ปี ของหลวงพ่อพุทธทาส" เมื่อวันที่ ๒๕–๒๘ พฤษภาคม ๒๕๒๙

ในเช้าของวันที่ ๒๘ พ.ค. ๒๙ เมื่อเข้าไปกราบลาหลวงพ่อนั้น ท่านได้เมตตาให้หนังสือมา ๒๙ เล่ม รวมน้ำหนักได้ ๙.๕ ก.ก. เป็นที่ปลาบปลื้มและตื่นตันใจยิ่งนัก สำหรับผู้ที่รักหนังสืออย่างอาตมา ขอกราบเท้าจารึกพระคุณไว้ในที่นี้ด้วยเป็นอย่างสูง

ในจำนวนหนังสือ ๒๙ เล่มนั้น มีเล่มที่อาตมาได้อ่านแล้วประทับใจและเข้าใจในเจตนารมณ์ของหลวงพ่อได้ดีขึ้น จนคิดว่าควรที่จะช่วยท่านกระจายความคิดนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น หนังสือเล่มนั้นก็คือ "อสีติสังวัจฉรายุศมานุสรณ์" ซึ่งเป็นข้อเขียนใหม่เอี่ยมเกือบทั้งเล่มของหลวงพ่อ

ในเล่มนั้นมีทั้งหมด ๗ เรื่องด้วยกัน คือ

๑. ฟ้าสางทางความลับสุดยอด

๒. ฟ้าสางทางการขุดเพชร

๓. ฟ้าสางทางการเสริมคำพังเพย

๔. ฟ้าสางทางสวรรค์ในทุกอิริยาบถ

๕. ฟ้าสางทางมรดกที่ขอฝากไว้

๖. ฟ้าสางทางสัจจะซึ่งยากที่ใครจะเชื่อ

๗. ฟ้าสางทางสุภาษิตที่ข้าพเจ้าชอบ

ใน ๗ เรื่องนั้น ๒ เรื่อง คือ **ฟ้าสางทางการขุดเพชร** และ **ฟ้าสางทางสวรรค์ในทุกอิริยาบถ** เป็นธรรมบรรยายในวันล้ออายุปี ๒๘ ส่วนอีก ๕ เรื่อง เป็นข้อเขียนใหม่ทั้งหมด ที่นับว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกล่าสุดและมีค่ายิ่ง ควรที่จะช่วยกันกระจายออกไปสู่ชุมชนให้เร็วที่สุด อาตมาจึงตัดสินใจที่จะช่วยเผยแผ่มรดกธรรมชุดนี้

จึงได้นำความคิดนี้เสนอแก่คุณโยมอุบาสิกาอรุณวดี สุวรรณกนิษฐ์ แห่งสวนอุศมมูลนิธิ ผู้เป็น "**แม่งาน**" แห่งวรรณกรรมของหลวงพ่อพุทธทาสเกือบทั้งหมด และการพิมพ์พระนคร ก็ให้ความร่วมมือด้วยดี จึงขออนุโมทนาและขอขอบคุณไว้ในที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

ประจวบกับในช่วงนั้น ได้มีผู้ขอพิมพ์ชุดฟ้าสางแจก ๒ เรื่อง คือ ฟ้าสางทางการเสริมคำพังเพย และฟ้าสางทางสุภาษิตที่ข้าพเจ้าชอบ จึงได้ขอถ่ายแบบมาพิมพ์ไว้ด้วย

เนื่องจากว่า ธรรมบรรยายในวันล้ออายุปี ๒๘ (ในเรื่องที่ ๒ และที่ ๔) ได้มีการพิมพ์ออกแจกและขายจำนวนมากแล้ว จึงได้งดไม่เอามาพิมพ์อีก ในเล่มนี้จึงมีเฉพาะข้อเขียนของหลวงพ่อล้วน ๆ ๕ เรื่อง ที่นับว่าสำคัญสุดยอด ที่อาตมาชอบมากที่สุด และอาตมาถือว่าเป็น "**หัวใจ**" ของหลวงพ่อด้วย

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ตกลงกับสำนักพิมพ์สติว่า ขอให้ขายในราคาเผยแผ่ธรรมะ **อย่าขายในราคาการค้า** โดยหวังกำไรเพียง

เล็กน้อยให้พออยู่ได้ แต่เอากำไรส่วนใหญ่เป็นบุญ มุ่งการขายมากเป็นเป้าหมายหลัก ซึ่งทางสำนักพิมพ์สติ ก็รับข้อเสนอด้วยดี จึงขออนุโมทนาไว้ในที่นี้ด้วย

จากการศึกษาและปฏิบัติธรรม มาเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี ได้พบทั้งพระแท้และพระเทียมมากมาย ในจำนวนพระแท้ (ทั้งภายในและภายนอก) เท่าที่พบก็มีเพียง ๒ ท่านเท่านั้น ที่อาตมายอมยกให้ท่านเป็น "**แม่แบบ**" ได้อย่างสนิทใจ คือ หลวงพ่อพุทธทาส และพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

เมื่อแน่ใจว่าดูคนที่อยู่ในร่างของพระไม่ผิดแล้ว ในระยะหลัง ๑๐ ปีมานี้ อาตมาจึงได้พยายามดำเนินตามแนวคำสอนและปฏิปทาของท่าน และพยายามที่จะช่วยเผยแผ่ธรรมะ อันเป็นแนวคำสอนของท่านทั้งสองตลอดมา

เพราะมีความมั่นใจว่า แนวคำสอนและปฏิปทาของท่านทั้งสองได้ดำเนินไปในปฏิปทาของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง และสามารถดับทุกข์ได้จริง โดยมีท่านทั้งสองเป็นประจักษ์พยานให้ดูอยู่แล้ว

ดังนั้น การที่อาตมาได้แนะนำให้สำนักพิมพ์สติ ได้จัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ขึ้น นอกจากจะเป็นการช่วยกระจายธรรมะ อันเป็นแนวคำสอนของหลวงพ่อแล้ว ยังถือว่าเป็นการแสดงความกตัญญู ต่อหลวงพ่ออีกโสดหนึ่งด้วย

ขอประกาศปณิธาน เพื่อปรับทิฐิของท่านผู้อ่านว่า ในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ อาตมาไม่มีส่วนได้ทางรูปธรรม กับทางสำนักพิมพ์สติด้วยประการใดๆ เลย เพียงแต่มีความหวังไว้ ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อช่วยกระจายคำสอนของหลวงพ่อ ซึ่งมั่นใจว่า เป็นแนวทางที่ใกล้เคียงกับคำสอนของพระพุทธเจ้ามากที่สุดในยุคปัจจุบัน เพื่อให้ช่วยละลายสัทธรรมปฏิรูป (ธรรมะเก๊) ซึ่งกำลังระบาดอยู่ในสังคมปัจจุบันให้ลดน้อยลงหรือหมดไป

๒. ผลกำไรส่วนหนึ่ง จะส่งไปบำรุง "ธรรมทานมูลนิธิ" เพื่อเป็นกำลังสนับสนุนงานของหลวงพ่อต่อไป

นี่เป็นปณิธานที่ได้ตั้งไว้ในการพิมพ์ครั้งนี้ แต่จะบรรลุผลประสงค์ได้มากน้อยเพียงใด ? กาลเวลาจะเป็นเครื่องพิสูจน์ตัวมันเอง ถ้าเป็นไปตามเป้าหมาย ก็จะพยายามสรรหาหนังสือดีๆ มาพิมพ์ในชุดมรดกทางปัญญาต่อไป

ในการพิมพ์ครั้งนี้ อาตมาเป็นผู้ตรวจคำผิด และจัดทำรูปเล่มเองทั้งหมด หากจะมีความผิดพลาดบกพร่องเกิดขึ้น อาตมาขอน้อมรับผิดไว้แต่เพียงผู้เดียว

ส่วนความดีงาม ความถูกต้อง และสาระประโยชน์ อันเกิดจากการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ขอน้อมถวายเป็นเครื่องบูชาความดี แด่หลวงพ่อ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ทุกท่าน.

สุขิตกายจิตฺโต โหตุ

ธรรมรักษา

แทนในนาม สำนักพิมพ์สติ

อาสาฬหบูชา ๒๕๒๘

หนังสือที่เขียนและจัดทำโดย ธรรมรักษา

(เฉพาะเล่มที่ยังมีจำหน่าย)

๑. พระไตรปิฎก ฉบับสวดมนต์แปล ๓๕ บาท
๒. พระไตรปิฎก ฉบับเซ็น ๓๕ บาท
๓. พระไตรปิฎก ฉบับดับทุกข์ ๔๕ บาท
๔. พระไตรปิฎก ฉบับสาระ ๓๐ บาท
๕. พระไตรปิฎก ฉบับสุภาษิต ๒๐ บาท
๖. พระไตรปิฎก ฉบับปฏิบัติ ๑๕ บาท
๗. บันทึกธรรม แนวปฏิบัติ ๒๐ บาท
๘. บันทึกธรรม ฉบับดับทุกข์ ๒๐ บาท
๙. สมาธิ–วิปัสสนา แนวปฏิบัติ (แถมภาพ) ๒๐ บาท
๑๐. สมาธิ เพื่อความสุขของทุกชีวิต ๕ บาท

◎ ทั้ง ๑๐ เล่มนี้ สำนักพิมพ์สุขภาพใจ โทร. ๒๓๕–๐๖๔๔ เป็นผู้จัดจำหน่าย.

๑๑. ธรรมรักษาภาษิต (ฉบับธรรมะ ๓ รส) ๒๕ บาท
๑๒. พุทธทาสภิกขุ พุทธปรัชญาเมธีแห่งยุค ๓๐ บาท
๑๓. ภาพสำหรับเจริญวิปัสสนา ๑๐ บาท
๑๔. ฟ้าสาง ๆ ของท่านพุทธทาสภิกขุ บาท
๑๕. สู่ความจริง บาท

◎ ทั้ง ๔ เล่มหลังนี้ สำนักพิมพ์สติ (สำนักงานชั่วคราว) โทร. ๔๓๗–๒๙๔๗ เป็นผู้พิมพ์และจำหน่าย.

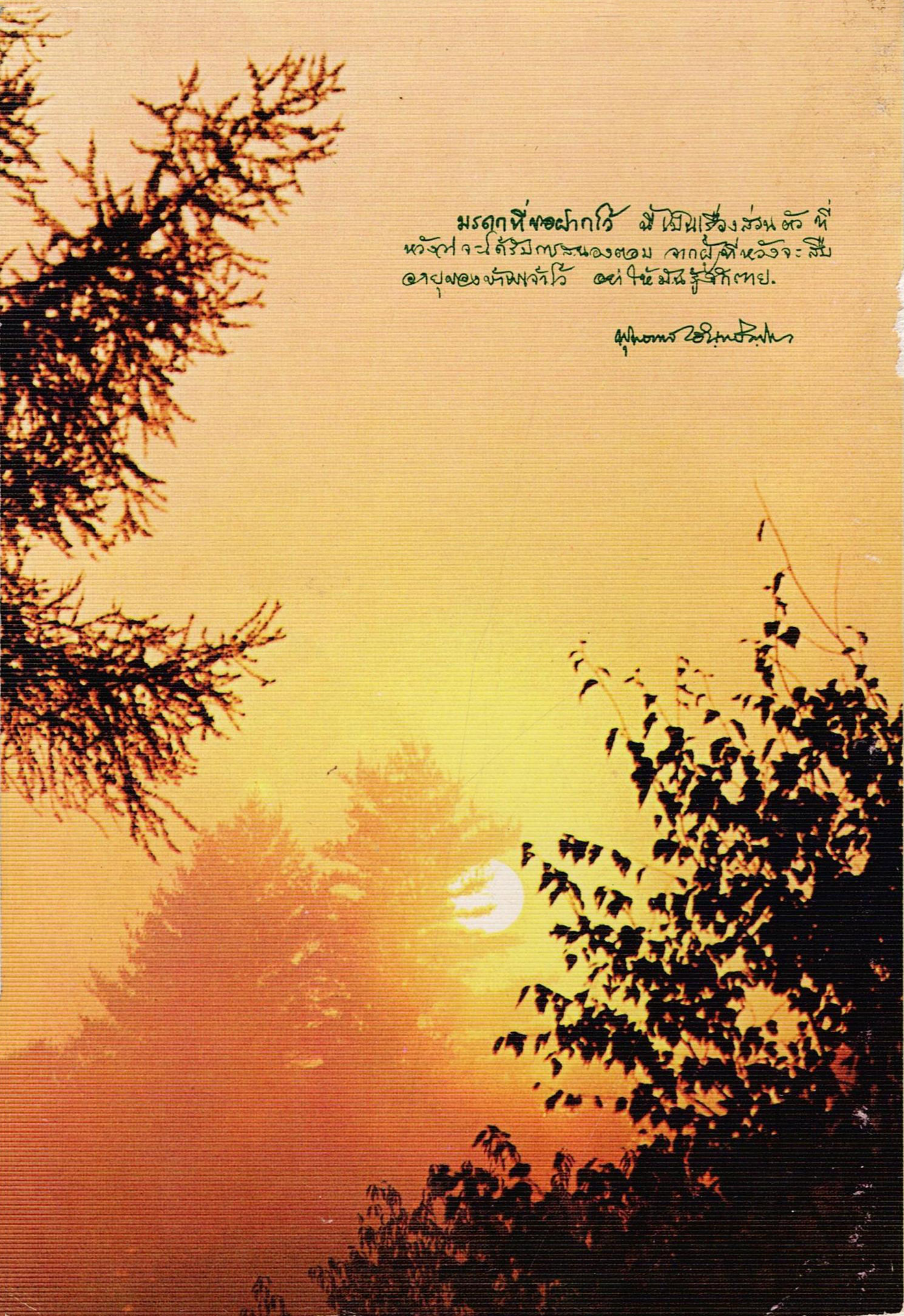

ฟ้าสางระหว่าง ๗๐ ปี

๓๕.